

№ 9

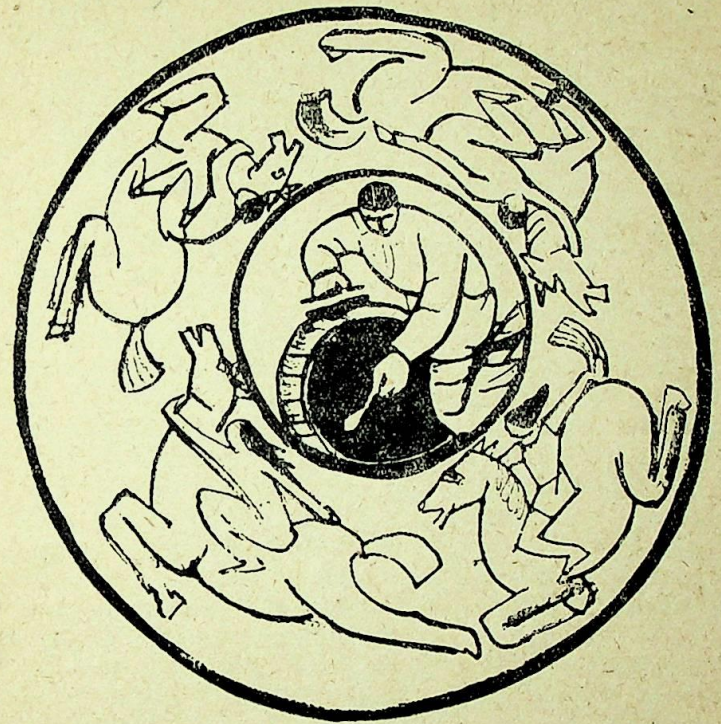
ЛІТЕРАТУРНИЙ
ЯРМАРОК

АЛЬМАНАХ
МІСЯЧНИК
КНИГА ДЕВ'ЯТА (139)
СЕРПЕНЬ — 1929

Д В У

Бібліографічний опис цього
видаєння вміщено в „Літописі
Українського Друку“, „Карт-
ковому Репертуарі“ та інших
показниках Української
Книжкової Палати

Надруковано 5.000 прим.
в друкарні Державного
Видавництва України
імені Г. І. Петровського.
Харків, Укрголовліт 3846
від 20/IX 1929. Зам. 1943

Галло! Галло! Галло! Усім Усім Усім!
Говорить Ярмарком „Літературного Яр-
марку“ на хвилі 500.000 метрів із міста
Харкова, столиці Української Соціалі-
стичної Радянської Республіки. Читайте,
шановні товариші, чергову 139 книгу
нашого позагрупового альманаху!

Милий читальнику. При- ДО КНИГИ СТО ТРИДЦАТЬ
віт, давай твою руку ДЕВ'ЯТОЇ
і nehmen Sie Platz! У нас

із тобою багато справ, багато треба поговорити, порадитися, помріяти, майнути думками під оболоти та дещо й спом'янути не злим тихим словом. Адже якнеяк, а минуло вже мало не рік, коли ти вперше здивований, ба навіть вражений, зупинився перед вітриною книгарні „Галло галло, галло, всім, всім, всім“ — так гукала найжиттєрадісніша книжка сучасності, „Літературний Ярмарок“, яку ти тоді ж і придбав, а, придбавши, перечитав і зостався вельми вдоволенний. Із схимницьких похмурих келій літературних ти попав на веселе торжище скільки гомінке, скільки й яскраве та метушке!

Правда, спочатку ти ніби огрітий чимсь дебелим по лобі — оторопів, остовпів, навіть переляканий почав кричати пробі, далі розгнівався і, вихопивши у Цигана його цвяхний батіжок, накинувся на Ярмарком, збираючись побити на ньому те замашне приладдя, як кажуть, до канцура. Але, як ти це добре пам'ятаєш, цієї вівісекції не дозволив тобі зробити той самий симпатичний і гарячий, як арабський кінь, Півник у синій світлі на опашці. Він досить елегантно стрибнув тобі на плече і, так само елегантно, закричав наймельодійнішим у світі голосом: кукуріку! Ти скаменувся. Де дівся той переляк і той невдячний афект! Навпаки, стиснувши вдячно півникову лапку, ти попросив прощення у Ярмаркома і, запаливши свою

пахучу люльку, надіслав на його, Ярмаркома, адресу доплатним листом свої вірші і, більш того, навіть був дуже вдячний, довідавшись про їхню долю від ситого Оселедця, що в той час відав Редкошем Ярмаркому. Отож, милий читачу, ми помирилися. Засудивши свою першу гарячковість ти прилучився до загальних веселощів, скочив на карусельного коня і помчався в голубу даль, де, як ти не раз про це говорив, мав велику насолоду і приємність зазнайомитись якнайближче із почесним Сенатом Ярмаркому, а саме: з коментатором великого Стагірита — сивим Авероесом, з вічно юним Остапом Вишнею, з похмурим демоном сучасности Леонідом Черновим і з високо-вченим філософом Володимиром Юринцем та іншими. Так, ти справді мав велике задоволення, знайомлючися з цими мужами мудрости і гострословія, справедливо вважаючи, що чогось подібного до їх творів, іменуємих інтермедіями, коментарями та прологами, ти не зустрічав в жадній із відомих тобі літератур. Ти був радий, задоволений, бо своєю власною персоною був присутній при народженні цілком нового літературного жанру, де глибина думки поєднана із витонченим словом, каламбур з оригінальністю, слъозина із теплою пародією на саму себе і велика та глибока радість із тією журбою, що так прикрашує чоло мислителя. Правда, як ти сам вже признавався (але й сам виправив свою помилку), на початку твій розум і почуття були страшенно обурені і, як ти тоді гадав, цілком законно і цілком справедливо. Ти говорив — і блідість, як настирлива мука безсоння, впивалася в твої рожеві уста: як же так і де це видано, і де це чувано? Інтермедії! Але ж про такий гатунок літератури не сказано в жадному підручникові по теорії словесности. Про це жадним словом не обзивалися ні маєстро Загул, ні професор Якубський, ні навіть сам Томашевський! І ти, любий читачу, палав як на вогнищі і бігав поміж трьох сосен.

Потім ти зрозумів, що й автобус і поchtовий вагон, який так швидко і точно перевозить твої поезії із кобеляків до Ярмаркому (щоб ми їх вкинули до Редкоша), так само три сотні літ тому не значився ні в постановах Наркомшляхів, ні в інструкціях Окрвиконкомів, ні в оголошеннях Міськрад. Словом, ти зрозумів цілком ясно і твердо те, чого ніяк не міг зрозуміти з підручників діалектики, яка, діалектика, як ти не раз запевняв, суть лише вдала більшовицька софістика, оте „дишло, що куди повернув, туди й вийшло“. Але й цю помилковість у таких своїх міркувань ти усвідомив і, усвідомивши, навіки залишив свої кобеляки і замість поезій став надсилати до Ярмаркому проекти уфілософлення літератури і олітературення філософії. Як пам'ятаєш ти багато разів писав про ідейну порожнечу сучасної літератури і про неймовірну тяжкість філософського стилю хоч би того ж самого маєстро Юринця. І ти вважав тоді за справедливе, щоб пролетарські поети вчилися проблемности і розмаху у Бальзака, Ібсена, Гете, а філософи філософського стилю у Енгельса, Леніна й Сталіна, бо ж слово, на твою думку, то є знаряддя мислі і великий жаль, коли такий цінний інструмент має до себе таке необережне ставлення. Словом, ти говорив про бажаний шлюб української пролетарської літератури з матеріалістичною філософією, яка філософія, є не тільки екстракт найвищих досягнень людського генія, а й метода як збагачувати і досліджувати і використовувати знання з найбільшою користю для трудящого людства.

Захоплений цією думкою, ти тер долоні, бився об поли і радо вигукував: еврика, еврика! Хіба це не прекрасно, чорт забери, піднести літературу на найвищі філософські ідейні висоти, одухотворити її вічним і ненаситимим прагненням нового в змісті чарівного і привабливого у формі... Це були дитячі роки твого власного захоплення. Потім, ти любий читачу, переконався, що цим самим боліють і мріють

тисячі і мільйони інших людей і що те, що було майже боязким бажанням, стало рости, оформлятися, щоб перетворитися в потребу. І своїм звичаєм ти написав тоді до Ярмарку таке:

„Ми переживаємо надзвичайно цікавий момент і цікавий не тільки тим, що панує у нас тепер чехівщина і нудний чехівський чоловічок у літературі—бо це скороминуше і пройде, — ні цікавий тим, що літературна доба наша своєю діаметральною протилежністю подібна до тієї, яку сотню літ пережила ще молода тоді буржуазна Німеччина. Великі поетичні генії Гете, Шіллер, Гайне були свої люди в науці і філософії, а філософи часом чарівними поетами. І цей шлюб, ця синтеза, як мені здається, — так писав ти, дали напрямок цілій тій культурі, що завершення своєї мала в колосальному спорудженні Маркса й Енгельса. Це наше право так думати і мріяти і мріяти тією філософією жадібно, як спраглий водою, адже вперше за всю нашу многострадальну історію од поезії безпосереднього чуття ми переходимо до поезії систем, опрацьованих точною теоретичною думкою. Адже для кожного ясно, що до останнього часу ми здібні були швидше увесь світ потопити у поетичній зливі, ніж до кінця продумати, обмислити і діалектично завершити хоч би одну яку невеличку проблему. Словом, ми лірики, але повинні стати мудрецами“.

Так, ти писав нам, милий читальнику, і думки твої не розбігаються з істиною ні в цілій проблемі, ні в іншій, яка, цебто ця інша проблема оформилась у твоїй уяві, як проблема активного романтизму, що ти його досить чітко і ясно протиставляєш пануючому тепер в нашій літературі натуралізму, офіційно рекомому „монументальним непорозумінням“. Правда, ти пишеш і ми погоджуємося з тобою, любий читальнику, що час збирання сирового побутового матеріалу ще не минув, бо йде велика перекройка, великі перебудови цікаві на всякі деталі, — але це все ж не те, чого вимагає від літе-

ратури наш час. Адже стара істина і всім знайома: окремий факт навіть добре відзеркалений є не більш як музейний експонат неподібний до свого живого прообраза лише тим, що суть мертвий. Живе ж тільки комплексна система фактів, втілена в поетичний образ як в невмирущий символ жадань, турбот, поразок і перемог кляси та її епохи. Тому, любий читальнику, ти маєш рацію писавши про те, що на зміну натуралістичній літературі, як мистецтву відзеркалення окремих фактів, не зв'язаних між собою, — конче й швидко мусить прийти активний романтизм. Виросте він із кривих руху так званих великих чисел, із цілого колективного психологічного комплексу людей епохи змагання за соціалізм та його побудування.

Аджеж ти запевняв нас, любий читальнику, і ми погоджуємося, що найістотніша зміна в соціальному ладі робітничо-селянського бльоку—це переростання пролетарія (індустріального як і сільсько-господарського) од чистого продуцента до продуцента-організатора цілого економічного процесу. Одірваний від однієї речі, що був до неї прикутий капіталістичною системою — він, пролетарій, тепер знісся на ту височину, де перед ним шикуються в своєму безнастанному русі цілі мільйони речей; кілометр чи півкілометра знайомого шляху до заводу або плантації виріс для нього в найскладніше мереживо багатотисячних залізничних шляхів. Одне чересло чи мотор помножились на сотні тисяч і потекли безконечними каналами в усі закутки республіки чи й цілого світу; розмова з родиною в льоху чи з товаришами в душному цеху перетворилася на зв'язок — через пресу, радіо, аеро — з цілим світом. Ця величезна внутрішня духовна потенція має й повинна найти собі виявлення у відповідній поемі, складеній цією новою людиною.

Чи буде цей твір „симфонією мільйонів“, про яку ти писав, вітаючи партконференції та з'їзди рад, які партконференції та з'їзди рад прокотились недавно

по цілому Союзі і які так дбайливо і уважно, повні наймогутнішого піднесення, настроювали до цілковитої гармонійности отой громохкий, могутній інструмент, відомий всім під назвою п'ятирічки. Так! Активний романтизм і тільки він має і мусить вловити і передати в образах засобами свого поетичного майстерства оту покищо невлонену „музику мільйонів“ доби великої індустріалізації.

Такі от ті думки, що ти їх висловив, милий читачу, запаливши свою пахучу люльку. І ми з ними згоджуємося, як згоджуємося і з твоїм твердженням, що наші, літмаркомівські Інтермедії, Прологи та Епілоги були, є і будуть підготовчою школою до майбутнього активно-романтичного мистецтва. Правда, в цих інтермедіях ми обминали часом окремі факти чи й серію їх, але тільки для того, щоб все це подати у вищих узагальненнях; правда, нашим інтермедіям часто бракувало серйозности, але тільки тому, що треба було руйнувати пиху і закостенілу косність сучасних літературних засобів і форм. Правда, в наших інтермедіях часом чи не забагато було їді і насмішки — але тільки із філістерства. Поруч з цим в наших інтермедіях квітли гумор і тепла іронія — і їх потрібно щоб переборювати сьогоднішній день в ім'я музичного, комуністичного Завтра; так само в них часом буває забагато лірики — і то був осиковий кілок у минувшину; траплялось навіть і зовсім невдале філософування, але хай і воно живе як перші кроки до філософії. З цих зародків і мусить вирости активна романтика, так ти пишеш, наш любий читальнику, і твоє слово є істина.

На квартирі Валентина Бродського, репортера місцевої провінційальної газети, з раннього рання готувалися до прийому надзвичайного гостя. Власне, „товариш із центру“ мусів

РЕВІЗОР

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ

обідати в редактора, але редактор, Іван Сірко, ніяк не міг його прийняти: поперше, жив Сірко в надто маленькій кімнаті (в ній навіть двом тіснувато було), а подруге, його спартанському помешканню замкнутого одиночки ніяк не личило виконувати ролю закутку для банкету хоч би й з „товаришем із центру“.

Репортерова дружина Леся, як тільки прокинулась, одразу ж метнулася по сусідах. Хотілось прийняти гостя як слід, хотілось навіть купити вина, горілки та консервів тощо, але, на жаль, не було і більш менш пристойного посуду і, головне, не було грошей на вищепоіменовані покупки. Правда, Сірко з охотою допоміг би Лесі карбованцями зі свого утримання, але Валентин рішуче був проти того, щоб вона улаштувала обід на кошти редактора і навіть проти того, щоб вона робила позичку в того ж таки Сірка. Бродський був не тільки великим хлібосолом, але й по своєму шанолубивою людиною.

Гроші Леся з великими труднощами дістала. Та коли прибігла додому, щоб забрати кошика й коопівську книжку, Валентин зустрів її незадоволеним обличчям і категорично заявив:

— Я зараз іду. Не можна ж, Лесічко, так довго бігати. Невже ти не розумієш, що ревізор давно вже, мабуть, в редакції?

— Почекай, Валю! — сказала Леся. — На кого ж я дітей покину? Дай же мені хоч до коопу збігати!

Чотирилітня Нелічка заплакала. Зайорзався й дволітній Мурзик. Діти одразу ж зрозуміли, що їхня мама знову збирається іти з дому.

— Ну, от бачиш, Валю? Як же я покину дітей?

Бродський занервувався. І занервувався він саме тому, що „це — просто нетактовно ставити його в таке ніякове становище“. Він добре розуміє, що дружина не хоче покинути дітей, але хай же і вона збагне, що приїзд ревізора — дуже небуденна подія в його газеті і що він ніяк не може бути дома в той час, коли „товариш із центру“ сидить у редакції.

Можна, скажім, попрохати сусідку, щоб доглянула за дітьми... Нарешті, що це за фокуси? Що за буржуазні замашки? Хіба так можна виховати справжню робітничо-селянську дітвору. Отже Валентин радить взяти на ключа Нелічку й Мурзика, і таким чином припинити дискусію. Хай кричать: покричать, покричать і замовкнуть.

Хоч репортер і не переконав свою дружину, але вона уже не сперечалась. Вона поспішила відпустити чоловіка і, залишивши дітвору під доглядом сусідки, побігла до коопу.

О десятій годині ранку на квартирі Бродських шипів примус, а о дванадцятій був уже готовий і обід. Нарешті за якийсь час не треба було думати й про стіл: і пляшка горілки, і пляшка шатоікему, і коробка сардин, і картопля — все було на місці і чекало свого споживача. Гість міг вільно заходити до кімнати.

Але гості, на жаль, публіка дуже капризна. Погодившись зайти до когось о першій годині, скажім, вони о першій ніколи не приходять, і їх мають чекати до четвертої. Але й о четвертій вони, на жаль, не являються, і їх чекають до сьомої. Нарешті годинник показує пів на восьму, і тоді виясняється, що гість не може прийти.

Так було і з „товаришем із центру“. Увечері прибіг Валентин і сказав Лесі, що ревізор просить у неї пробачення за турботи, але сьогодні він у Бродських ніяк не зможе бути.. певніше не зміг, бо ревізор і він, Валентин, уже „пошамали“ в Б'єргальці.

— Ти хочеш сказати, що він завтра буде в нас обідати? — сказала Лєся.

— Завтра?... — Валентин зам'явся. — І буде і не буде. Завтра ж, Лєсичко, неділя і значить... Що значить?

Репортер з захопленням потер руку об руку і з не меншим захопленням почав інформувати свою дружину про план і перспективи на завтрашній день.

За репортеровим планом виходило так, що вранці вони (себто Лєся, він, редактор і ревізор), забравши з собою всю закуску і всі напої, що їх наготувала Лєся, сідають на пароплава і їдуть до Берестечка. Зійшовши на берег, вони йдуть до виноградаря Бергмана і там улаштовують маленький пікнік. Додому вони повернуться вечірнім Херсонським пароплавом. Поїздка (Валентин клянеться чесним комуністичним словом!) обіцяє багато непоганих хвилин, і треба тільки якось улаштувати з дітьми.

Репортер все таки почував себе трохи ніяково перед дружиною. (Хіба, мовляв, не можна було раніш сповістити про таке вирішення? Навіщо ж він мучив її цілий день біля примусу?) Репортер нарешті побоювався, що ображенна дружина не захоче підтримати кампанії „на пікнік“, саме тому він так гаряче і насідав на Лєсю. Але вияснилося, що він даремно робив це, бо як тільки змовк він, Лєся одразу ж схопила його в обійми і сказала, що вона дає згоду їхати до Берестечка і що вона дуже задоволена з плану. Більше того, вона, не довго думаючи, навіть легко розв'язала справу з дітьми:

— З понеділка, — сказала вона, — до нас мусить прийти пралє. Але я її попрохаю, щоб вона прийшла в неділю. Під її доглядом ми і залишимо дітей.

— От і добре! — сказав трохи здивований Валентин (він все таки не чекав такої швидкої згоди) і, трохи погравшись з дітьми, ліг на своє ліжко. Б'єргальський обід, треба гадати, не обійшовся без пива, і тому в скорому часі репортер солодко і безм'ятежно хропів.

Тоді Лєся приспала дітвору, сходила до пралє (пралє, слава богу, погодилась!) і, повернувшись, сіла біля вікна розчісуватись. Іншого разу (та ще й так набігавшись) вона поспішила б лягти на кровать і скоріш заснути, але зараз вона й не думала про сон.

Леся зовсім не спроста так хутко погодилась їхати до Берестечка, ніскільки не образившись на Валентина і на гостя за їхню явну нетактовність. Річ у тому, що, поперше, ревізорів приїзд і без перспективи зустрітися з ним на загородньому „пікніку“ дуже схвилював її. Схвилював якось приємно, ніжно і молодю. Навіть більше того — він схвилював її, так би мовити, заборонено: не дарма ж вона про це нічого не сказала чоловікові і навіть не думає про це щось говорити йому. Подруге, довідавшись про завтрішню поїздку, вона відчула тільки почуття подяки до нетактовного Валентина.

Власне нічого особливого не трапилось, і все таки, розпустивши своє довге волосся і спершись ліктем на підвіконня, Леся стала так карколомно мріяти, як мріяли якісь героїні давно прочитаних нею романів. Леся навіть згадала мадам Баварі, і думка про цю жінчину відзеркалилась в її серці ніжним, давно незваним тремтінням.

Зі східного обрію виглянув літній задумливий місяць і повис над сусіднім сараєм. Надніпрянський провінціальний городок стихав. Не чути було ні грохоту підвод комгоспівських биндюжників, ні гулу вантажних авто. Вгомонились уже й голоси провінціальних мешканців, що весь день метушилися по базарних вулицях. Давно проревів і вечірній пароплав, вирушаючи на південь.

Уже кілька років живе Леся в цьому провінціальному городку. Приїхала вона сюди з Валентином із Харкова, де вона прожила всього один рік і відкіля так не хотілось і все таки треба було їхати, бо Бродського послали на провінцію, а вона свого чоловіка дуже любила і тому не могла його самого відпустити. Їхала вона сюди з цілковитою упевненістю, що скоро знову повернеться до Харкова. (Хіба Валентин не обіцяв улаштувати це повернення?) А приїхавши стала чекати. Потім, коли вияснилося, що з Харковом треба розпрощатися (коли не

навіки, то принаймні на довгий час), Леся покинула чекати, тим паче, що Валентин пообіцяв, що вони і на глухому березі Дніпра найдуть „повне людське життя“. Потім вияснилося, що історія, так би мовити, повторюється: як і вищезгадані героїні, Леся, замість Харкова і „повного людського життя“, дістала одноманітні безперспективні дні. Тоді Леся зрідка стала замислюватись.

Леся була звичайна собі жінка мрійниця, яких так багато у нас, на Україні, і про яких, мабуть, нічого нового і не скажеш. Але й зав'язка цього оповідання, на жаль, теж дуже не складна. Схвилював Леся ревізорів приїзд не тому, що ревізор був, скажім, давній її знайомий, в котрого вона, припустім, була закохана, а тільки тому, що він приїхав із Харкова — з того города, про який вона так часто мріяла і який, що довше вона його не бачила, то більше приваблював її до себе. Як і на всяку провінціалку, Харків на Леся свого часу справив сильне вражіння. Автобуси, трамваї, опера, драма, шостиповерхові будинки, великий рух на вулицях і т. д. і т. п. — все це й досі стояло перед її очима.

І тепер, одійшовши в даль минулого, це ж таки все набрало надзвичайної прибавливости. Як і вся наша романтична республіканська молодь, Леся сприймала харківське життя, по меншій мірі, як життя казкове, і тому не дивно, що і зустріч з харківським ревізором так схвилювала її. Хіба харківських мешканців вона, принаймні підсвідомо, не вважала за дюдєй якихсь особливих, небуденних, хіба вона не сподівалася від ревізора багато цікавого почути? Нарешті (тут уже безперечно підсвідомо) хіба від зустрічі з ревізором вона, трохи екзальтована і змучена

розчаруваннями жінка, могла не чекати чогось надзвичайного, чогось такого, що може раптом перевернути все її життя?

Леся подивилась на Валентина. Він лежав, розкинувши руки, і його ноги вилізли з-під ковдри. Леся подивилась на Валентинові ноги і, побачивши, що Валентинові ноги брудні і що на них травурні давно нерізані нігті, одвернулась.

„Ах, ти Валю, Валю! — подумала вона. — Як я буду чогось прекрасного сподіватися від тебе, коли ти сам собі навіть ніг не помиєш“.

І пригадала Леся солодкі чоловікові слова, що він їх говорив, коли вони їхали кілька років тому до цього провінціального містечка і, пригадавши, ще раз порівняла їх з дійсністю. Хіба Валентин, скажимо, не обіцяв допомогти їй вступити до компартії? Хіба він не запевняв, що вона ніколи не одірветься від громадської роботи? Хіба він не малював їй їхнє родинне життя, як життя „нового побуту“? А вийшло так, що вона, замість широкої громадської роботи, дістала пелюшки, горщики тощо. А вийшло так, що, замість родинного життя „нового побуту“, вона дістала безконечні дрібненькі сварки і, можна сказати, цілковиту родинну кабалу, бо, не маючи служки (а служки вона не мала не тільки тому, що їй бракувало коштів, а й тому, що Валентин був „рішуче проти служки“), бо, не маючи служки і маючи двох маленьких дітей, Леся не може збігати навіть до кінематографу. „Ах ти, Валю, Валю!“ — знову з болем подумала Леся.

Кохуючи Валентина, Леся все ж бачила, що Валентин вдвічі безпорадніш і навіть нещасніш за неї, вона вже побачила, нарешті, що він може тільки стояти їй на перешкоді. Коли в ній ще живе дух неспокою, то в нім він уже давно вмер. Коли вона здатна хоч якось виховувати дитвору, то він тепер здібний тільки плодити. Належачи до тих молодих людей післяреволюційного часу, яких покликано було

творити новий побут, Леся органічно не могла стати ні покірною міщаночкою, ні людиною, що в ній любов до чоловіка ніяк і нічим не корегується. Свою любов до Валентина Леся корегувала, і тому не дивно, що в останні півтора роки вона стала відчувати цю любов, як мало не нещастя, як, у всякому разі, добровільне рабство.

Прокинулась Нелічка і заплакала. Леся підійшла до ліжка.

— Не плач, моя дитинко, — тихо сказала вона і пригорнула Нелічку до своїх грудей.

За кілька хвилин дитина вже знову спала. Промінь срібного місяця впав на каштанове волосся Нелічки, і Лесі здавалося, що це волосся, ці кучері, як хвилі бистролетних днів. Леся скинула з себе верхній одяг і залишилась в одній сорочці. Щоки їй горіли і вона раз-у-раз прикладала до них свої долоні. Її мало не дівочі груди тривожно підіймалися і, здавалося, що вона збирається на перші неповторні зальоти.

Раптом прокинувся вітер і понісся по вулицях. Прокинувся і Валентин. Побачивши свою дружину, він сказав:

— Ти ще, Лесічко, не спиш?

— Як бачиш, Валю! — сказала Леся й додала: — Голова розболілась.

— А може ти... — солодко позіхнувши й простягаючи до дружини руки, почав був Валентин. — Може ти...

— Ні, Валю! Будь ласка звільни мене на сьогодні, — поспішно підхопила Леся.

Але репортер був уже біля дружини і м'яв її в своїх обіймах.

Вітер лютував цілу ніч. На ранок він зовсім стих — залишились тільки маленькі вітерці. Коли Леся прокинулась, ці вітерці жартували в полотнищах білизни, розвішаної на мотузку через увесь двір. Кричали вранішні півні. По покрівлі сараю бігали сусідові голуби і приємно буркотали.

Напившись чаю, Бродський побіг до редактора, що в нього ночував ревізор. Відтіля він повернувся, коли вже праля прийшла і коли Леся давала їй відповідні накази. Залишалося забрати закуски і йти до пароплаву, що мусів одійти за якісь півгодини. Так і зробили.

На дамбі зустріли Сірка і ревізора. Валентин познайомив Лесю з харківцем.

— Топченко! — сказав ревізор, потискуючи Лесіну руку.

Це був високий мужчина з досить таки сірим обличчям і некрасивими очима. І чи тому, що Бродський і Сірко були низенького зросту, чи тому, що в них не було тих самоупевнених рухів, якими мало не рисувався Топченко — чоловік і редактор зразу здалися Лесі до болю нікчемними і безпорадними.

Підходячи до пристані, ревізор неохайно положив свою руку на плече Валентина і, обережно відсторонивши його від Лесі взяв Лесю під руку. Ревнивому Бродському це звичайно не сподобалося, але він нічого не сказав і тільки, як і раніш, посміхався до ревізора і тільки, як і раніш, щеголяв нікому не зрозумілими дотепами.

А втім, Валентинові взагалі сьогодні не щастило, це Леся одразу ж помітила. Він весь час намагався бути розв'язним, дотепним і зовсім не провінціалом, але і його в'юнка чорненька і остаточно не мужня фігурка, і його банальні дотепи, і, нарешті, його мало приховане бажання „показати себе“ перед ревізором — все це красномовно підкреслювало, що він все таки провінціал, що він все таки ніяк не може зрівнятися з Топченком. Багато краще виглядав Сірко. Завжди мовчазний і задумливий, він і тепер більше мовчав і тепер більше дивився собі під ноги своїми сірими вдумливими очима. Тільки зрідка, коли ревізор подавав йому якийсь запитання, він раптом, ні з того ні з сього, здригавсь і тим показував, що і він відчуває себе з ревізором не зовсім добре.

— Невже вам досі не осточортів ваш городок, — сказав Топченко, звертаючись до Лесі.

— Ще б пак! — підхопив Бродський, розмахуючи руками, і додав фамільярно беручи під руку ревізора. — Ке вуле ву? нічого не зробиш! Ви, щасливці, захопили столицю, а ми можемо попасти туди тільки, як висуванці.

Топченко насмішкувато подивився на Валентина і раптом кинув:

— Пробачте, але я не вас питаю. Я звертаюсь до товаришки Лесі.

— До Лесі? — заметушився Бродський. — Будь ласка! Лесічко, чого ж ти мовчиш? Ну, скажи ж, товаришу!

— Товаришка Леся мабуть і не думає мовчати! — кинув ревізор і знову іронічно подивився на Бродського. — Це ж ви їй не даєте говорити.

— Я? Що ви! Будь ласка!... Лесічко, чого ж ти мовчиш?

Валентин, почувавши себе не зовсім добре, почервонів. Він уже і справді встиг приревнувати Лесю до ревізора, а і думав, що ревізор зрозумів його.

— Так! — нарешті промовила Леся. — Мені дуже обридла провінція. Ви вгадали.

— А чому ж ви до Харкова не повернетесь? — спитав Топченко.

Леся здивовано подивилась на ревізора: мовляв, відкіля він знає, що вона вже жила в Харкові?

— Ви, мабуть, дивуетесь моему запитанню? — сказав ревізор і тут же з'ясував у чому річ.

Про Лесіне життя уже розповів йому в б'єргальці Валентин, і від нього ж він знає, що вона вже жила в Харкові. Більше того — за чашкою пива Бродський встиг уже познайомити його з найінтимнішими кутками свого життя.

Леся прекрасно знала чоловіка і знала, який він має язик, особливо на підпитку, вона знала, що ревнивий Валентин все таки любив трохи „позадаватись“

серед товаришів своєю дружиною і навіть поінформувати їх про свої „спальні справи“, але вона не чекала, що він і з ревізором, з зовсім випадковою людиною, буде таким одвертим, і це її дуже образило. Правда, вона про це нічого не сказала ні Валентину, ні Топченкові, але почуття незадоволення з Валентиної поведінки не менш години залишалося в ній.

Коли підійшли до пристані, Топченко, не кидаючи Лесіної руки, сказав, звертаючись до Сірка і до Валентина:

— Ну, ви йдіть, мабуть, до пароплава, а ми станемо в чергу і купимо квитки.

— Що ви! — скрикнув, рушаючи до каси, Бродський. — Ви — наш гість! Квитки я сам куплю.

— Будь ласка! — одразу ж погодився ревізор і, пропустивши вперед редактора, пішов з Лесею до портової залі.

Уже в другий раз проревів пароплав, і публіка валом повалила з площадки. На південь їхали найрізноманітніші люди. Їхали мовчазні селяни, їхали галасливі перекупки, що, спродавши овочі чи то фрукти, поверталися в свої села. Їхали різноманітні дачники від робітника до непмана включно, метушилися на пароплаві і учні тощо. Коли пароплав проревів в третій раз, Леся, ревізор, Сірко та Бродський були вже на верхній палубі. Нарешті пароплав заклокотав і рушив від пристані.

Починався прекрасний літній день. На небі жадної хмари. Дніпро виблискував сріблом своїх широких вод і ловив поверхнею проміння веселого сонця. Зелені береги посувалися від пароплаву назад і пропадали десь в синіх димках обр'ю. Їхати треба було до четвертої зупинки, так що пароплав мусів кілька разів підходити до берега.

Валентин купив квитки першої класи. Коли його спитали, чому першої, а не другої (їхать же недалеко і користуватися з кают не прийдеться), він

неохайно махнув рукою і сказав, що це „все одно“. Мовляв, навіщо зважати на дрібниці? Леся подивилась на чоловіка й подумала: „які ж тут дрібниці, Валу, коли б ці дрібниці дали б мені можливість прожити з діворою ще один день“?

Сірко, як тільки зійшов на пароплав, одразу ж одійшов у бік і мовчки дивився на поверхню ріки. Він, очевидно, не хотів заважати ревізорів в його розмовах з Лесею. Але Валентин, що далі то більше ревнуючи дружину до Топченка, не відходив від ревізора ні на хвилину і, як і раніш, метушився зі своїми дотепами.

— Подивіться, які пікантні дівчатка! — сказав він, коли пароплав став наближатися до берега і коли на пристань висипав натовп місцевих дівчат. — Ви як? — підморгнув він оком ревізорів. — Охотник до бабочок?

Топченко прекрасно розумів репортера, він розумів, що Валентин уже ревнує його і намагається відтягти його увагу від Лесі, але ревізор з неменшою очевидністю відчував свою перевагу над в'юнким репортером і тому, одверто і нахабно притиснувшись плечем до Лесі, так відповів:

— Ви не помиляєтесь. Я охотник до бабочок.

Леся відчула, як їй неприємно стиснуло серце. І вона знала, що Валентин ревнує її до ревізора, і вона відчувала, що перед останнім чоловік її давно вже спасував, але зараз їй, як ніколи, хотілось, щоб Валентин в ревізорових очах стояв багато вище, хотілось навіть, щоб він був переможцем у тій внутрішній нерівній боротьбі, яка вже безперечно почалась між ним і Топченком. Правда, як про це вже сказано, Лесею давно не задовольняє чоловік, але невже він в такій мірі нікчемний, як це намагається підкреслити гість? Тоді як же дивитись на неї, на Лесю, яка кілька років не тільки любила, але й до певної міри поважала Валентина? Значить і вона не більше, як смазлива провінціяльна дурепонька?

Леся повернулася до Валентина і, можна сказати різко (так вона ще ніколи з ним не говорила), промовила:

— Валю! Треба все ж таки поважати свою дружину і не губити почуття людської гідності.

— Ти про що, Лесічко? — не зрозумів давно вже розгублений Бродський.

— Я говорю про „бабочок“.

Валентин недоречно захікав і підморгнув оком ревізорові, але Топченко зробив серйозне обличчя й сказав:

— Пробачте, товаришко Лесю! Ми і справді далеко зайшли в своїх розмовах.

Здавалося б на цьому інцидент і треба було б ліквідувати, але репортер раптом ні з того ні з сього образився. Власне не ні з того ні з сього, а саме тому, що вже з годину відчував потребу на комусь зірвати свою злобу і своє незадоволення з „нахабних“ вчинків гостя, але все таки вийшло начебто ні з того ні сього.

— Що це за фокуси? — сказав він грубо. — Скажіть яка невинність: про звичайні природні потреби при ній не можна говорити? А ти хіба, Лесю, цими справами не займаєшся? Як же ти дістала своїх двох дітей? Лелека принесла на крилах? Хі, хі!

Леся спалахнула. Валентинова пошлятина обурила її надзвичайно, але вона нічого на неї не сказала. Мовчав і ревізор. Не находив потрібним далі сперечатися і Бродський. Сказавши свою недоречність, він знову відчув ніяковість і, почервонівши, пішов до Сірка, що стояв за кільки кроків від співбесідників. Там він мовчки сів на крісло.

Таким чином, інцидент все таки було ліквідовано.

Пароплав, висадивши на берег кількох пасажирів, прийняв на палубу двох дачників і, прийнявши, рушив далі, на південь. І що далі він посувався на південь, то більше затягувало горизонти масивами сизих хмар. Треба було припускати, що, можливо,

за якийсь час ці хмари насунуться на блакить ясного неба і зроблять грозу. Саме цієї грози не хотіли ні Топченко, ні Леся, ні навіть Валентин. (Останній вже заспокоївся і тільки зрідка ревниво дивився на Топченка, що вів розмову з його дружиною). Гроза безперечно не дала б можливості провести час так, як хотілося б. Звичайно, хазяїн виноградників, Бергман, що до нього їхали, улаштував би не поганий пікнік і в своїх кімнатах, але все таки цей пікнік був би багато гірший за той, що його хотіли улаштувати на свіжому повітрі, і значить залишалося все таки благати фортуна, щоб вона не зіпсувала своєю грозою добрий день.

— Ви як гадаєте? — сказав ревізор, звертаючись до Лесі. — Буде сьогодні дощ чи ні?

— Я гадаю, що ні, — промовила Леся і усміхнулася.

— Чому ж ні? Хіба ж не бачите, які хмари купчаться на горизонті?

— А тому, що я не хочу, щоб він був. — Леся повернулася до чоловіка і сказала: — Валю, чи не думаєш ти, що хмари купчаться на дощ?

— Ні, — кинув Валентин підходячи до дружини. — Метеорологічна станція запевняє, що тижні два буде стояти суха година.

Підійшов і Сірко. Зав'язалась розмова на тему: наша метеорологія і її недосконалість. З цієї теми перейшли на інші. Говорили про врожай, про настрої серед селян, про колективізацію сільського господарства. У всіх цих питаннях Топченко показував себе остільки компетентним, що і тут Леся не могла не бачити його перевагу над чоловіком і редактором. Нарешті розмова перейшла на тему: виноградники Бергмана і „наше“ відношення до виноградарів. Виникла суперечка. Сірко запевняв, що виноградарі нічим не відрізняються від звичайних куркулів і що, значить, їх треба краще притиснути і не давати їм „потачки“, як це робить, на жаль,

центр. Топченко, що і в цій справі добре обізнаний був, теж кваліфікуючи їх куркулями, все таки не погоджувався з Сірком. Нарешті, коли суперечка зайшла дуже далеко, ревізор роздратовано кинув:

— Знаєте... Ви пробачте мене, але крізь ваші аргументи я бачу обличчя глибокої провінції. Ви дивитесь на наше будівництво не, скажім, з птичого польоту, а зі своєї місцевої дзвіниці.

Здавалося б, що після такої фрази хтось із „провінціалів“ мусів використати момент і присоромити Топченка, але і тепер ні Сірко ні Бродський, — ніхто із них не найшовся, що сказати ревізорі: першому тільки незадоволено пересмикувалося обличчя, а другий навіть льокайськи посміхнувся.

— Звичайно! Звичайно! — підхопив Валентин. — Ми дійсно дивимось на наше будівництво з своєї місцевої дзвіниці, але... хіба нас в цьому можна обвинувачувати? Хіба ви так не дивилися б, коли б жили на провінції?

— Я й не збираюся вас обвинувачувати, — сказав ревізор і додав цілком резонно: — Але я бачу, що ви вже погодилися зі мною?

— Як так погодився? — мило посміхаючись, мало не скрикнув Бродський. — Який ви, їй богу, пробачте на слові, демагог!

Суперечка знову обіцяла розгорітися, але на цей раз її припинила Леся. Бачучи, що Валентин загубив здібність логічно мислити і що далі він здібний тільки остаточно себе скомпрометувати в очах ревізора, Леся повернулась обличчям до правого берега і, не дивлячись ні на кого, сказала:

— Ви мене, товариші, ображаєте. Ви забули про мене. Які ж ви кавалери, коли досі ніхто з вас не запропонував мені навіть шклянки квасу. Я страшенно хочу пити.

Топченко галантно розшаркався і, беручи Леся під руку, промовив:

— Прошу до буфету... Може ви вже й їстоньки хочете?

— Їстоньки я не хочу, — сказала Леся. — А квас я хочу пити на чистому повітрі.

Жінка сподівалася, що ревізор залишить її на кільки хвилини, і вона дістане можливість перекинутись двома — трьома словами з чоловіком (вона хотіла сказати Валентині, щоб він не показував себе таким нікчемним перед ревізором), але вийшло так, що по квас пішов Сірко, і вона знову примушена була спостерігати продовження тієї ж самої неприємної їй сценки.

До Берестечка залишилось версти чотири. Зупинок більше не передбачалося. Пароплав йшов так бистро, що за кільки хвилини треба було висаджуватись, і тому пасажери, які мусіли вилізати на цю пристань, засуєтились.

Почали збиратися і Сірко та Валентин. Забравши кошики, вони пішли до виходу. Бродський, звичайно, хотів, щоб за ним пішла і Леся, але цього не трапилось.

— Ми ще встигнемо, — сказав Топченко, затримуючи Леся на верхній палубі. — Не турбуйтеся.

Не турбуватись, на жаль, ревнивий Валентин не міг, але він на цей раз найшов у собі досить такту, щоб затриматися.

— Ви горілку п'єте? — раптом спитав Топченко, пригадавши сценку з якогось прочитаного роману, коли біля Лесі вже нікого не було: ні редактора ні репортера.

— А вам для чого це? — сказала Леся.

— Та ви ж, здається, в своїх кошиках везете й горілку?

— Ні. Не п'ю. А горілку веземо спеціально для виноградарів. У них, крім вина, нічого нема: ні пива, ні горілки... Ви, мабуть, теж не п'єте?

— Ні, п'ю!— Топченко запалив папіросу і далі подікавився.— А ваш чоловік теж п'є?

— А це вам для чого?

— Та... так! Між іншим. Хочу знати, для кого ви везете горілку.

Леся усміхнулася.

— Я ж вам сказала для кого: для виноградарів.— І раптом додала:— А ви хочете, щоб мій чоловік напився до неможливості?

Це останнє запитання вирвалося несподівано навіть для самої Лесі. Правда, вона допіру думала, що безвільний Валентин і справді може напиться до неможливості і тим самим остаточно скомпрометувати себе в очах „товарища із центру“, але подавати таке запитання все таки не слід було: поперше, в кращому разі вона цим видає себе з головою і дає зрозуміти ревізорові, що боїться за чоловіка, а по-друге... ні, „так він не може подумати!“

Але Топченко саме „так“ і збагнув її запитання.

— Боже борони!— сказав він.— Я на вас зовсім не претендую і особливо тоді, коли ваш чоловік п'яний „до неможливості“.

Леся почервоніла. Бесіда приймала дуже неприємний характер. Ясно було, що Топченко залицяється до неї.

— Знаєте... ходіть до виходу,— сказала вона, рушаючи з палуби.

Але ревізор, ніби нічого не трапилось, взяв її під руку і спокійно промовив:

— Ходіть! Зараз, мабуть, повернемо до берега.

Пароплав і справді брав курс на голу скелю, що біля неї метушилися люди. Скоро він заревів і плавко підійшов до пристані.

— Хто зупиняється в Берестечку?— закричав кондуктор.— Берестечко!

Канати полетіли на берег і пароплав, заклоктавши, зупинився.

III Виноградники Бергмана, що до них, висадившись на берег, прямувала компанія, лежали приблизно на півтори версти від пристані. Дійшли до них за дуже короткий час.

Зустрів сам Бергман, інтелігентний, гладкий німець. З Бродським він, очевидно, давно вже був знайомий, бо звертався до нього „як до свого друга“, з редактором Бергман теж, мабуть, зустрічався, але з останнім він тримав себе багато холодніш. Що ж до Лесі і Топченка, то він тут же став рекомендувати їм своє Берестечко. Із цієї рекомендації Леся узнала, що предки Бергманові прибули із Швайцарії, як фахівці по виноградарству. Їх виклакав руський уряд через відомого французького енциклопедиста Лагарпа ще в 1822 році. Діставши землю в околицях Акермана, вони заснували в п'яти верстах від нього колонію Шабо. Узнавши про існування надніпрянських пісків, ці предки в 90-х роках переселилися сюди і заснували Берестечко.

— Ви не можете уявити, як моїм предкам важко було,— сказав Бергман, коли компанія нарешті розташувалась в абрикосовому саду виноградаря.— Місцеve населення відносилось до них надзвичайно насторожено і критично, а з другого боку— переселенцям прийшлося витримати чималу боротьбу з природою. Досить відмітити, що посадочний матеріал вони привозили на парусних катерах із Шабо, а воду для поливки посадок виноградної лози возили за кілька верст від Дніпра при цілковитій відсутності доріг.

Далі Бергман говорив про мармуровий хрущ, що систематично знищував цілі площі виноградних насаджень, про пісок, що, пересуваючись силою східних вітрів, завжди був страшним бичем виноградаря, про весняні й осінні заморозки, про грибні хвороби, про гряд та туман тощо.

— Не дивно,— сказав Бергман,— що в цих виїняткових обставинах багато з моїх предків не витримали

іспиту і остаточно збанкрутували. Тільки надзвичайно стійкі, я б сказав фанатики, перебороли всі перешкоди.

Сірко раптом підвівся й промовив:

— Все це правда, та тільки при чому ж тут ви? Виходить, що „наші гуси Рим спасли“. Так?

— Зовсім не так! — спокійно сказав Бергман. — З тим же героїзмом, що й наші предки, і ми ведемо виноградарство. А втім, — тут же чемно додав він, — про це ми мабуть ще встигнемо поговорити. Дозвольте поцікавитись: ви приїхали улаштувати на природі невеличкий пікнік?

— Ви не помиляєтесь, — сказав ревізор, що вже почав позіхати від оповідання виноградаря. — Саме пікнік.

За годину на зеленій оксамитовій траві появилась скатертину і різні напої. Прийшла дружина Бергманова, поважна теж досить гладкенька німкеня. Вона сіла біля чоловіка і мовчки частувала гостей. Гості пили й їли і, не знаючи про що говорити, розповідали один одному про хмари, які збиралися зробити грозу і які так грози й не зробили. Нарешті скоро всі, крім Лесі й Сірка, були на маленькому підпитку. Репортер випив більш за всіх, так що Леся примушена була зупинити його й сказати:

— Валю, чи не досить тобі?

Але Бродський не вгамонявся й пив далі. Він підсів до ревізора і з захопленням розповідав йому про свої таланти.

— Ви знаєте репортера Скалуського, — спитав він, звертаючись до Топченка. — Він колись, це ще було при старому режимі, вдарив об заклад, що візьме інтерв'ю в славетного Мечнікова... Мечніков, як вам відомо, нікого не приймав із нашої газетної братії. І, знаєте, взяв!... Ха... Ха... Вскочив, а той на... горщику, ну і взяв... Ха, ха!

— Для чого ви все це говорите? — спитав Топченко.

— Як для чого? — несподіване запитання сп'янілого репортера приголомшило. — Ну, знаєте, взагалі...

— От бачите! — тоном наставника сказав, глузуючи, ревізор, — „взагалі“... Невже ви не знайдете більш цікавої теми? Ви, пробачте за різкість, — звернувся він до Лесі, — я органічно не виношу порожніх розмов.

Лесі знову заскеміло в грудях. Цей нахабний ревізор остаточно знахабнів, а цей Валентин остаточно став дурнем. Леся раптом протягла руку за вином і вмить випорожнила чарку.

— Браво! Браво! — закричав Бродський. — Браво! Леся повернулась до чоловіка і сказала чітко:

— Коли б ти, Валю, знав, чому я так захотіла вина, то напевне не кричав би „браво“... Ти дозволиш мені, — додала вона, — піти з товаришем Топченком подивитись на виноградники?

— Будь ласка!.. З охотою!.. Я теж думаю піти туди.

Ревізор усміхнувся, подивився спідлоба на Валентина й промовив:

— Чи не ревнуєте ви мене до своєї дружини?

— А відкіля це ви взяли? — спитав репортер.

Знову ж таки сміючись очима і позираючи на флегматичного Бергмана, Топченко сказав:

— Відтіля, що ви якось без охоти відпускаєте зі мною свою дружину.

Репортер зареготав хоч і не природним, але за те голосним реготом.

— Ха, ха! Ну й дивак ви! Будь ласка, йдіть самі. Я тепер ні в якому разі не піду з вами.

Бродський сподівався, очевидно, що ревізор виявить шляхетність і поспішить попрохати в нього прощання, та цього, на Валентинів жаль, не трапилось.

— І прекрасно! — сказав спокійно Топченко і, взявши під руку Лесю, вийшов з нею за ворота.

Берестечко дрімало і ніжилось в проміннях гарячого південного сонця, коли ревізор заступав по пісках

поселку. На вулиці — жадної людини, тільки в крайньому дворі якись невгомні швайцарці грали в крокет. Виноградарі відпочивали.

— Який все таки культурний поселок, — сказав ревізор, зупиняючись в тіні спаленого сонцем дерева. — Не можна його рівняти з нашими селами. Коли там хати, то тут будинки, коли там п'яцтво, то тут здоровий відпочинок, коли там бруд, то тут зразкова чистота й зразковий порядок... Як ви на це дивитесь?

Лесі дуже приємно було, що Топченко звертається до неї з таким запитанням: на такі, громадського значіння, теми Валентин давно вже з нею не говорив.

— Ваші порівняння, — сказала Леся, — безперечно вдалі, але радісного в них дуже мало. Я ніколи не припускала, що Берестечко живе таким культурним життям.

— Невже ви в перший раз тут?

— В перший.

— Ну, це вже не по-товариському! — зі щирим обуренням сказав ревізор. — Невже ваш чоловік не міг жадного разу повезти вас сюди? З розмов із ним, я бачу, що він не раз тут був... Ні, це не по-товариському. Ви пробачте, але від такого поведіння з дружиною пахне старовинним домостроєм.

Леся усміхнулася дитячою усмішкою.

— Ви мабуть не помиляєтесь, — промовила вона. — Але що зробиш?

— Як що зробиш? Він же, здається, комуніст?

— Так. Комуніст.

Топченко ще з більшим обуренням поставився до вчинків Бродського. Він говорив, що „це неможливо“, що за це — хай Леся ще раз пробачить йому — за це навіть з партії виключають, що... і т. д. Іншого разу Леся, мабуть, не дійшла б до такої одвертості з малознайомою людиною і не дозволила б хоч би тому ж Топченкові говорити з нею на таку тему, але тепер вона — чи то під впливом скандальних, не гідних

справжньої людини Валентинових вчинків, чи то під впливом випитого нею вина, — тепер вона слухала ревізора з великим задоволенням.

— Ви ще раз пробачте мені, — сказав Топченко й притиснувся ліктем до Лесіної руки. — Я, знаєте, не міг би так жити.

Леся здригнулася: подивившись на Топченка і побачивши в його очах ласку і щире співчуття до неї, вона відчула в ревізорові саму ту людину, що про неї вона мріяла минулої ночі. Топченко помітив це. Він ще щільніш притиснувся був до жінки, але в цей момент дорогу їм пересік Бергман.

— А я найближчою доріжкою, — сказав Бергман. — От і обігнав вас. Ви не туди йдете. Кращі виноградники на цей бік.

І Леся і ревізор незадоволені були появою виноградаря, але вони, звичайно, не показали цього Бергманові і, подякувавши йому за турботу, пішли з ним в тому напрямку, в якому вказував виноградар.

— Я вам не договорив, — сказав Бергман, повертаючись до розмови, що її розпочав був до обіду і що із-за неї й прибіг сюди. — Товариш Сірко не вірить ні мені, ні моїм колегам, а по суті я турбуюся не за себе, не за своїх колег, а за державу.

І Бергман знову почав довге оповідання про те, як виноградарі коректно тримали себе в час громадянської війни, з якими вони зусиллями організували виноградну кооперацію і т. д. і т. п. І тому він ніяк не розуміє, чому його і його колег позбавили права голосу.

— Цим позбавленням, — сказав Бергман, — ми зовсім розвалили кооперацію, бо позбавлених осіб було виключено і з рядів кооперації.

— Ви поінформували б про це центр, — кинув, позіхаючи, Топченко.

— Як же! Інформували, — сказав Бергман, витираючи піт з чола. — Відношення до нас радянського уряду...

Виноградар став тут перелічувати всіх відповідальних осіб, що побували в Берестечкові і що „так симпатично“ ставилися до нього. А перелічивши, підійшов до одного із головних питань.

— Ви тільки подумайте,— сказав він.— За офіційними даними, скажімо, Дегестанської республіки робітник в Кізлярі дістає 50 копійок в день, в Дегестані середня ціна 1 карбованець. А у нас по сімнадцяти-розрядній сітці з співвідношенням 1 : 8 річні робітники по I розряду дістають 18 карбованців. Це нормально? Як ви гадаєте?

— Нічого я не гадаю,— сказав ревізор, ще раз нарочито позіхнувши і зиркнувши на Леся, що йшла, кудись мрійливо поглядаючи своїми трохи запаленими від вина очима.— Ви яснійш кажіть.

— Будь ласка! Я вас вже поінформував про Дагестанські норми. Слухайте наші. Підрізчик дістає у нас 2 карб. 48 коп. плюс 27⁰/₀, себ-то 67 коп. (начислення на всю зарплату, складають: соцстрах 16⁰/₀, на утримання робочома і ведення культроботи 5¹/₂⁰/₀, утримання будинку відпочинку 1⁰/₀, степендіальний фонд 1¹/₂⁰/₀, будівля нардому 1¹/₂⁰/₀, помешкання робочокому і утримання столу роботодавців 3¹/₂⁰/₀— всього 27),— отже 2 карб. 48 коп. плюс 67 коп.— 3,15. Откривальщиці, сапальщиці, закривальщиці 1 карб. 80 коп. плюс 27⁰/₀ 48 коп.— 2,25. Купоросники, сапальники, терпійники...

Виноградар не вгамонявся. Але коли він підійшов до довійськових цін і сказав, що підрізчик діставав від нього „тільки 1 карб.“, Леся повернулась до нього і кинула:

— До війни він діставав 1 карб., тепер 2.48 (27⁰/₀ до рук його не попадає). Невже ви гадаєте, що це вже таке велике збільшення, коли взяти на увагу, що курс довійськового карбованця був вищий і що революцію саме для робітників та селян і роблено?

— Справедливо! Цілком справедливо,— заметушився виноградар.— Але увійдіть і у наше становище.

Але лагідна Леся на цей раз не захотіла „увійти в становище“ і, подякувавши Бергманові за інформацію, чемно вклонилася і пішла з Топченком на дальній виноградник.

Південне гаряче сонце почало вже падати, але ще стояла шалена спека. На небі жадної хмари, в повітрі жадного хижака, наче вимерло все. Сипучі піски дюнами посувалися праворуч, і в цьому безмежному степу не було їм ні кінця, ні краю. І коли б не виноградні лози, що частками витикалися то тут, то там, здалося б, що це не надніпрянський степ, а сама пустельна сахара. Словом, далі йти не можна було, і тому ревізор і Леся повернули до Дніпра. І як тільки вони ступили на високий беріг, одразу ж повіяло холодком. І одразу ж розмову знову повернено було на відношення Валентина до своєї дружини.

— Це все таки, їй богу, домостроєм відгонить,— продовжував ревізор, сідаючи біля Лесі, що вже найшовши тінь востилася на береговій траві.— Як хочете, а я вас все таки вважаю за ідеальну жінку. Такі жінки залишились тільки на провінції.

Леся розуміла, що Топченко просто говорить їй „компліменти“, що Топченко, повернувшись до Харкова, забуде про неї і саме на другий день, і все таки Леся з задоволенням слухала ревізора, і все таки вона слухала б його без кінця.

— Я, знаєте,— говорив далі Топченко, наче невзначай притискуючись плечем до Лесіного плеча,— я... власне мені ніколи не везе з жінками! Ви, очевидно, хочете спитати, для чого це я говорю? Відповідаю одверто: я заздрю вашому чоловікові.

Леся знала, що ревізор хоч може й не бреше, але у всякому разі „трохи“ перебільшує, і все таки їй приємно було слухати його: хоч як там, а його самоупевненого і нахабного не можна рівняти з Валентином, нікчемним і справді безпорадним провінціалом... Боже мій, як Лесі боляче і неприємно дивитись сьогодні на чоловіка! Так боляче, що вона

з охотою ще випила б вина: вино ще більше затуманить голову і серце ще скоріш заб'ється.

Леся так і зробила: повертаючись до Бергмана, вона завітала з ревізором до одного із виноградарів і там випила ще одну пляшку вина. І Леся не помилилась: світ тепер повстав перед нею уже в надзвичайно прекрасних фарбах.

Але Леся помилилась, думаючи (а вона про це таки думала), що Валентин зустріне її розгніваними очима: ревнивий репортер, розгубившись остаточно і не знаючи, як він має припинити залицання ревізора до дружини, „з горя“ напився і лежав в Бергманову саду, як то кажуть, без ніг. Друга новина, якою зустрів Лесю і Топченка виноградар, була та, що мовчазний Сірко, залишившись сам, пішов на пристань і відтіля моторкою поїхав додому.

— От тобі й маєш! — сказав Топченко. — Так багато чекали від пікніку, а вийшло, пробачте на слові, пшик. У вас на провінції завжди так улаштовують пікніки?

Ревізор говорив це ображеним голосом, але навіть трохи сп'яніла Леся розуміла, що він дуже задоволений з такого фіналу і що кращого він і не бажав. Ці новини прийняла з задоволенням і Леся: і їй приємно було залишитись з ревізором сам на сам на декілька годин, але і вона це глибоко заховала біля свого схвильованого серця.

— Ну, що ж, — сказав ревізор, — нам залишається тільки подякувати хазяїна за гостинність і йти на пристань... Коли тут пароплав буває?

— Може бути за годину, а може і за три! — відповів Бергман. — Це залежить від Херсону.

— Коли так, то давайте помаленьку рушати. Я сьогодні обов'язково мушу виїхати до Харкова.

І З Валентином була велика морока: він ніяк не міг підвестися. Лаявся, щось бурмотів і нікого не пізнавав. І тільки за допомогою Бергмана його вдалося довести до пристані. Там він ліг на траву

і захропів. За якийсь час він раптом прокинувся, заложив в рота два пальці і, зробивши біля себе калюжу, знову заснув.

— Як це противно! — сказала Леся, зиркнувши на чоловіка, і зробила гримасу незадоволення.

— Прекрасного малувато, — кинув Топченко і запропонував жінчині одійти під тінь дальшого дуба.

Вони вже сиділи біля пристані годині півтори, а пароплава не видно було. Вони просиділи ще з годину, але й тоді пароплав не появлявся. Нарешті почало темніти. Зайшло сонце, спалахнув десь далеко на Дніпрових водах маяк і заблищали зорі. З села висипали дівчата та хлопці і, згрупувавшись біля пристані, стали розважатись піснями й танками. Пароплав, очевидно, спізнявся на кілька годин. Валентин не прокидався.

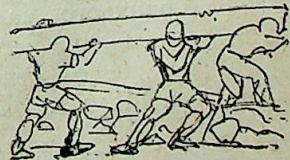
— Як химерно зараз біля цієї глухої пристані, — сказала Леся. — Химерні і зорі, і небо, і це голубе повітря, і води Дніпрові — і все. Ви відчуваєте?

— Як же! Безперечно! — кинув ревізор, наче невзначай положивши свою руку на руку Лесіну. — Я теж відчуваю.

— Я знаєте, — мрійливо поглядаючи кудись, говорила далі Леся, — я думаю, що все нещастя людське тільки в тому, що серед них багато провінціалів. Коли б, скажім, всі вони жили в таких городах, як Харків, вони б не знали моїх мук. Провінція звужує кругозір.

— Особливо такі... в такій родині, — обережно додав Топченко.

Леся раптом повернулася до ревізора і сказала: — Не, ви говоріть прямо: і особливо звужують такі чоловіки, як Валентин. Ви мене цим зовсім не образите. — Леся зідхнула й додала. — Так, товаришу. Я хочу зараз говорити одверто: мені дуже боляче, що Валя не вмів себе так тримати в компанії, як... ну, от ви, скажім.

Топченко замахав руками. Мовляв, він теж людина з чималими хибами, брати його за зразок ніяк не можна. Але говорив він це так, що в цьому самознищенні можна було бачити тільки бажання показати свою надзвичайну скромність. Скромність Леся бачила, але бажання показати її вона не помічала — і тому, що на неї так сильно вплинуло вино і тому, що в цей вечір все їй здавалось прекрасним, крім, звичайно, п'яного Валентина.

Рушили вони від Берестечка тільки о 10 годині вечора: так запізнився пароплав. З Валентином була нова морока: його ледве-ледве втягли в каюту і то зарання поговоривши з капітаном і взявши в нього відповідний дозвіл. Як тільки він добрів до свого ліжка (в каюті), знову одразу ж заснув. Леся і Топченко залишились на палубі.

На землю зійшла місячна ніч. Дніпрові води взяли ся бляском діаманту і клекотали під колесами пароплаву.

Було тихо: тільки легенький вітерець ласкав обличчя. На верхній палубі нікого не було, так що ревізор і Леся залишились тет а тет.

— Я вас розумію! — сказав ревізор, знову притискуючись до Лесі плечем. — Розумію ваше нещастя. З вашим характером і з вашою вдачею — вам жити не в цьому болоті, що ви в ньому живете. Вам жити...

Ревізор взяв Лесіну руку і ніжно стиснув її. Вона, не бачачи біля себе нікого, відчула, як їй спалахнуло обличчя, і відповіла ревізорові тим же.

— Ви така прекрасна жінчина, — говорив далі ревізор, — Ви...

Починалась звичайна історія: п'яний чоловік не міг підвестися, а трохи підпила і зневірена в чоловікові жінка з охотою приймала залицання хоч і стороннього, але вже до певної міри симпатичного їй чоловіка. За деякий час ревізор уже обіймав Лесю, а ще за деякий час він ризикнув її й обережно поцілувати. Тепер вони уже нічого не говорили

і красномовно мовчали. Вони тільки кидали швидкі погляди то в ту, то в другу сторону, боючись, щоб хтось не наскочив на них.

Але боятись не приходилось. В заді першої кляси нікого не було, ніхто не виходив і на палубу. В першій і в другій клясі їхало народу малувато, а ті, що їхали, відпочивали по своїх каютах. Тільки на палубі третьої кляси чути було голоси та зрідка доносились відтіля зажурна пісня якоїсь селянської дівчини, що їхала на північ.

Як так трапилось, що Леся хутко піддалася на залицання стороннього чоловіка, сама Леся, мабуть, не зуміла б відповісти, але Топченко знав, що не випий Леся стільки, скільки вона випила і не поведеться з нею Валентин так, як він поведився сьогодні, із залицянь, безперечно, нічого б не вийшло, саме тому ревізор і поспішав використати момент. Він уже не тільки цілував Лесю, але він, набравшись нахабства, вже й пропонував їй на вухо зайти до його каюти і „там трохи полежати“.

— Що ви говорите! — з жахом промовила жінка і сама відчувала, що вона зовсім не жахається, що вона таки зайде до каюти Топченка і що там трапиться те, чого так боявся ревнивий Валентин, коли відпускав її з ревізором до виноградників. — Що ви говорите?

— Лесічко! — шепотів Топченко. — Ну, скажи мені (він уже говорив їй „ти“), чому ти не хочеш піти зі мною? невже ти любиш свого чоловіка?

— Так. Я люблю його. Не говоріть мені цього. Я не піду.

Леся величала ревізора на „ви“ і пручалася. Але і ревізор, і сама вона — обидва вони — знали, що з цього пручання нічого не вийде, що вони таки підуть до ревізорової каюти. Нарешті, коли Лесіне обличчя мало не згоріло від ревізорових поцілунків, вона раптом тремтячим голосом промовила:

— Я згодна. Тільки спершу підіть і узнайте, чи не прокинувся Валя.

Топченко поспішно рвонувся і пішов до репортера. Леся залишилась сама. Вона підійшла до бильця і сперлась на нього. Нервовий дріж охопив всю її істоту. Якось так просто виходило, ніби в цьому нічого поганого й надзвичайного не було і всетаки вона знала, що робить щось непоправиме, жажне і злочинне. Пароплав поспішно повертався на північ. Розсікаючи води він ритмічно клекотав своїми колесами. Місяць уже давно зійшов і остаточно задіямав поверхню ріки. Даль була напівтемна, зрідка вискакував огник якогось маяка і булькав своїм привабливим світлом. Берегів не видно було — вони посунулись в сторони і тільки коли пароплав близько підходив до якогось із них, на око падали неясні силуети темних дерев.

Топченко скоро повернувся і, обіймаючи Лесю, сказав, що Валентин міцно спить.

— Ви певні, що він міцно спить? — спитала тремтячим голосом Леся.

— Так. Ми можемо бути цілком спокійними.

Залишалось йти до ревізорової каюти, але жінка ще вагалася і тому, підвівши Топченка до бильця, сказала:

— Ви розумієте, що ми хочемо робити?

— Розумію.

— І вам не страшно? — Леся в цей момент тремтіла в нервовій зимниці. — Вам не страшно? А я — скажу вам одверто — я дуже боюсь.

— Ну, що ти, Лесічко! — сказав ревізор, обіймаючи її і пригортаючи до себе жінку. — Це ж, Лесічко, міщанство.

— Ви цілком переконані, що це і справді міщанство?

— Цілком!

— Ну, а як я себе буду почувати після того, як це трапиться? Ви над цим подумали?

Топченкові Лесіна поведінка не зовсім подобалась. Будучи нетерплячою людиною, він далі не міг чекати і тому схитрував:

— Коли ви боїтесь чи то не хочете віддатись мені, то... не треба.

— Ні, — тихо сказала жінка, — я хочу і я вже не боюся.

Ревізор обняв Лесю і, взявши її під руку, обережно потяг її до своєї каюти...

Та не пройшли вони і трьох кроків, як їм назустріч хтось пішов. Вони зупинились. І Леся, і ревізор подумали, що іде Валентин. І, зупинившись, ревізор приготувався щось говорити, а Леся, спалахнувши огнем чистоти, вирішила сказати чоловікові всю правду і сказати йому, що вона вже не любить його, розповісти йому, який він нікчемний, і що вона уже далі не може жити з ним. Вона вирішила навіть запропонувати йому не перешкоджати їй віддатись Топченкові. Ці мислі, метнувшись в жінчиній голові з хуткістю блискавиці, навіть заспокоїли Лесю. Але коли з ними порівнялась людина, вони побачили, що це не Валентин: хоч обличчя пасажира й не видно було, але він був досить високого зросту і в цьому сенсі нічого спільного не мав з репортером. Проте, зустріч всетаки мала свої наслідки. Пасажир, порівнявшись з Лесею і ревізором, несподівано сказав:

— Це ви, Топченку?

— Я! — відповів ревізор і, раптом кинувши Лесіну руку, підбіг до пасажира. — Семене Петровичу? От не сподівався вас бачити!

— А ви ж це як попали сюди? — суворо сказав той, що його ревізор назвав Семеном Петровичем. — Мені здається, ви вже давно мусіли бути в Харкові?

Ревізор заюлив. Видно було, що перед ним стоїть його начальник. Він став вибріхуватись. Вибріхувався він якось мамулувано, а юлив саме так, як вдень перед ним юлив репортер і почасти Сірко. Навіть гірше за них. Він навіть не попрохав у Лесі пробачення, і пішов зі своїм Семеном Петровичем, ніби з ним, з ревізором, ніколи й не було жінки.

— Семене Петровичу? — говорив десь ревізор, — даю вам чесне слово, що я їздив по справах. Я...

Але Леся уже нічого не чула. Спершу її цей випадок так приголомшив, що вона навіть одразу протверезилась, але потім, не бачачи з собою Топченка, вона відчула, як їй знову боляче, надзвичайне боляче, заскеміло в грудях. Не тому заскеміло, що не трапилося те, що могло трапитись, а тому, що ревізор, якого вона взяла за людину виняткової вдачі, за людину, яка принаймні нічого спільного немає з Валентином, був теж, як виявилось, звичайним чиновником і навіть більше за те, мабуть, гіршим за її чоловіка.

„І це я йому допіру хотіла віддатися“? — зло усміхнувшись, подумала Леся.

І побачила вона раптом життя в його звичайних, неідроблених фарбах і побачила, що люди цього життя всюди, завжди до смішного однакові. Леся схилилась на бильце і подивилась вдаль. Даль була напівтемна. Тільки десь, дуже далеко, мало не біля Кичкасу блимав річний маяк. Леся замислилась.

За п'ять хвилин прибіг ревізор і, положивши свою руку на плече жінки, сказав:

— Пробач мене, Лесічко. Я... зустрів свого бурбона і примушений був... Ну словом, я вже вільний. Ходім!

Леся обережно зняла зі свого плеча ревізорову руку, мовчки подивилась в обличчя свого кавалера і, знову схилившись на бильце, тихо заплакала.

ВЖ
е
о
л
в
т
к
и
й

Пам'ятаєте, як я розвивав перед Вами теорію революції в сільському господарстві, в селянському побуті? І коли я на Ваше запитання: — коли ж це буде? відповів, що за п'ять-шість років

ЛИСТ П. ПАНЧА ДО ЛІТЯРМАРКУ
Мої шановні друзі Х, У, Z!..

зникне те традиційне село, яке ще й досі використовується Вами так само як використовувалось Нечуєм-Левицьким, ви на це лише поблажливо посміхалися, мовляв: „чим би дитя не тішилось...“

В своїх тодішніх твердженнях я губив грань поміж фантастикою й дійсністю, бо все це будувалось лише на підставі прогнозу нових ледве помітних паростків. Нарешті настала потреба перевірити свої висновки, і „одного чудового ранку“ я з валізкою в руках зійшов на степовій станції.

Десять хвилин до цього я спостерігав із вікна поштового поїзда одні лише степи та хіба де-не-де з балки витикалося зеленими вершками село. Припорошена пилом стерня вже другий місяць умлівала від сонця і живилась одною рососою. Коли наш поїзд у хмарах куряви погнав далі, я, щоб зорієнтуватися, озирнувся довкола: на запасній колії стояв ешелон з якого один за одним відвантажували нові чепурненькі трактори. Нашорошеними жуками шерога тракторів стояла уже і біля колії. Збоку станції високою каланчею здіймався новий елеватор. Там теж ішла жвава роботи і колись степова глуха станція тепер зовсім не виправдувала цього епітету.

Нарешті я вийшов до візників:

— Я не можу їхати, — відповідає мені перший, що стояв на бричці.

— Чому?

— Це кушові коні, усупільнені. Не маю права. До СОЗ'у можу задаром підвезти.

Другий відповів мені те ж саме. І це слово „усупільнені“ в нього так злетіло з засмаглих вуст, як корка з „мирради“. Я замішано оглянув його підстрижену бороду, роздерту на плечі білу сорочку і спокійне обличчя й запитав:

— А ви ж звідкіля сами?

— Із СОЗ'у „Шлях Леніна“ це в бік від „Куща“; он йому зручніше, — і вказав пужалном на третю бричку, — він із „Десятої роковини“.

Повіз мене до Машиново - Тракторної станції Лейба молодий жилистий і жвавий хлопець із єврейської колонії. Посадив він мене в полове, мов у пух із перини, батько тимчасом запряг коника, дружина, що тут же була біля брички, наказала йому хуткіше повертатися, і бричка завуркотіла по степовій дорозі.

Лейба сидів спереди на лантусі полове і весь час тільки те й робив, що обертався до мене й весело, мов кійом на біліярді тикав у поле пужалом і говорив: „Гарман“, „Усупільнена“, „СОЗ“, „Куш“.

Товариші мої любі Х, У, Z, що Вам говорить це слово „усупільнено“, яке тепер домінує над всіма українськими степами? Я пам'ятаю наші безконечні балачки і дискусії про новий побут, про занурення культури в маси, про грандіозні пляни п'ятирічки, про стиль, форму і зміст і ні одного разу ні від правовірного плужанина, ні від вуспівця, ні від потенційного пролітеновця, навіть від „генералів“, що за всіх жонглюють словами і руками, ніколи не чув я цього всевладного тепер слова „усупільнене“. Навіть динамічний „Авангард“ наш опинився у хвості життя.

Закінчилась молотьба і десь має початись оранка і тому в степу порожньо, тільки на варті стоять ожереди жовтими брусками.

Ми звикли в селі бачить голий майдан, церкву на ньому, кучу кавунів та осиротілу підводу з сонним дядьком на гарбі.

Так було і тут ще торік, але зараз на новій греблі нас зустрів на шістнадцятисильному мотоциклі агроном. Він з „Куша“ поспішав у поле на 5-й табір, де почалася оранка. З протилежного боку до греблі повз, захлинаючись в куряві, трактор. Нарешті й майдан. Стоїть і церква, лежить і куча кавунів, але ж і поруч, мов на дворі „Серпа і Молота“. Цілі загони сівалок, плугів тракторів. Поруч майстерня і їм роблять перед початком осінньої оранки і сівби генеральний огляд.

В майстерні стояли ще й легкова машина пара нових мотоциклів.

Все це добро Машиново - Тракторної Станції, „Куша“, що усупільнив 6 СОЗ'ів, або 50 тисяч гектарів землі.

Дорогі мої товариші Х, У, Z і ти Сірий Чортику Занудо! З мене досить було півгодини балачок з головою „Куша“, щоб переконатися, що всі мої фантастичні припущення немилосердно обганяє реальне життя, мої миксимуми давно вже стали мінімумами Мені досить було посидіти годину у „Куші“, щоб переконатися, що наша лексика із селянського побуту хіба що на третину складає лексику останньої Созівки.

Нещодавно один поважний критик, прочитавши мого „Білого вовка“, написав мені докірливо листа приблизно такого змісту: „І це у нас на селах уже октябрини, такі вже свідомі жінки, такі партійці? Ой, щось по Росі такого ще не чути“.

Бідний, мій бідний чортик Занудо, чи не доведеться тобі стати жертвою чистки радапарату?

Револуція в сільському господарстві і побуті перегнали нашу уяву. І коли нас дивує той невинний поступ, що ми його спостерігаємо в індустріяльних центрах, то поступ села, одвічно косного села, мусить не тільки дивувати, але й переродити в нас до нього ставлення.

Якщо не завтра, то після завтраго ми вже скажемо не село, а зернова фабрика.

Сірий Чортику Занудо ви — вільні!

Петро Панч.

8 вересня 1929 р.
Баштанка

І Йоська раптом підвів голову й прислухався. Здивовано озирнувся по кімнаті, вражений надзвичайною тишею. Підкрутив гнота в лампі, що нещадно чаділа, і певним кроком підійшов до вікна.

Порожня вулиця похмуро сіріла брудними будинками на протилежному боці. Не дзвонили трамваї, не рипіли дощаті тротуари під ногами прохожих. Невиразне туманне світло мляво коливалось за вікном, ще не насмілюючись зазирнути до хати. Тоді Йоська догадався, що певно скоро світатиме. Підійшов до столу й дмухнув на лампу. Враз у півтемній кімнаті чітко вималювалось чотирьохкутне сіроблакитне вікно.

Передсвітанкове світло блукливо, нишком, попливало до хати. Сіруватий морок іще вперто сидів по кутках, але стіл чітко виступав своїми контурами на середину кімнати.

Йоська від незвичайного хвилювання разів зо два обмірив кроки з кутка в куток і зупинився. Тихо внутрішньо посміхнувся про себе і схилився над якоюсь незвичайного вигляду річчю на столі. Стримуючи подих, легенько натиснув на невеличку підойму. І враз в його уяві знову спалахнула така знайома, така болюча картина — ніби враз скажено закрутились цівки і валики, зашипів чорний ремінний пас, і по білій полотняній стежці плавко і швидко попливало розкатане тонке тісто... Білі округлі цівки крутяться з нестерпучою швидкістю, звякає розмірено червячна передача, і від цього руху, від валиків і цівок, від шиплячого ременю, від рівної одноманітної стьожки тіста, робиться незвичайно дивно. Незвідані почуття, хвилювання й солодка радість, спирають у Йоськи подих. Велике, болюче щастя душить Йоську. Йому хочеться зараз гукнути щось голосне, сміливе. Він буде говорити... Хай ідуть вони всі сюди, хай приходять — і майстер,

ЙОСЬКА

ОЛЕСЬ ДОНЧЕНКО

і Горобчик, і всі, всі... Зараз їм Йоська розкаже про все. Про безсонні ночі, про свою працю, про свою машину.

Він уже сміливо каже — „машина“. Що з того, що це тільки модель, але ж це дивний винахід, чудовий винахід. За цією моделлю буде збудовано справжню машину, приладдя, що замінить грубі качалки, замінить Йоську... Тепер у Йоськи не болітиме спина, не будуть пухнути руки. І всі, всі, хто досі працював із Йоською, всі вони будуть дивуватись і дякувати йому, що полегшив він їхню працю.

Потреба поділитись із кимсь своєю радістю перемагає в Йоськи всі інші почуття. Він хапає кашкета, обережно, як малу дитину, бере на руки моделью і швидко виходить на сонну ще вулицю...

ІІ У майстра пірnikового цеху Соловйова ще рік тому було прізвище Білачка. Але робітники поміж собою кликали його просто — „болячка“. І ця кличка була прекрасним покажчиком того, як ставився Соловйов до робітників і як вони відповідали йому. Високомірний із нижчими від себе, підлабузник до старших, Соловйов був людиною егоїстичної вдачі, надзвичайно чорствою й суворою. Знав він, як його звивають робітники, зненавидив своє прізвище, що на „болячку“ скидалось, і змінив його. Але не міг змінити своєї клички, так і лишилась за ним ота „болячка“.

Коли Йоська приніс до цеху моделью свого приладдя, Соловйов зневажливо скривив губи і посміхнувся. Але тривожний зелений вогник блиснув йому в зіницях. Він уже давно чув про те, що робітник його цеху Йоська готує моделью якогось винаходу, що механізує в цеху розкатку тіста.

Винахідництво — це ахілесова п'ята Соловйова. Всім на фабриці відомо, що він винайшов був приладдя різати пергаментні прокладинки в дріжджевому цеху, витратила на це приладдя фабрика гроші, але

в практичній роботі винахід себе не виправдав. Всім відомо було також і те, що й зараз Соловйов працює над якимсь удосконаленням.

От чому так неспокійно поставився майстер до Йосьчиної моделі. Себелюбство Соловйова було уражено вкрай. Ще б пак! Якийсь робітник із його цеху, з його власного цеху, суперничає з ним. Та ще ж хто? Йоська! Рудий Йоська!..

Власне, Йоська мав ім'я і справжнє прізвище — Іосіф Кацман, але так його ніхто не звав. Всі кликали його просто — рудий Йоська, або, що простіше — Йоська. Кличка „рудий“ правила певне, замість прізвища і додавалась до імені в крайніх випадках, коли конче потрібно було не сплутати Йоську з другою особою.

Він так звик до цієї клички, що, мабуть, дуже здивувався б, коли хто назвав його якимось інакше. Та здавалось, нікому, хто знав Йоську, і в голову ніколи не приходило, що він, рудий Йоська, має ще якийсь прізвище. Сам Йоська ніколи не думав про це і коли, одержуючи утримання, він розписувався в відомості, йому самому ввижалось, що Іосіф Кацман — це якась чужа, незнайома людина.

Соловйов на всі боки крутив Йосьчину модель і чорні його підстрижені колючі вуса на верхній губі все більше й більше підводились, ворушилились, іжачились і, нарешті, як голки, стали горизонтально. Млявим, неохайним рухом, не зводячи очей з моделі, він звалив свою округлу, як капуста, голову на плече. Плече було мабуть тверде, а голова м'яка із гуми, бо зразу ж, як м'яч, вдарившись об ліве плече, підскочила і звалилась на праве. Очі майстрові прижмурились, голки на верхній губі згострили, аж задзеленчали, як наструнчений дріт.

Момент був справді урочистий. Дивитись на модель Йосьчиного приладдя збігся весь цех. Але не тільки модель цікавила робітників. Чи не найбільше уваги в цю хвилину приділяли вони майстрові.

Як поставиться він до Йосьчиного винаходу? Чи, окинувши модель критичним оком, авторитетно зважить усю її вартість і недоліки? Чи просто зневажливо махне рукою: „і воно, мовляв, із своїм рилом невмиваним на вгород лізе“. А може відразу визнає, що Йоська путящу річ вигадав? Але коли це справді так, то майстра переможено. Висунувся досі невідомий суперник, такий собі тихенький рудий Йоська, і от зробив він те, чого не міг зробити майстер.

Авжеж не міг. Хіба не відповідав він на всі скарги розкатчиків тіста тільки тим, що широко розводив руками — нічого, мовляв, не попишеш. Така вже робота і треба ж, мовляв, її комусь робити.

Соловйов сам відчував, що від цієї хвилини, від того, як він зараз ступне, який рух зробив, що скаже, залезатиме для нього дуже багато.

В примружених очах його стрибає раптом, міниться іскристими тонами, золотий коник. В ту ж мить падають вниз найжачені вуса, і майстер повільно, заздалегідь смакуючи насолоду від своїх слів і своєї безперечної перемоги, обводить всіх чудно-блискучим зором.

— Мм... да... Варстат для розкатки тіста, значить Вальц-транспорттер. Очінь даже хорошо. А только як же тут у тебе, Йоська, нащот борошенця? Як борошенце будеш підсипати — чи не руками?..

Кров стукає Йосьці в скроні. Серце холоде, і в очах, як кінодіяфрагма, розбігаються колом найжачені вуса.

— Борошно?... Про борошно... я забув... Скриньку таку треба... Забув...

Соловйов чує веселий регіт навколо, баче раптом спітніле обличчя Йосьчине і розуміє, що перед ним стоїть уже не суперник, а знову рудий Йоська, той самий Йоська, що ніхто не знає його прізвища.

III Так само, як і Йоська, Горобчик працював у пірниковому цеху. Як і Йоська, Горобчик був за розкатчика тіста. Але ріжниця між ними обома була та, що Йоська завжди бігав, суперечив, нюхав повітря, махав руками, реготав, а Горобчик навпаки — завжди похмуро мовчав, знічувався і, здавалось, якась чорна невідчепна дума гнітить його серце.

І ще була між ними та ріжниця, що Йоську ніхто не кликав на прізвище, а Горобчика — на ім'я, бо „Горобчик“ це було його прізвище... Так і був він для всіх Горобчиком.

І ще була ріжниця між ними: Йоська — рудий, як руда глина, а Горобчик — чорний, як чорна земля. Сьогодні в Горобчика була чергова невдача з Маньою.

Маня — робітниця з ірисного цеху. Вона трохи дивна дівчина. Її найболючіше місце — це рівність чоловіки й жінки.

Рівність у всьому. Це їй найдуже болить. Може через це їй завжди здається, що всі чоловіки балакають з нею якось інакше, „по-особому“, — як вона каже. Їй здається, що всі чоловіки завжди ставляться до неї тільки як до слабкої істоти, як до представниці слабого полу. Може через це вона любить так жорстоко глузувати з хлопців.

В цеху в себе теж повстання зчинила — хочу, як і чоловіки, біля Вакум-апаратів працювати.

— Де в нас у цеху рівноправіє? Покажіть мені його! — кричить.

Поставили їй біля Вакум-апарата. Ірисну масу варить тепер. Душно, важко. Що ж, сама схотіла, кажуть робітники, хай сама й видихає своє „рівноправіє“.

І от оця сама Маня впала Горобчикові в око. Та так упала, що все око запорошила, нічого й нікого, крім неї, не бачить Горобчик. Перерва на сніданок — Горобчик уже в ірисному цеху. Кінець роботі — всі додому шабашать, а Горобчик біля воріт — Маню чекає.

Але все даремно. Маня сувора. Маня непривітна з ним, холодна, як льодок. Побачить де його біля себе — зломляться зразу дві стріли над очима, як два сердитих запитальника.

А іноді Маню не можна впізнати. Зіщулені сизі очі гладять Горобчика ласкою. Теплі слова, як ластівки, спурхують з її ніжних губ.

— Горобчику, — питає вона, — чому ти такий смутненький?

Серце радісно тьохкає Горобчикові в грудях.

— Хіба ти не знаєш сама, Маню, чому?

— Ні, Горобчику, не знаю.

— Брешеш, Маню, знаєш ти всьо, як следує. Люблю тебе, Маню.

— Любиш? Ха-ха-ха, — регочеться, мо сама не своя, Маня. — То й люби собі на здоров'ячко, дурачок!

І вона вже знову глуха, непривітна й глузлива...

Сьогодні підчас перерви, як і завжди, Горобчик прийшов до ірисного цеху. Маня, недосяжна Маня, безтурботно жартувала з робітниками і дзвінко реготала. Раптом її очі спинились на Горобчикові. Рогаті бісики з зеленими язичками затанцювали в її зиницях. Вона нахилилась до Муньки, дужого велетня, що славився своїми могутніми м'язами а всю фабрику, і щось швидко йому зашепотіла на вухо. І враз Мунька встав і зробив два кроки до Горобчика. В ту ж мить Муньчини лапи охопили хлопця за ковнір і, як цуценя, викинули його за двері цеху.

Горобчик боляче стукнувся лобом об стінку, але ще болячіше защеміло йому серце, коли з цеху почувся веселий регіт робітників. І найдуже реготала там Маня.

Сам не свій повернувся Горобчик до свого цеху. Образа, злість і ревності душили його. В цеху було порожньо. Всі повиходили, мабуть, на повітря, використовуючи коротеньку перерву.

У куткові біля дверей щось стукнуло. Там горбавився Йоська. Перед ним стояла модель його винаходу.

Безпричинна темна злість до цього, завжди моторного розбитного хлопця, раптом фаркнула білою стрічкою в мозкові Горобчика.

— Іш, рудобровий, машину придумує, — намагався він знайти якусь причину своєї зненависти. — Життя од них немає, все повидумують на світі... Що ж тоді нам лишиться видумувати?..

Звідкілясь, із самого споду, з найтемніших капелків серця, як скаламучений намул, піднялася раптом чорна бурхлива хвиля і полонила свідомість. І враз заклекотів брудний, отруйний накип віків, темна упередженість дідів і прадідів, вся зненависть і вся темрява минулих поколінь... В цю хвилину Горобчик нічого не відчував, крім каламутної дикунської злоби до Йоськи. Ні, в цю хвилину для Горобчика Йоськи не існувало, перед ним був тільки єврей, якого він даже ненавидив. Ненавидив за те, що той винахідник такий швидкий і непосидючий, за те, що той єврей і, нарешті, за чергову невдачу з Манею.

Горобчик підійшов ззаду і мовчки боляче ляснув Йоську долонею по його схиленій шиї. Йоська хитнувся вперед, вдарився обличчям об свою модель, тоді здивовано-запитливими і враз блискучими очима блимнув на Горобчика. Той схопив цей погляд.

— Чого баньки витріщив? — „Ай-вейз-мір“ кричать нада. Пойняв?

— Що ти хочеш такого? — підвівся Йоська. — Що я тобі зробив такого?

— Та ви всі балакати вмієте... Разсуждаєте... Рудько чортів!.. Як пес рудий...

Йоська справді був рудий, огневого кольору. Але не тільки руде волосся робило його рудим. У Йоськи було руде все обличчя — густе ластовиння старанно

розмалювало йому лоба, носа, щоки, підборіддя і від усього лиця було таке вражіння, ніби на папері якісь дуже великі мухи лишили свої крапки. Навіть рук не помилювали капосні комахи.

Горобчик ще раз підозріло озирнувся — чи нема тут непроханих свідків — і тихо, але з притиском зав'язав:

— П... пархач!..

IV Йоська не вважав, що його переможено. Правда, він сам себе здивовано запитував — як міг він забути про таку деталю в своєму винаході, як скринька для борошна? Та за два дні він виправив хибу і ще через день його модель вже стояла в червоному куткові фабрики. Одначе товариші по цехові зустрічали Йоську кепкуванням і стриманим смішком. Сам собою тепер влип якось до нього епітет „ізообретальник Едісон“. Та Йоська не вважав на це. Адже його винахід був уже на виставці. На виставці!..

Виставка винаходів та удосконалень 2-ої Держкондфабрики — це невідступна мрія товариша Чебулдірина.

Товариш Чебулдірін — директор фабрики зі старих „спеців“, дуже цікава особа. Поперше, у нього маленька, хлоп'яча голова з обличчям середньовічного аскета-фанатика. Великі антрацитові очі, мертвенна синява запалих щік, і гострий ніс із рухливими ніздрями. Подруге — у товариша Чебулдірина велике грузне тіло, що аж ніяк не може належати висхлому фанатикові. Це тіло творить видимий контраст до маленької хлоп'ячої голівки з фанатичним лицем. Можна подумати, що господь бог помилився і, переплутавши, приліпив голову гнома до тіла якогось велетня. І, певно, десь страждає і гном, що одержав на свої плечі в подарунок від саваофа голову з добрий чавун.

Нарешті, потрете — товариш Чебулдірін таки справді фанатик. Але не можна сказати, що він

фанатик ідеї винахідництва, болючої мрії творчости з блідними очима. Ні, так сказати не можна. Це буде не зовсім точно щодо товариша Чебулдіріна. Певніше буде сказати, що він фанатично відданий ідеї виставки винаходів. Виставки. І щоб ця виставка неодмінно була при 2-ій держкондфабриці.

Ще треба сказати, що товариш Чебулдірін увесь свій вільний час витрачає на „відкриття“ все нових і нових винахідників. І немає ліпшого дня для нього, як той урочистий день, коли знаходиться нового таланта.

Однак викриває таланти товариш Чебулдірін дуже обережно. Він має певну рацію, бо інакше йому довелось би на кожний день викривати по декілька талантів. Товариш Чебулдірін цілком справедливо вважає, що для винахідника головне — освіта, знання, і тому зрозуміло, що таланти йому трапляються переважно між інженерами, чи принаймні механікам...

До червоного кутка директор фабрики зайшов сьогодні з майстром Соловйовим.

Велика зала поломеніла прапорами, запрошувала, наказувала десятками будничних гасел. Гасла звисали зі стелі, чиплялись за стіни, бренили, здавалось, в самому повітрі. Ліворуч — довгий ряд столів. На кожному з них якісь коліщата, приладдя, підойми, рисунки, пляни.

Це — виставка винаходів і удосконалень 2-ої держкондфабрики.

Товариш Чебулдірін зупинився і урочисто простяг перед себе руку.

— Ну, як? Машинобудівництво? Га?

Антрацитові очі директора фабрики освітилися захватом. Гострий ніс клював повітря, ніздрі щомить роздувалися з точністю годинникового механізму.

Соловйов порушив пальцями і певно протяг:

— Н... да, всевозможні машини...

Раптом товариш Чебулдірін зірвався з місця і зі жвавістю, здавалось б невластивою людині в таких поважних літах, потяг за собою майстра.

— Ви тільки вдумайтесь, товаришу Соловйов! Треба вдуматись, заглибитись у всі можливості від цього винаходу... Дивіться...

Це був стіл, увесь застелений плянами й рисунками. Обое схилились над ним. Соловйов непевно-байдужий і сухий, Чебулдірін із захватом, з палючими жаринами очей.

— Знаєте що це, товаришу Соловйов? — Хвилювався він, — Бак. Паровий бак. Ви знаєте, скільки в нас божевільно багато витрачається зайвої праці на приставку патоки? Скільки часу й сили йде на те, щоб прикотити бочки, розбити накришки. А далі — ганьба, ганьба над людським розумом, над священною працею людини: патоку доводиться черпати кухлями! Безконечна робота... Тисячі кухлів, десятки тисяч! Ви розумієте?..

Соловйов поворушив колочками вусів:

— Н... да, правильно — кухлі й кухлі...

— А взимку? Доводилося вам підогрівати патоку до 60°? І це не ганьба над робітниками?.. Ганьба, в кухлі запиралось усю людську енергію! А тепер ось погляньте на цей плян. Уявіть собі величезний бак на півтори тонни патоки. Величезний паровий бак, бо гріти його будемо парою, що входить через рурочки до середини. І бочок уже не розбиватимемо, товаришу Соловйов!.. — Чебулдірін щасливо засміявся. Навіть Соловйов відчув, що тут треба щось сказати, поділити директорове захоплення. Він глибокодумно відтопив вуса й промовив:

— Штучка справді... Полезність всевозможна і прочее...

— Надзвичайна користь! — Знову підхопив Чебулдірін. — Всяка можливість утечки тепер виключається. Ви ось погляньте: бочки тальною ставлять отвором над баком і відкривають чіп. І патока виливається просто в бак... Я вам скажу, товаришу Соловйов, що я перший звернув увагу на цей винахід. О, я відразу бачу талант! Відразу! Ніхто краще за мене

не розпізнає таланта. Наш механік піде далеко. Обдарована людина. Надзвичайний хист!..

Очі товариша Чебулдіріна раптом зупинилися на якомусь чудернацькому приладді, що стояло на сусідньому столі:

— А це що за штука?

Соловійов помітно пожвавішав. Вуси його стрибнули вгору, вії заморгали дрібно, поспішаючи. Здавалося він чекав цього запитання.

— Ось тут об'явлено, що це за штука,— відповів він, подаючи директорові білий аркуш паперу.

„Вальц-транспортер“.— прочитав Чебулдірін.— „Працює безпосередньо від мотора. Має червячну передачу. Приладдя для механічної розкатки тіста. Розкатає за дві хвилини чотири пуди. Іосиф Кацман“.

Директор уважно роздивлявся моделю.

— Чотири пуди за дві хвилини... А яка у вас зараз продукційність цієї роботи?

— Руками один робітник розкатає два пуди за десять хвилин. Ну тільки...

— Що?

— Буза це, товаришу Чебулдірін. Моделя ця тоїсть... Не вірю я. Не буде діла. Йоськіна це робота. Є в нас такий єврейчик. Йоською звать. Наперьод лізе: знайте наших. І ми, мовляв, ізобретальники. А суть дела—буза... Прикидав я тут койщо на глаз—самі промахи. Ні чорта не вийде. На моделі може й да, а в роботі грех буде...

Товариш Чебулдірін покрутив валики, торкнув якусь підойму, погладив трансмісію.

— Так кажете—Йоська? Робітник?

— Йоська, товаришу Чебулдірін. У мене в пірняковому цеху за розкатника. Ледацюга—каналія Бузотвор!

— А має він яку освіту, не знаєте?

— Освіту? На шабаші, як свічку засвітить, його освіта... Безпросветний парінь...

— А навіщо ж ви тут виставили цю моделю? Хай спочатку комісія розгляне. Може воно й справді—безнадійна дурниця.

— Суца буза, товаришу Чебулдірін.

Коли виходили з виставки, товариш Чебулдірін сказав:

— А ту штуку, що тісто хоче розкатувати, ви кудись там у куточок поставте. Щоб нам, бува не втьопаться. Делегації всякі ходять, і завтра ось знову німці будуть, а воно може й дійсно буза, як ви кажете. До комісії треба б. Незручно всежтаки...

В Сьогодні Йосьці приснився страшний сон. Снилось йому, що Горобчик навалився всім тілом на нього і не можна Йосьці ні зойкнути, ні поворухнутись. Він зібрав останні сили і хотів дико, відчайнно гукнути, позвати когось на поміч. Та дарма: в ту ж мить Горобчикова долоня міцно стиснула йому рота. Йоська почуває, що нічим дихати. „Смерть“,— блискає думка, і він просипається.

Темно навколо. Холодний піт застиг на лобі.

— Невже ніч?—думає Йоська.— О, яка ж вона довга, яка безконечно довга!

Він відчуває раптом, що на обличчі в нього лежить щось душе, важке. Пацнув рукою і скинув. Ковдра. В ту ж мить навколо Йоськи просвітліло. Ранок, уже ранок. „Заспав“,— думає Йоська, швидко схоплюючись з ліжка.

І враз пригадав він, що сьогодні фабрику має відвідати делегація німецьких промисловців. Вона безперечно завітає й на виставку... Йоська пригадує свою моделю, свою улюблену дитину, і ясно, легко робиться йому на серці.

На роботу сьогодні Йоська спізнився. Він чекав неприязних поглядів майстра і догани від нього, але ні, минуло, бо Соловійов був саме зайнятий сваркою з робітниками, що носили зі складу тари для цукерок—цілі купи чепурних дерев'яних скриньок.

Довгообразий хлопець з кирпатим носом вимахував руками перед самісіньким майстровим обличчям і кричав:

— А хто ж, я вас питаю, должен за цим смотреть? Хто? Майстер! Його дело заявити механіку. А без вентилятора там пекло, в акурат задушитись можна... Труба з ірисного цеху поблизу — жжють!..

Перед самою перервою щось боляче шпигонуло йому в спину. Він смикнувся й ледве не скрикнув. Озирнувся — за два кроки від нього стоїть Горобчик.

Кров хлюпонула Йосьці в обличчя. Доки ж це буде? Горобчик коле його голкою, знущається... Хіба ж він, Йоська не людина? Що ж він, нарешті, зробив Горобчикові такого неприємного чи злого?

Сам гаразд не розуміючи, що він робить, засліплений від болю й образи, Йоська підбіг до майстра.

Товарищу Соловйов! Горобчик колить голкою. Я жаліюся на нього, товарищу Соловйов... Він глузує з мене...

І раптом Йоська замовк. Очі майстрові світили хижими недобрими свічками. Вуса колюче ворухнулись.

— Ххе!.. — нарешті промовив Соловйов. —

От, подумаєш, птиця яка важна, не можна пожартувати з ним! Парсона! — і, повернувшись у бік Горобчика, він крикнув: — А ти брось там, товарищу Горобчик, свої штуки! Це тобі не базар, а фабрика!

Горобчик мовчки вислухав крик майстра і, здавалось, навіть потупив на підлогу очі. Але краще хай би Горобчик заперечив, хай би виправдовувався, лаявся... Це було б краще, бо за своєю мовчанкою він сховав щось невловимо-лихе, що причаїлось до певного часу за чоловічками його очей.

Навіть Йоська відчув це й насторожився. Але ось за півгодини Горобчик підійшов до нього. На

Горобчикових губах танцювала привітна усмішка, і він протяг Йосьці руку.

— Дай руку, товаришочок. Не сердься. Йй-право, це всьо шутки. Больш не буду тебе займать, сознаю свою вину.

Йоська з несподіванки тільки мовчки роззявив рота й не знав, що сказати. Що це сталося з Горобчиком? Він це щиро, чи може... може знову глузує?.. Але ні, очі дивляться просто, не бігаючи, як миші, й не ховаючись. Тиха усмішка не сходить з обличчя. Тоді Йоська і собі протяг руку.

— От і дело! — ніби зрадив Горобчик. — Ти не сердься, то я з шуток усьо, йй-право... Ми ж оба з тобою робочіє і протче. А зараз, у знак дружби, ходім до коморки, тари нести допоможеш.

„Коморкою“ в цеху звали склад скриньок для всіляких кондитерських виробів, починаючи від ірисів і карамелі „народньої“ й кінчаючи вищим сортом драже та „червоною“.

Йоська кивнув головою в знак згоди. Не можна ж бо, справді, з перших же хвилин замирення відмовляти товаришеві на його прохання.

„Коморка“ містилась аж на іншому боці фабрики, в самісінькому кутку, до неї треба було йти через усе подвір'я, через ідальню й тістечковий цех.

Горобчик одімкнув замка й відкрив обидві половинки дверей. Тоді, наче про віщось згадавши, і ніби ненароком, прикрив одну половинку. З „коморки“ вдарив гарячий струмень жаркого задушливого повітря, змішаного з мишачим духом.

— Ого, — промовив Горобчик, намагаючись не дихати на всі груди, — тут наші ящики сухенькими будуть, шкода тільки, що мишвою вонятимуть...

Стали накладати собі на ліву руку скриньок. Перший вийшов із „коморки“ Горобчик.

— Що так швидко? — запитав Йоська, вмоцнюючи двадцятку скриньку. Відповіді не було. В ту ж мить він усім тілом повернувся до виходу. Але двері

з коротким рипом глухо стукнули. Дзвякнула з того боку заціпка і двічі повернувся в замкові ключ. На мить стало незвичайно тихо, і враз, здалося, звідкілясь далеко-далеко прошелестів Горобчиків голос:

— А що, попався, гадюко? Тепер знаєш, як доносити, як сукою бути! Сиди!..

Кроки за дверима простукали в напрямку до фабрики і все стихло.

VI Першу хвилину Йоська не знав, що йому думати й робити. Він, як був, сів на порожню скриньку і так непорушно сидів доти, аж поки не відчув, як ние в нього ліва рука. Тоді тільки він помітив, що й досі тримає біля плеча цілу гору білих скриньок. З гуркотом звалив їх на підлогу й озирнувся.

В „коморці“ було темно. Ледве сірили навколо акуратними купами скриньки. Йоська встав і підійшов до дверей. З усією силою скільки мав у своєму тілі, натиснув. Двері навіть не рипнули. Тоді зідхнувши сів і став чекати. Безперечно, зараз мусить прийти коли не Горобчик, то хтось інший і одіпре двері. Але минали хвилини — ніхто не приходив...

...Враз він відчув гострий біль у нозі й шарпнувся. Десятки прудких лапок швидко залопотіли в куток, розбігаючись на всі боки. „Пацюки“, — констатував Йоська. Очевидно він був задрімав. Скільки часу він так сидів? Годину, дві, добу?..

І ніби у відповідь на його думки, на фабриці розлігся гудок. Що це? На зміну? Третя зміна? Значить... значить він сидить тут уже біля двох годин?

Йоська рвучко стрибнув до дверей і став гатити в них кулаками.

— Я тут!.. Я, Йоська! Одчиніть!.. — закричав він протягло, з надсадою.

На хвилину прислухався. Тихо. Ніхто не чує, ніхто не йде. Раптом шалена бурхлива злість здавила йому

горлянку. Злість і зненависть до того чорного, як вугілля, з кошлатим чубом, Горобчика.

— Гад, гад!.. — шепоче, стискаючи кулаки, Йоська. Гад, проклятий!..

О, тепер Йоська вже знатиме, що робити. Він негайно ж подасть заяву до комсомольського осередку. Він тепер не буде критися, не буде терпіти. Він усе розповість про Горобчика...

Щось зашелестіло біля дверей. Йоська кинувся, серце забилося тривогою й чеканнам. Прийшли? Зараз одімкнуть?

Почулось якесь ляпання, ніби крилами і голосне — „ку - ку - рі - ку“ — ляснуло за дверима.

Півень? Де він узявся тут на подвір'ї? Йоська чомось зрадив йому і припав до дверної щілинки.

Тихо. Тиша.

Щілинка дуже маленька і через неї бренть із надвору тільки тонюсінкий - тонюсінкий сонячно - кришталевий промінчик, але Йоська міцно притулює до неї око. Та півня не видно і він уже не ляпає крилами. Тоді Йоська притуляє до щілинки губи і хоче втягти собі в рот разом з промінчиком хоч невеличкий подих вітерочка. Тоді для чогось хутко розстьобує коміра. Дихає часто й важко. І враз розуміє: повітря! Йому не вистачає повітря!..

В „коморці“ справді повисла в гнітющій тиші якась моторошна задуха. Йосьці здається, що вона густа, як величезний шмат бавовни і до неї можна діткнутися пальцем.

Враз яскраво пригадує він довгобразого хлопця, що лаявся вранці з Соловйовим. Так ось про який вентилятор була тоді мова! Тісна, задушлива „коморка“ з попсованим вентилятором. Коморка, що біля задньої стінки її проходить палюча парова труба з ірисного цеху!..

Раптом Йоська хапає масивну скриньку і з останніх сил грюкає нею в двері. Розпачливий зойк вилітає йому з глибини легенів. Та пальці безсило

розкриваються, і скринька падає додола. Обома руками він конвульсійно хапає себе за шию, хоча коміра вже розстібнуто. Душпа бавовна спускається нижче й нижче й давить на Йосчині плечі. Він хоче затримати її, зсунути з себе, але безсилий, засліплений гарячими кулями в очах, чіпляючись за двері сідає на підлогу.

VII Замкнувши Йоську в „коморці“, Горобчик пішов до свого цеху.

— Хай попариться трохи, гад,— думав він.— Іш ти, на донос уже образувався!

По дорозі він зустрів Маню,

— Куди, Горобчику? — ворухнула тонкими слухняними бровами.

— В цех, хіба не бачиш?

— А чого ж так поспішаєш? — і раптом примружила сизі лукаві очі.— Не хочеш зі мною вже й балакати?

— Про віщо ж ми балакати будемо?

Вона мить мовчки дивилась на нього, тоді тихо, хвилюючись і сумовито проказала:

— Не знаєш і про віщо... Горобчику? А я думала, що ти справді... справді любиш мене?

Горобчик не вірив своїм ушам. Він не помітив ні прудких скакунців-бісиків в Маніних очах, ні замаскованої, ледве стримуваної її усмішки. Горобчик чув тільки сумовитий, повний ніжної докори голос, бачив тільки, як від незвичайного хвилювання ходили високі Маніні груди.

— Маню! — повним солодкої тривоги, радісної несподіванки голосом скрикнув він.— Маню! Чудака ти божа!.. Та хіба ж ти... хіба ж я... Маню, підеш у кіно зо мною?..

— А яка картина?

— Та всьо равно, Маню... Чудака ти така... Підеш?..

— А чому ж. Ходімо.

Умовились, що о п'ятій годині вони зустрінуться на Лопанському мосту і до восьмої гулятимуть по

Катеринославській вулиці, а потім підуть на другий сеанс до „Червоного Маяка“.

Більше працювати сьогодні Горобчик не міг. З великими труднощами, з найхитрішими підходами він дістав у Соловйова відпустку на півтори години до закінчення роботи. Радість Горобчикова така несподівана, щастя таке разуче, таке безмежно-велике, що про Йоську він забув у ту ж хвилину міцно й назавжди.

Того ж дня делегація німецьких підприємців, що вже тиждень перебувала в місті, завітала нарешті й до 2-ої держкондфабрики.

Цей день був для товариша Чебулдіріна святом. Ще б пак. Сьогодні він покаже делегації свою мрію, свою — найулюблену дитину — виставку винаходів і вдосконалень — гордість держкондфабрики. А головне який делегації: це не бородаті учасники 10-го з'їзду рад, не делегатки з'їзду Охматдіту, а німецькі промисловці, німці, представники Європи, звабливого блискучого Заходу...

На аскетичнім лиці товариша Чебулдіріна грала далеко не аскетична усмішка, фанатичні антрацитові очі вигравали якогось західньо-європейського марша в такт словам роздавались рухливі ніздрі. І все тіло — один, запал, екстаз, пісня.

— У нас на Україні — цукор, борошно вершки, — доводив Чебулдірін, — все це споживає кондфабрика, це її їжа, ось чому саме на Україні кондитерська промисловість мусить набрати величезного, колосального значення... Ми можемо експортувати за кордон цілі вагони цукерок, шоколаду...

П'ять представників німецької промисловости мовчки, поважно крутили на всі боки великими червонкуватими білками очей, повільною купкою, не відстаючи один від одного, переходили від столу до столу, часто затримуючись над якимсь пляном чи моделюю.

Молоденький перекладач, що прилизаною зачіскою своєю скидався на голяра, з урочистою

шанобою плавав позаду. Замикав увесь похід майстер Соловйов, член фабричної комісії сприяння винахідництву.

Біля самого виходу німці купою затрималися і один з них, банькатий і з торбиночками під очима, кивнув пучкою до перекладача. Той негайно, як ву-жак, слизнув попід ліктями й спинився біля банька-того німця.

В кутку стояла Йосьчина модель. П'ятеро про-мисловців схилились над нею й жваво про віщось сперечались. Прилизаний перекладач голосно про-читав пояснювальну записку. Німець витер із го-леної голови рясний піт і через перекладача звер-нувся до Чебулдіріна:

— У нас в Німеччині є такі машини, але вони зов-сім іншої конструкції і коштують десятки тисяч. А установка машини за цією вашою моделю обійдеться не дорожче, як п'ятьсот карбованців.

Другий німець, з синіми від гоління щоками, ви-хопився поміж інших і енергійно забурмотів:

— Пятсот рупля, ес іст ріхтік. Зер гут, зер гут!..

— Пан Вульфферт бажав би, — звернувся перекладач до Чебулдіріна, — бачити автора цієї моделі і, коли це можливо, дістати від нього докладніші пояс-нення.

Товариш Чебулдірін розгублено озирнувся на Соловйова.

— Як? Де це? Можна?

Соловйов, червоний і зніяковілий, зашепотів:

— Йоська це... Йосьчина машина. Нема його за-раз. Самовольну отлучку розрешив собі, парінь, ніхто навіть не бачив, як він із роботи ушов...

— Проґавив, — лаяв себе в думках товариш Че-булдірін. — Таланта під носом у себе не помітив!..

— Проґавив... — тихенько повторив він.

І коли, випроводжаючи делегацію, біля фабрич-них воріт зібрався натовп робітників, Чебулдірінові

здавалось, що всі вони знають про цей випадок із Йосьчиною моделю і, тикаючи брудними пальцями, зневажливо глузують: „Гава, гава, проґавив, гав, гав!..“

Тільки ввечері відкрили „коморку“. Йоська був ще живий, але непритомний. Коли критий автомобіль швидкої допомоги мчав його містом до медпункту, на Лопанським мості стояв блідий похмурий Гороб-чик і з відчаєм шепотів:

— Не прийшла... Збрехала... Не прийшла, гадюка.

Ч и т а й т е н о в и й „ С е л я н с ь к и й ж у р н а л “ .

С л а в н и й д р у ж е Г у - Л И С Т О л . Д О С В І Т Н Ъ О Г О
р о в и ч у ! П е р е с и - Д О М . К У Л І Ш А
л а ю т о б і л и с т а , щ о й -
н о я й о г о о д е р ж а в , з а з в и ч а я м и н а ш о ї п о ш т и ,
т о ч н і с і н ь к о н а д е в ' я т и й д е н ь п і с л я т о г о , я к в і н
б у в к и н у т и й у с к р и н ь к у . К о л и б п р о ц е з н а л и
к о л и ш н і ч у м а ц ь к і в о л и , я п е в е н , в о н и б в а ж к о
з і д х н у л и , а з г о д о м п о р е м и г а в ш и , п р о к а з а л и : н е
р о з у м і е м о ! Н а в і щ о н а с о б ш и т о в а н о ? А д ж е м и
н е г і р ш е п р и с т а в л я л и п o ш т у н а м і с ц е п р и з н а -
ч е н н я !

А в т і м х а й ї м ц у р ! В и п і з н а л и , с л а в н и й Г у -
р о в и ч у , щ о л и с т т о ї в і д с л а в н о г о д р у г а Г р и ц ь к а
Д а н и л о в и ч а Е п і к а . Т о ж я н е н а с м і л ю с я й о м у
в і д п о в і с т и , о с к і л ь к и м о м е н т и , я к і в і н в и с т а в л я е ,
д о с и т ь с к л а д н і , — д о к и н е о д е р ж у в а ш о ї я с н о ї
д у м к и — і п р о л и с т Г р и г о р і я Д а н и л о в и ч а і
в з а г а л і . . .

Я г а д а ю , щ о Г р и г о р і й Д а н и л о в и ч д а р е м н о
н а к и д а є т ь с я н а П у ш к і н а з а й о г о н е о б ' е к т и в н и й
т в і р „ П о л т а в а “ , д е в і н , н е б і ж ч и к , р у с ь к о - у к р а -
ї н с ь к и й п о е т , д а в н а л е ж н у о ц і н к у П е т р о в і І . Н е
п р и г а д у ю ч и п o e t н а п и с а в т о ї т в і р щ е д о „ п е р -
с и к і в “ , ч и п і с л я т o г о , я к в и н и щ у в а в с а р а н у „ н а
Ю г е Р о с і ї “ . В і д о м і п с и х o л o г и і р e ф л e c c o л o г и -

марксиста, здається, визначають, що коли людина їсть персики, то в неї в організмі відбуваються різні метаморфічні процеси, що й призводять шляхом обміну крові до лагідніших думок і надзвичайно кметливого пристосовання. Як ви на це? Що ж тичиться до припущень шановного друга Грицька Даниловича з приводу „пролетарської критики“, так я вже нічого не розумію. Коли, скажімо, Божко галасує проти Вразливого — я ще розумію: людина така твар, що аж ніяк не позбавлена „культурою“ наданої фанаберії. Коли деякі академіки голосують проти поета Тичини — теж розумію, та це й для кожного ясно... Хоч, для мене не зовсім зрозуміло, що таке академік. Академік, на мою думку, це людина, що дала, дає людству хоч краплинку якихсь знань, науки, світового досвіду, але витвореного його, академіка, власним розумом. Коли ж це тільки переписувач чужих думок, уривків, то попри всіх коментарів, доданих до цих списаних матеріалів, — то він не суть вчений і всі такі твори не є наука. Я кажу це тому, бо коли б за такими принципами уквітчували людям голови академічними віночками, тоді де яким критикам, що посіли тепер почесне місце в сучасній літературі, треба давненько вже сидіти на академічних парнасах. В цих останніх, принаймні, є стільки „оригінальних“ теорій, що їм пра... даремно Григорій Данилович сікається до них. Мене нещадно запитував один студент: „Скажіть мені, будь ласка, як можуть наукові кола, а особливо урядові освітні заклади, такі от, як Головна наука, Наросвіта тощо дозволяти людям, у творчості яких переплутано мароїзм з одсебеньківським ідеалізмом — ідеологічно виховувати студенство, нашу молодь?“ Я спитав, що товариш саме має на думці. Але він не відповів і лише згодом пробурмотів: „І такій людині доручається „складати“ „наукові твори“, що за ними наші юнаки, та де там, навіть учительство, мають підвищувати свої кваліфікації і нести їх у життя!“

Так, він не відповів, бо хіба ж можна було йому вголос з непошаною назвати ті твори, що їх наші освітні заклади рекомендують, як марксистське критичне „євагеліє“. Хоч мені й дивно було, з такої бязкості товариша-студента, проте обміркувавши справу і згадавши подію з Ф. Якубовським, я вирішив, що все має свій резон-детр. Хто ж гарантований від Коваленка з підручними?

Між іншим, славний Гуровичу, коли ви будете відповідати на листа мого друга, будь ласка писніть мені свою думку ось про що: у творах, спеціальних статтях зачіпалися, висовувалися на суспільне світло цікаві питання і проблеми. Я щось пригадую про Анищенка, Маєва, про „Без ґрунту“ і шергу інших поважних проблем у „Літературному Ярмаркові“, „Гарті“, „Молоднякові“, „Мині Мазайлі“ й т. ін. Чи чули ви щось про те, що б все вищезгадане, якимось зацікавило ті науково-дослідчі кола і заклади, котрих завданням є стежити і виловлювати цінні матеріали часу й епохи, щоб на основі їх, чи після досліду їх, якимось пляново впливати на реконструкцію культурного процесу, як скажимо це прекрасно робить Статуправління, Сейсмографічна станція, ВРНГ, Стазра (станція захисту рослин НКЗему) і т. ін. Я зовсім не хочу, щоб ви чіпали у відповіді відділ мистецтва НКО, бо знаю і переконаний, що він до цих питань недотичний з тих зрозумілих причин, що там є Вольський, який, як довів нам театральний диспут, зробив усе, щоб на майбутній сезон до РСФРР на гастролі поїхали студії наших театрів і щоб вони також чудово провели час по чисельних містах Росії, як РСФР'єрівські студії роблять це у нас, в УСРР.

Обминаючи запитання Григорія Даниловича про „Літературну газету“, що так і залишила без відповіді ляпаса другої „Літературної газети“, я ще хотів запитати вас, славний Микола Гуровичу: чи не знаєте ви, коли ми вже матимемо українську велику,

або хоч маленьку енциклопедію, чи принаймні будь-які поганенькі (павленківського стибу) словники?

Ще прошу вас, добрий Гуровичу, не відмовте відповіді, як буде зватися Дніпрельстан, ще до того як його буде збудовано, бо його „Харківський Пролетарій“ зве „Днепрострой“, а інші газети „Дніпробуд“. Мені це потрібно для ясності термінології, бо колись, пригадую я, ми на Україні не спромоглися свого часу перекласти „Волховстрой“, а тепер от і не знаємо, як же вживати це слово в літературі. Авжеж, хотілося б мені ще запитати про „Южно-руську — овчарку“ і містечко Олешки, але зараз мушу ладнатися на полювання. (Між іншим, згадана „Южно-руська овчарка“ так дуже нагадує звичайного українського вовкодава з Херсонщини (теж Юг Росії), що я, право, не знаю що й думати. Хто ж кого пожер? Чи південно-український чабанський вовкодав „южно-руську“ овчарку, чи южно-руська овчарка, навпаки, пожерла південно-українського вовкодава. (Правда цікава проблема?) Так от я про полювання. В кількох кілометрах звідси є рудня, де 50% робітників прекрасні мисливці і полювання для них є єдиною розвагою після важкої праці. Приїзди, коли хочеш, сюди і ти ще раз і ще переконаєшся, які вони чудові стрільці і качатники! — зовсім не такі аскети, як про них белькотять наші звуспізовані критики.

До речі, коли будеш на Пушкінській вулиці, то зайді до редакції „Комуніста“ і скажи, що переїздивши сюди на південь я ні на одній станції не зміг купити „Комуніста“. Хто керує залізничними кіосками? Також, коли знаєш, черкни мені, чи й на цей рік обрано такий склад центрального ВУСМР, що буде в стороні від загально-культурного процесу на Україні?

Твій *Олесь Досвітній*.

Р. С. По лінії Товариства Драматургів і Композиторів можу лише одно зауважити. Читав постанову ВЦВК СРСР про можливість припущення нашої агентури по збору авторських в РСФРР, а РСФР-ерівської агентури у нас. На мою думку, наші обмежені авторські кошти товариства не дадуть можливості заснувати своєї агентури в РСФРР в той час, як товариствам РСФРР ця матеріальна можливість дозволить у нас заснувати. Як ти гадаєш? О. Д.

Що не кажіть, а справа пеклування про мистецтво є дуже важлива.

МЕЦЕНАТИ

ГРИГОРІЙ ЕПІК

Зрозуміло, що в мистецтві не легко знайти зматеріялізовані цінності, ще тяжче встановити безпосередні громадсько корисні акції мистецькі на людину, але такі думки панують головах людей нечулих, тугих, як кажуть, на вухо, не емоційних, грубих матеріялістів, вульгаризаторів мистецтва! Це зовсім зрозуміло, ясно для кожної людини, яка хоч трохи обізнана на мистецьких цінностях, і справжній мистецький твір чи справжнього митця вона відчує одразу. І це відразу відчув на собі Пилип Медок голова Печеричанської окружної філії профспілки Робмис. Він відчув це у першу ж хвилину свого знайомства з московським художником Аркадієм Звездоносим, зустрівшись із ним у цьому глухенькому на обоє вух провінційальному місті. Щоправда, Пилип Медок ніколи б і нізащо б не погодився з такою характеристикою свого міста. Він у ньому народився, зростав тут, був свідком двох революцій і одну з них „полюбив і прийняв з вухами“, як про це він часто любив говорити своїм друзям.

Пилип Медок давно кохався в мистецтві і не міг не знати про те, що всі світові мистці, не зважаючи

на багатство й пошану у великих містах, завжди прагнули повернутися туди, звідки вони вийшли, щоб відчути під собою ту землю, що виносила їхнє дитинство, щоб дихнути тим повітрям, яке сповнювало їхні дитячі легені, щоб потішити свій зір привабливими, тихими малюнками далекого милого дитинства. Пам'ятаючи про це, Пилип Медок, або точніше Полоній Червоний, як він сам підписувався у місцевій газеті (його ще звали Червоний Медок), дав собі зарік стати вище від усіх геніяльних людей світу і ніколи не покинути свого рідного міста.

„Однаково ж доведеться сюди повертатися, — думав Полоній Червоний. — Тепер мені тут зовсім добре. Я маю пошану, цікаве діло і головне — можу тішитися з того, що допомагаю такому надзвичайному талантові“. До речі, останнє, а саме питання про талановитого художника Аркадія Звездоносова, вже ось цілий рік не кидало й на хвилинку Полонія Медка. Він ним жив, та не жив, а горів, турбувався більш над усе, і не минало й одного дня, щоб Полоній Медок не написав московському талантові гарячого листа, привітальної телеграми чи забув пропагувати серед широких профспілчанських мас Робмису у місті Печеричному його надзвичайну картину „Маніфестації“. Правда, Полоній Медок не менш енергійно пропагував ще вегітаріянські ідеї, обґрунтовуючи їх, як він казав, марксівською метою та матеріалістичним світосприйманням дійсности. Він обстоював те, що кожний справжній митець повинен стояти вище від інших пересічних людей і що для цього йому потрібні інші біологічні процеси в його організмі, і що їх якраз і дає справжня вегітаріянська їжа.

— Я ще нікого за своє життя не з'їв, — говорив захоплено, з почуттям власної гідности та переваги Полоній Медок, підкреслюючи цим свою цілковиту свідомість, безумовну вищість від інших і той героїзм, який доводилося йому виявляти майже щодня, щоб

не покуштувати якогось „бифштекса по - деревенски“ чи „цуплята натюрель“. Щоправда, коли говорити про Полонія Медка і тут усе, то не можна змовчати хоч би про те, що цей самий Полоній Медок іноді доходив із своїми вегітаріянськими ідеями до скорбного тупця і тоді, зачинившись міцно у своїй квартирі, він їв на ніч „цуплята натурель“ чи той самий „бифштекс по - деревенски“. Але ці свої вчинки, що виходили за норму його поведінки і що, натурально, не здивували б з нас нікого, він умотивував приблизно так:

— Тепер, — казав Полоній Медок, — селяни самі споживають усю пісну їжу, а що й вивозять на ринок, то воно таке, що його й у рот не візьмеш. Немає тепер доброї цибулі, немає крашанок, капуста та помідори вже не родять, молоко з водою, та навіть сала немає, — скаржився наш невтомний вегітаріянець.

Асортимент „сало“ в вегітаріянській номенклатурі Полонія Медка повинен би здивувати кожного, хто хоч раз обідав в вегітаріянській їдалці, але коли б ця людина ознайомила хоч поверхово зі смаком та традиціями Полонія Медка, її б більше не дивували такі дрібниці і вона не виглядала б таким диваком у наш вік. Справа в тому, що сало Полоній Медок їв виключно старе, те, як казав він сам, „що кілька років уже пролежало у засаленому мішку й давно абстрагувалося від живої істоти — свині“. Ця звичка їсти старе, жовте од часу сало лишилася у Полонія Медка ще змалечку, ще з тих часів, коли він не мав нижче рота слабенької клинцем борідки, а тонкі губи були без єдиної рудої волосини його зовсім негустих, завжди розкиданих униз і вгору вусів. Ця звичка лишилася йому від старої неньки, яка вмерла давно, залишивши йому єдину спадщину своєї професії — перекупки сала, любов до цього ж сала, любов, і навіть більше — гарячу відданість. І він лишився гідним сином! Через чотири десятки років, через дві

революції і переходячі повз його квартири запеклі бої і фронти проріс Полоній Медок цю звичку, ніколи не зрадив її і, не зважаючи на свої принципи вегітаріанські переконання, не зрікся її. Словом, Полоній Медок, попри всі свої дрібні хиби (та хто їх не має!), був людиною виключно принципіальною і, як видно з вищенаведеного, розропочату справу він доводив до кінця.

Тож не дивно, що, зустрівшись із художником Аркадієм Звездоносим і одразу впізнавши його неабиякий талант, він вже ось протягом цілого року захищав його перед тими, хто, натурально, заздрив його талантові і такій виключній пошані до Звездоносова у місцевих мистецьких колах, та вимагав звернути увагу й на себе. Саме такою людиною, на думку Полонія Медка, у Печеричному і був місцевий юнак Микола Скворода.

Він пройшов довгий шлях до Печеричанського художнього технікуму через куркулівські кошари, чабанування і навіть вантажника на невеличкій пристані „Печерична“. Тож не дивно, що, побачивши велику картину, намальовану Звездоносим і любовно завітчану в плахти і українські рушники в залі Печеричанської профспілки Робмис, Микола Скворода лишився зовсім невдоволеним з такої пошани до „невідомого“ — як він говорив, Звездоносова і, натурально, висловив своє здивовання Полонієві Медкові. Медок не міг стерпіти такої образи, що, природно, могла призвести до порушення авторитету та до неповаги до його витонченого смаку, і рішуче одповів:

— Ваш реалізм, товаришу Сквородко, тепер нам не потрібний! В житті і так усе реальне. Нам потрібні тепер, товаришу Сквородко, такі мистецькі твори, які б хоч трохи одривали людину від нудного оточення нашої дійсності й давали б нам уявлення про прекрасне майбутнє о! А ви, товаришу Сквородко, з вашим реалізмом...

Микола Скворода не безпідставно образився за своє перебріхане Полонієм Медком прізвисьце, здивувався з такого негативного ставлення голови Робмису Медка до реалізму і, згадавши з яким задоволенням прийняло кілька республіканських журналів його різьбярські, цілком реалістичні роботи, вирішив на цей раз не здатися. Він спробував заперечити Медкові погляди та довести їхню принципіальну невірність і навіть шкідливість. Але Медок замахав заперечливо руками, хутко забігав по великій залі і, зупинившись перед картиною Аркадія Звездоносова, майже патетично вигукнув:

— От твір справжнього пролетарського маляра. Це зразок, перед яким треба схилитися, — коротко зрезюмував Полоній Медок свої думки.

Його захоплення цілком поділили дві вже зовсім немолодих актриси, що прийшли сюди якраз шукати роботи, і, помітивши таке піднесення в настрої голови профспілки, вони весело заплескали йому в долоні.

Це було тиждень чи два тому, а за кілька днів Полоній Медок очікував на повідомлення, коли мав приїхати на урочисте святкування, що улаштовувалося з приводу його картини, сам Аркадій Звездоносов. Тому, чекаючи на приїзд, Медок ось уже два дні не жив своїм звичайним життям. Він рухався повільніше, мабуть, щоб надати своїм рухам більшої поважності, обідав пізніше, частіше навідувався до великої залі, де ось уже рік у прикрасах висіла картина Звездоносова, і все подовше простоював перед нею, заглиблюючись у її надзвичайно яскраві фарби й не менш яскравий та глибокий зміст.

Зупиняючись перед картиною, Полоній Медок смакував у ній над кожним мазком, кожна цяточка з неї говорила до нього просто таки фанатичною глибиною революційного переконання, а кожна фігура й лінія промовляли до нього красномовніше від найглибших промовців світу і сповнювала його почуття чимсь вищим і значнішим від звичайної

пересічності його товаришів по роботі. Вона ж дала йому, як казав він сам, „емоційну зарядку жити, повніше відчувати життя й працювати“.

Стоячи непорушно перед картиною і згадуючи момент свого першого знайомства із творцем цього „колосального вияву революційної пристрасти і відданости“, як захоплено характеризував цю картину сам Полоній Медок, він не міг налюбуватися з неї, не міг натішитися із своєї місії мецената намагаючись зрозуміти, яку колосальну роль у відкритті цього таланту відіграв він. Тому, дивлячись на картину, Полоній Медок ніколи не забував того, як з'явилися його перші статті у місцевій газеті „Червоне око“ про художника Аркадія Звездоносова, як під кожною з них завжди красномовно чорніло його вигадане прізвище — „Полоній Червоний“ і те, яке колосальне вражіння зробила ця картина на членів Робмису, що одвідали її першого ж дня, коли цю ж картину „Маніфестації“ було виставлено в залі для засідань Печеричанського Робмису. Та й як можна було це забути! Аджеж ця перша значна подія в історії Медкового міста, аджеж ніхто інший, як сам Полоній Медок, спричинився до цієї події і „ніхто інший, як я, — думав Полоній Гаврилович, — буде стояти поруч із митцем Аркадієм Звездоносим на великій заквітчаній трибуні в день, коли призначено урочисте вшанування художника“.

Прокинувшись сьогодні, Полоній Медок додав до цих міркувань ще один мотив, а саме той, що художник Аркадій Звездоносів у подяку за таке виключно чутливе ставлення неодмінно намалює його портрет олійними фарбами і зажадає („не я, а він сам“ — думав Полоній Медок) поставити його у великій залі поруч з його надзвичайним твором. — „Да, моє місце поруч із його „Маніфестаціями“. Яке прекрасне революційне тло для мого портрета! Мій портрет на тлі величезної революційної маніфестації“ — подумав захоплено Полоній Медок, і тут він згадав

до найдрібніших деталей подаровану Звездоносим картину. З цим Полоній Медок згадав про те, як вона чудово прикрашає велику чотирикутню залу, і, добре уявивши, як і де буде стояти його портрет, намальований Аркадієм Звездоносим, Полоній Гаврилович втішно зідхнув.

— Тільки так, — вимовив Полоній Медок. — Тільки так, — захоплено повторив він.

Закінчивши з цими міркуваннями, Полоній Гаврилович хутко звівся й розмахисто розчинив вікно. До його вух раптом долетіли сильні удари неспокійних солоних хвиль. Вночі була десь, певно, буря, і море принесло її до печеричанських берегів у похмурому дні на високих валах, солоної з білим піновінням води.

— На морі сьогодні буря? — спитав захоплено Полоній Медок, трохи обертаючись до своєї дружини, Лукері Данилівни.

— Буря, — відповіла вона йому в унісон.

Медок миттю схопився, захвилювався, хутко почав збирати свій туалет, і за кілька хвилин він уже був готовий щоб вийти.

— Снідати сьогодні будете, Полонію Гавриловичу? — спитала тремтливо його дружина.

— Хіба ж такого ранку, Лушо, думають про сніданок? — ніби ображено відповів Медок і хутко попрямував до дверей. Дружина зрозуміла, що її подружжя спішить зараз, щоб на самоті віддатися захопленню й мислям, що він завжди любив робити на такому морі, де бурунять сіді гори хвиль, і, зрозумівши це, вона одразу ж кинула з своєю пропозицією про сніданок і, не бажаючи порушувати його настрою мовчала й тільки самими очима допомагала чоловікові збиратися. Але за кілька хвилин вона все ж зупинила його і, хвилюючись, тихо й коротко повідомила:

— Оце тількищо до нас приходив Микола Скворода. Він кричав, доводячи про якесь там шарлатанство, згадував вас, Звездоносова,

і дуже настирливо радив вам неодмінно зайти сьогодні в парком чи виконком і поговорити в якійсь справі. Він тільки тут був, Полонію Гавриловичу.

Медок дослухав ці інформації і, не почувуючи за свій обов'язок навіть щось одповісти на них, махнув зневажливо рукою і майже вибіг за двері. Тут він зробив кілька кроків і, поминувши невеличке у шпоріші подвір'ячко, хутко вийшов до моря.

За ним слідком, побачивши, як він вийшов з подвір'я, пішов і Микола Скворода. Він хотів уже зупинити його, щоб поговорити, але, помітивши якесь надзвичайне Медкове захоплення і його особливо піднесений настрій, Микола Скворода кинув думку про свої розмови з Полонієм Гавриловичем і теж пішов до моря. Він пильно стежив за тим, з яким надзвичайним захопленням та піднесенням Полоній Медок наближався до моря, як він глибоко вдівлявся в його далеку рухливу сиву спину, як він присідав, очевидно, щоб краще відрізнити пінні горби цього схвильованого безкрайого водяного степу, і як, дійшовши до берега, Полоній Медок підняв угору руки — видно, набрав повні легені повітря і безсило, мабуть, знеможений захопленням, упав на дрібну гальку.

Скворода, що увесь час дивився на це дуже уважно й нічого не пропустив, просто здивувався. Він тепер справді починав вірити в шире ставлення Полонія Медка до революційного мистецтва, в його сердешну ширість та його романтичну переконаність. І дійсно: падати перед морем, падати перед цією грізною, але безсилою щось заподіяти на березі, стихією може тільки особливо чутлива людина, може тільки романтик, той хто, падає тоді, коли його ніхто не бачить, той, хто буде молитися, як дикун, його стихії і хто шаршав каміння на морському узбережжі, бачить тільки як чорні рани тисячоліть.

Микола Скворода поволі посувався вперед і, боячись порушити якийсь надзвичайний, урочисто

молитовний настрій Полонія Медка, він звернув у бік і непомітно зайшов за узбережне каміння. Зайшовши туди, Микола Скворода захистніше став і невидимий почав стежити за Полонієм Гавриловичем. І не минуло й кількох хвилин, як Микола помітив, що Полоній Медок раптом підвівся із гальки й хутко пішов просто на нього швидко й зближуючись до скелі, щось пильно намацуючи біля неї своїми очима.

Боячись порушити все ту ж самотність і величність в настрої Полонія Медка, Микола Скворода обережно обійшов скелю, погузував ще трохи і, дійшовши на протилежний бік, він миттю виліз на гору, улаштувавшись так, що тут його не міг би побачити ніхто, тоді як він бачив усе. Тож Микола Скворода одразу побачив, як Полоній Медок прискорив кроки і, підходячи саме до скелі, де сидів Микола Скворода, поспішно витяг із партабака цигарку, а за другу мить Полоній Медок уже зняв із себе шкіряний рудявий пасок, і, зашелестівши звичайним газетним папером, він сховався, ніби пірнув під скелею.

Плутаючись у здогадах про загадкову подорож Полонія Медка, Микола Скворода обережно залишив своє захисне місце і став поволі зближуватися до краю великої скелі. Звідци він напевне міг побачити все, що буде робити під нею самотній Полоній Гаврилович.

Миколу Сквороду розпалювала надзвичайна цікавість. Посуваючись наперед, він багато міркував і все вертав до того, що він бачив сьогодні Полонія Медка не таким, як завжди, він змінював своє до нього ставлення і вже починав корити себе. І, дорікаючи собі за нечутливе ставлення до Полонія Медка в минулому та бажаючи остаточно переконатися в його романтичній натурі, Микола Скворода тихо підлазив до краю скелі. Він уявляв, як раз Полоній Медок романтично припадає гарячими

скронями до холодної солоної скелі, як його руки спазматично сковзаються по її віковичних рубцях і не можуть на чомусь зупинитися, як він увесь дрижить у надзвичайному піднесенні й кличе могутнє море підійти до нього ближче й обняти його своїми холодними хвилями.

Розмірковуючи так, Микола Скворода доліз краю скелі і вражено зупинився. Згори йому видно було ясність плішивої з великою лисиною голови Полонія Гавриловича і його напружено витягнені вперед руки. Микола Скворода зацікавився більше, посунувся ще трохи і одразу ж помітив, як у Медкових руках майнув той самий зужмом зібганий газетний папір та як з-за кручі на нього важко вдарило гострими сірководневими й зовсім не морськими випарами.

II Одвідавши море, Полоній Медок повертав додому. Він ішов повагом, не поспішаючи, часто зупинявся, озирався назад, на море, й важко зідхав, ніби прощаючись з ним. Постать його проти звичайного була рівна, кроки стійкі й голова гордо здіймалася вгору над завжди скошеними плечима. Помітно було, що він хвилювався, а по тому, як Полоній Гаврилович часто озирався на море й подовгу впирався в нього очима, можна було зрозуміти, що він ще кінчав переживати ті приємні хвилювання, що їх викликало сьогоднішнє бунтівливе море. Що це було правдою, свідком тому була вся постать Полонія Медка, бо чим далі він відходив від моря, тим важчали його кроки, ноги плуталися в широких холошах його білого напівкльошу, сутулилася спина і нижче падала його дрібненька голова.

За кілька часу Медок дійшов додому.

Вдома на нього чекав уже, як і було умовлено ще вчора, його особистий і разом не особистий профспілчанській секретар Сарапійон Маркович. Зрозуміло, що ходити на помешкання до голови профспілки для Сарапійона Марковича не було обов'язковим, але він був одною з тих осіб, які глибоко

поважали Полонія Медка, і через це він готовий був слугувати йому і вдень, і вночі. Тому, як тільки на порозі з'явився господар, Сарапійон Маркович миттю схопився із свого місця, поважно прокашлявся і ще поважніше, з глибокою пошаною вклонився Полонієві Медкові.

— Вітаю вас з цим прекрасним бурхливим ранком,— заявив поважно Сарапійон Маркович,— Більшого щастя і задоволення для вас, Аполонію Гавриловичу, як сьогоднішнє море, й покушати годі!

— Так.

— Яке це щастя, Аполонію Гавриловичу, почувати, що ми живемо в цю бурхливу революційну добу,— продовжував захоплено Сарапійон Маркович.

— Так,— знову підтвердив Полоній Медок. Він зняв із себе білий чесучовий піджак, знайшов свій курортний туалет із піжамою, пошитою „під венгерку“, і, одягнувшись, поважно сів до столу.

Сарапійон Маркович добре знав звички свого начальника, бо як тільки сів до столу Полоній Гаврилович, він миттю знайшов свої причандалії до писання і увесь застиг у чеканні.

Полоній Гаврилович посидів кілька хвилин біля столу мовчки, потому нервово побарабанив пальцями об стіл і, щось обміркувавши, повагом підвівся.

Сарапійон Маркович повів за ним очима, поправив за вухом держално золотих окулярів і, закусивши кінчик гострого просідуватого вуса, він почав писати.

— Що ви вже пишете? — стурбовано спитав його Полоній Медок.

— Дату, день і годину, Полонію Гавриловичу.

— Так,— вимовив задоволено Полоній Медок і знову поважно закрокував по хаті.

Сарапійон Маркович чекав. Він знав, що Полоній Гаврилович зараз обмірковував статтю до газети і заради неї ладний був терплячи чекати хоч і цілу добу.

В хаті стояла гнітюча, сторожка тиша, тільки іноді порушувана брязкотом кухонного посуду чи срібних

приборів до сніданку: то поралася, турбуючись про здоровля Полонія Гавриловича, його дружина Лукеря Данилівна. І за кожним разом, коли до кімнати несподівано долітало торохтіння тарілок чи дзвякіт ножів, Полоній Гаврилович різко обертався в бік порушників тиші, нервово хапав себе за кілька волосин, що тільки випадково залишилися у його побіля вух, і гостро незадоволено махав руками. Тоді неспокійно підскакував на своєму місці Сарапійон Маркович, застережливо цікав, домагаючись цілковитої тиші, і благально зводив очі до заклопотаної Лукерії Данилівни, коли та на хвилинку з'являлася в робочий кабінет Полонія Гавриловича.

Полоній Гаврилович пройшовся ще кілька разів із кутка в куток і, знайшовши гідний його великих думок початок, враз зупинився. Вигляд у нього тепер був урочисто збуджений, очі переможно іскрилися і навіть ще вище стирчав угору дрібненький із дитячим ластовинням та червоними лиштвами ніс.

— Прошу,— промовив він урочисто.— Прошу, Сарапійоне Марковичу!

Сарапійон Маркович нахилився над столом, і його слухняний олівець швидко заковзався на папері.

— До редакції місцевої газети „Червоно око“,— промовив якимось особливо урочисто Полоній Гаврилович. Він прокашлявся, протер поважно вуси й заговорив ще урочистіше:

— Ще ніколи в історії людства не траплялося таких випадків, щоб представники кляси, яку гнобили й гнітили, стали на вищі мистецькі щаблі світової мистецької дії. Мистецької дії... дії... — Лише тепер, коли великий Жовтень розірвав ланцюги і рішуче збив роги усім гнобителям, замазавши їхні очі, можна сказати, найміцнішою революційною щекатуркою, лише тепер з'явилися такі картини, як надзвичайна „Маніфестація“ художника Аркадія Звездоносова, лише тепер бачить наше робітничо-селянське червоне око... Полоній Гаврилович низив трохи

тон, змовк і, походивши кілька хвилин, тихо запропонував:

— Прочитайте, Сарапійоне Марковичу.

Сарапійон Маркович почав дуже уважно читати, і, як дійшов краю, Полоній Гаврилович незадоволено посмикав клинець своєї рудої рідкої борідки і ще тихше додав:

— Останнє речення закресліть...

— Уже!

— Тепер пишіть далі:

— Коли світовий Жовтень... світовий Жовтень... світовий Жовтень видав нам вексель на право творити й поглиблювати, на авансцену з'явилися його митці. Ми є свідками з'явлення нової зірки, зірки першої величини, що вона, ця зірка, закриє всіх. Дуже знаменито тут саме те, що він, не будемо критися— великий маляр Аркадій Звездоносов, з'явився саме у нас. Саме наше місто Печеричне дало йому силу творчої енергії виявити свій надзвичайний талант...

— Талант,— вимовив Сарапійон Маркович і зупинився.

— Надзвичайний талант,— повторив Полоній Гаврилович і теж зупинився. Видно було, що він не міг знайти путящого переходу до іншої думки й тепер застряв уже надовго.

— А як, Аполонію Гавриловичу буде нащот „щапочки“?— спитав улесливо секретар, очевидно захоплюючись творчою енергією свого невтомного начальника.

— Не знайшов ще я, Сарапійоне Марковичу. У Лєніна немає нічого підходящого.

— Зате в мене знайшлася,— відповів весело Сарапійон Маркович.— Я ж ще вчора знав, куди йду. Я зібрав усі чисто статті про мистецтво, що їх було видруковано за ці кілька років у „Червоному оці“, дуже уважно переглянув, і тепер от є, прошу.

— Читайте, Сарапійоне Марковичу, бо, дійсно, тепер без мотто і стаття ніби не стаття — погодився Полоній Гаврилович. — Читайте швидше, голубчику!

Сарапійон Маркович дістав із теки вирізку і врочисто оголосив:

— Коли маси, коли широчезні маси опановують мистецькі надбання періоду до великої революції, тоді починає й народжується пролетарське мистецтво. — Прочитавши, Сарапійон Маркович змовк і дуже уважно дивився на Полонія Гавриловича, намагаючись розпізнати, яке вражіння зробила на нього прочитана цитата.

— Замечательно! Глибина думки яка! — захопився Полоній Гаврилович. — Розумно, конкретно, зрозуміло і головне — революційно. Хто це сказав? Підпишіть і миттю катаємо далі, — зрадів Полоній Гаврилович такій приємній оказії.

— Ви сказали це, Аполонію Гавриловичу, — якимось особливо почтиво відповів Сарапійон Маркович.

— Я? — здивувався Медок, приємно посміхаючись.

— Це з вашої, Аполонію Гавриловичу, статейки видержечка. З номера 156 нашого „Червоного ока“ за 1925 рік. У мене, Аполонію Гавриловичу, все під рукою.

— Цікаво, — втішно вимовив Полоній Медок. — Ніяк, знаєте, не сподівався на себе... Забувається все, що кажеш, — помовчавши, пожурився він, многозначно вимовивши і підкресливши останнє слово.

— А навіщо ж я до вас, Аполонію Гавриловичу? — запобігливо завважив секретар. — Я ваші вуха й очі, — додав він покірно.

Полоній Гаврилович вдячно подивився на свого секретаря, глянув на годинника і одразу ж заходився скидати свій курортний туалет.

— Час до іншого братися, Сарапійоне Марковичу. Я хочу ще дещо зробити, — пояснив він трохи здивованому секретареві. Але, видно, він зрозумів, що Полоній Гаврилович бажає залишитися сам, хутко

зібрав свою теку і, поважно вклонившись господареві, не поспішаючи, пошкунтильгав до дверей.

Полоній Гаврилович зачекав, доки Сарапійон Маркович вийде з хати, і, як двері за ним з хрипом хряпнули, він обернувся до столу й, узявши до рук ручку, над чимсь глибоко замислився. Посидівши так якусь мить, Полоній Гаврилович умочив перо в атрамент й поставив його на папір.

„Дорогий Аркадію, — почав він листа до Звездосова — Я тількищо закінчив про тебе статтю до місцевої газети (в центральні газети про твоє свято ми теж написали) і тепер хочу поділитися з тобою думками й вражіннями, що я їх сьогодні мав. Сьогодні, дорогий майстре, у мене надзвичайне свято. Сьогодні наше прекрасне бунтівливе море нарешті таки вийшло із своєї рівноваги й забилося на берегах, мов полонений звір, мов спійманий птах. Я ходив сьогодні до нього, дорогий Аркадію! Був там довго сам, і віриш... (не хочеться писати про свої почуття), але нехай... тобі я, любий Аркадію, можу говорити все. І віриш, дорогий Аркадію, я відчув ще раз свою прекрасну молодість. Море! Море у білих горбах, у білих будівлях, що високо піднімаються й одразу ж, мов карткові будиночки, падають. Ах, як я шкодував, дорогий Аркадію, що зі мною не було тебе. Тільки ти своєю глибокою й м'якою душею зрозумів би цей настрій. Ти розумієш: море, гори, рухливі гори води із білими верхами і на березі — я та скелі. Я впав на гальку, я, дорогий Аркадію, не міг стримати своєї радості — упав і молився. Я молився... Після я пішов до тих самотніх скель. Ах, як там добре, Аркадію. Як я шкодував, що тебе не було. Ми б посиділи там хоч трохи з тобою разом. Я був там довго. Ти пригадуєш ту високу скелю, що виходить шпилем у море. Пригадуєш, певно, як ми зустрілися два роки тому біля неї. Ти тоді малював якісь етюди, готувався до великого полотна, а я ходив одпочивати. Ми познайомилися і одразу

впізнали, що ми знайшли один одного. Ти тоді ж пообіцяв подарувати нам картину, що й зробив своєчасно. Тепер без тебе, Аркадію, мені просто немає тут про що думати. Ти ж знаєш, скільки шуму наробила твоя надзвичайна картина. Знаєш, бо всі матеріяли я посилав до тебе. Ти маєш наші листи, маєш захоплюючі постанови загальних зборів усіх колективів моєї спілки. Ти розумієш, дорогий Аркадію, як ти багато зробив для підняття активності та особливо культурного рівня й художнього смаку членів моєї спілки. Ти навіть не уявляєш, що ти зробив своєю картиною! Ти знаєш і про те, що вона висить у найпочеснішому місці залі, знаєш, що для того, щоб дати їй найкраще місце, нам довелося навіть портрети деякі пересунути на другорядні місця. І хіба тепер твоє серце не сповнюється радістю? Хіба ти не радієш думкою, що наше місто улаштовує тобі таке грандіозне свято. Ти ж розумієш, у місті немає дорослої людини, яка б не знала твоєї картини! Та що там дорослої. Мені відомо, що навіть дітей приводять до неї учителі на екскурсії. І це ще раз свідчить про те колосальне виховне значіння, що його ти дав у цій прекрасній своїй картині! Це кращий зразок колосального захвату й напруження збуджених революцією мас. Чому ж ти баришся? Чому не відповідаєш мені, любий Аркадію, на мого останнього листа? Чому мовчиш, мій брате (дозволю собі так назвати тебе, бо ти мені тепер рідніший від мільйонів справжніх братів). Але ти, дорогий Аркадію, не тільки для міста нашого зробив нечувану пошану, подарувавши нашій спілці свій надзвичайно талановитий твір, ти допоміг і мені...

Тут Полоній Гаврилович раптом зупинився й незадоволено повернув голову до дверей. Біля порога, мов опудало, мов витягнена на копилі, стояла Лукеря Данилівна. Руки їй рівно звисали вниз, очі були якось надто широко відкриті, а уста боялися зараз вимовити потрібне слово. Вона, очевидно,

чекала так вже багато часу, і, як тільки Медок обернувся, Лукеря Данилівна ледве зрушила своє мертве лице і тихо, покійно вимовила:

— Полонію Гавриловичу, уже десята година. Вам час снідати і на роботу.

Полоній Гаврилович зціпив зуби і, розмахнувшись рукою, зо зла вдарив ручкою об стіл.

— Не перебивай, коли тебе не сюди просять! — закричав він.

Лукеря Данилівна зібгалася у найдрібніший вузлик, заметушилася й в одну мить викотилася за поріг.

Тоді Полоній Гаврилович спокійно дістав свою ручку, поставив до незакінченого речення кілька крапок і далі, позначивши постскриптумом, не поспішаючи продовжував:

„Сьогодні у мене, дорогий Аркадію, засідання спеціального комітету по організації твого свята. Справа йде добре. Всі радіють разом зі мною, і тільки один тут місцевий, можна сказати, щекатурщик, Микола Сковородка, певно, з патріотизму та неграмотности протестує проти всього й заважає організації свята. Але це чепуха, Аркадію! Я ручусь за грандіозність цього свята, як і за те, що воно буде таким, якого ще ніколи не бачило не тільки наше Печеричне. Наше місто буде широко ілюміноване, картину твою неодмінно видрукуємо двотисячним тиражем і зустрічатимемо тебе не вокзалі з кількома оркестрами. Пиши ж, Аркадію, не примушуй очікувати й боліти даремно душею. Сьогодні ми детально розробляємо порядок процесій, а завтра гаряче чекаємо тебе.

Твій Полоній Червоний (Медок)“

Полоній Гаврилович поклав ручку, пробіг ще раз листа від початку до краю і, зробивши кілька дрібних виправлень, урочисто поклав його в конверту.

За цим він зав'язався своєю найдорожчою краваткою, дуже уважно розчесав руду клинчасту борідку і, знайшовши в кутку свою святкову парасольку, поважно й не поспішаючи залишив своє тихе помешкання.

— Тепер не до сніданків, Лушо.— Згодом кинув він своїй зворушеній дружині, і, рівно несучи дрібненьку голову, Полоній Гаврилович помандрував на засідання.

III Ще йдучи на призначене засідання робмисівської комісії у справі організації свята Звездоносова, Полоній Медок мав велику неприємність. Справа в тому, що студент місцевого худтехнікуму згадуваний вже Микола Скворода, який входив представником до правління Робмису від студентства, за протестував проти організації цього свята й настирливо домагався, щоб його одмінили. Саме тому, зустрівшись сьогодні із Полонієм Гавриловичем, він зупинив його і дуже чемно, але рішуче поставив йому таке питання:

— Товаришу Медок, скажіть, невже ж ви увесь час обдурювали мене? Ви ж категорично запевняли мене в тому, що давно зреклися думки винести ваше захоплення цією бездарною картиною далі вашого кабінету і родинного гнізда.

Полоній Гаврилович, натурально, повинен був би образитися за такий Сквородин тон, але, пам'ятаючи про те, що кожній новій великій справі несвідомими, консервативними елементами завжди чиниться опір, він стримав свій гнів і лагідно одповів:

— Я вам, товаришу Сквородко, говорив завжди тільки правду. Ініціатива організації цього таки справді надзвичайно цікавого свята повстала тільки вчора. Я вас учора не бачив, товаришу Сквородко, і тому, сповіщаючи про це, послав вам листовне запрошення. Ви повинні, товаришу Сквородко, взяти участь на сьогоднішньому засіданні комісії і в самій зустрічі Аркадія Звездоносова.

— Запрошення я, товаришу Медок, одержав і просив передати його інспекторові політосвіти. Нехай вони, нарешті, поцікавляться й розберуть, що у нас робиться, а на засідання я не піду. З якої речі так популяризувати таку безсумнівну бездар? Це ж кращій зразок халтури,— не стримав свого гніву Скворода.

— Вам так здається. Ви із своїм реалізмом, товаришу Сквородко, в наш вік індустріалізму і конструкції таки добре відстаєте. Картина, кажу я вам, прекрасна! Вона найкраще організовує емоції працюючих, вона взята з наших демонстрацій і виявляє найреволюційнішу суть світових прагнень пролетаріату. Це доведено, товаришу Сквородко на досвіді, про це свідчать тисячі думок печеричанського активу. Вони без найменшого нагніту написали свої цілком прихильні думки у книгу вражінь. Вона виявляє...

— Провінціяльну тупість її автора і більш нічого,— перебив Микола Скворода Полонія Гавриловича, остаточно загубивши свій спокій.

— Вам тільки так здається, товаришу Сквородко. Вам, як людині іншої мистецької школи, просто тяжко визнати цей прекрасний твір майстра іншого напрямку,— це в кращому випадку, а в гіршому— ви просто заздрите йому.

— Шкодную вас, товаришу Медок.

— Дуже вам вдячний, товаришу Сквородко,— глумлячись відповів йому Медок.

Микола не витримав цього і, зовсім згубивши свій філософськи зрівноважений тон, він з обуренням вигукнув:

— Моє прізвище Скворода! Треба ж, нарешті, вам про це знати.

— Мені однаково. Ми говоримо зараз з вами про мистецькі твори, товаришу Сквородко,— продовжував зовсім спокійно Полоній Медок.— Хіба ми не знаємо, хіба ми не бачимо тепер, що ваш реалізм вмирає, що він скорбно вже несе у свою останню путь свій

важкий хрест смерти? Це так, товаришу Сквородко, як і те, що ми з вами отут зараз стоїмо. Звездоносів новатор. Він зробив крок на ціле сторіччя вперед, і в цьому його значіння. Це, скажу я вам, мистець мас! Ніхто з мистців до Звездоносова не міг виявити такого колосального пориву енергії цих самих мас. Ніхто не підійшов до мас так близько, як це виявлено в його прекрасній картині „Маніфестації“. Чи ви, може, навіть не зайшли на неї й подивитися? Га? Як же ж ви, товаришу Сквородко, — захоплювався своєю промовою Медок, — смієте ставати нам на шляху? Хіба, може, ви свідомо бажаєте зірвати це наше пролетарське свято? Хіба, може, ви бажаєте не дати можливості хоч раз, хоч на кілька годин об'єднатися мистцеві з своїми масами? — починав дедалі дужче хвилюватися Медок.

— Я все зроблю, щоб на це свято до вас не пішов ніхто.

— Ви безнадійний, — незадоволено махнув рукою Полоній Медок. — З вами ні до чого не домовишся. Я тепер буду діяти без вас. Я знаю, що роблю, а ви замкнулися в свої гнилі академічні переконання та архаїчні стилі і зовсім не розумієте, як і що потрібне зараз пролетаріатові. В цьому пункті розмови Медок намагався говорити, як і завжди, дуже поважно, авторитетно покиваючи головою й намагаючись перейти із свого природного фальцету на низкі басові ноти, але це йому рішуче не вдавалося. Він вертівся, як риба на сковороді, сіпав себе за руду борідку, нервово обмацував кишені своєї жилетки і, неспокійно позираючи на Миколу Сквороду, Полоній Гаврилович намагався зрозуміти, що той буде діяти далі.

Скворода добре знав ці сторони Медкового характеру, і, як сильно вони не випирали зараз, йому вистачало сили стримати себе, щоб не зробити особистої прикрости голові правління. Він не гнівався на Медка за організацію цього свята, Микола

Скворода швидше шкодував його, побоюючись того, що коли справа із картиною Звездоносова дійде до відповідних компетентних органів — тоді напевне згадають і про Миколу Сквороду. Тому, вислухавши ще не одну суто революційну тираду на адресу Звездоносова та силу захоплених думок про його, може, й надзвичайну, як на чий смак, картину „Маніфестації“, Микола Скворода, щоб вийти із свого становища, повинен був ще раз поставити категорично питання про свято.

— Так ви таки не одмовляєтеся од свого наміру? — запитав він Полонія Гавриловича. — Я повинен це знати, товаришу Медок!

— А з чого б мені змінювати свої переконання? — здивувався Полоній Гаврилович. — Я ж не перечу тому, що пропагуєте ви. Чому б і мені, представникові ортодоксальної й найреволюційнішої, скажу я вам, чисто пролетарської течії, одмовлятися від того, що я визнаю за найгідніше наших великих часів? З якої речі? Хто мене зможе поважати після цього? Тільки безпринципні люди, — закінчив свої міркування Медок.

— Ви це серйозно, Полонію Гавриловичу?

— Цілком серйозно, товаришу Сквородко! Чого б мені перед вами крутити! Я людина не молода, безпосередня й роблю, що думаю, і думаю, ніколи не обдурюючи своїх переконань та смаку. Я почав і доведу справу до логічного закінчення, — твердо заявив Медок.

— Вітайте своїх колег! Я з вами не піду, — промовив з обурливими нотками в голосі Микола Скворода і рішуче повернув назад.

Полоній Гаврилович не чекав такої твердості, хутко повернувся, подивився йому вслід, похитав велично головою і теж пішов своєю дорогою. Він не шкодував з того, що Микола Скворода не пішов на засідання комісії, і навіть не гнівався за те, що він зробив на нього „донос“ у політосвіту, але

Полоній Гаврилович не міг погодитися й збагнути одного.

— Як таки так, щоб людина, яка вчиться в художньому виші, та нездатна була гідно оцінити таку картину? Чого їх там навчають? Які виховують смаки, що молодь і досі йде за старими традиціями та шабльонами і не одмовляється рішуче від них навіть тоді, коли на світ божий з'являються такі, наприклад, живі свідки майбутнього, як шедевр Звездоносова, цією надзвичайною картиною, що ступає уперед на ціле тисячоліття.

Розмірковуючи так, Полоній Гаврилович не зчувся навіть, як він опинився перед дверима окрпрофспілки Робмис, і тільки й помітив, як перед ним урочисто розчинилися двері й на порозі його тепло зустрів секретар профспілки Сарапійон Маркович. Він увесь сяяв якоюсь надзвичайною радістю, що обняла його геть чисто всього, аж від золотих держалець окулярів, що низько спускалися, ледве-ледве тримаючись на кінчику носа, і до голубих панчішок, що, навпаки, високо здіймалися од черевиків до місця, де починалися холоші його бездоганно випрасуваних кремових штанів. В правій руці Сарапійон Маркович міцно тримав шмат сіруватого продовгуватої форми паперу і, весело вимахуючи ним у повітрі, гукав:

— Аполонію Гавриловичу! Аполонію Гавриловичу! Радість надзвичайна сьогодні у нас. Ми таки з вами дочекалися. Звездоносов буде завтра! Ось телеграма. Терміново. Телеграма-блискавка, Аполонієві Медкові, особисто — негайно, — урочисто вигукував Сарапійон Маркович, радіючи, що так розв'язувалася справа.

Зачувши про це, Полоній Гаврилович одразу забув про неприємну розмову із Миколою Скворородою і жваво, по-молодецьки, як це траплялося дуже рідко, збіг східцями на другий поверх. І, тільки вскочивши до свого кабінету і трохи опам'ятавшись, він заждав від секретаря телеграму і, розірвавши її, жадібно впився засльозеними від такого щастя очима.

Звездоносов сповіщав, що він виїхав. Поїзд з півночі приходив на Печеричну о 12 годині дня, і до цього часу Полоній Гаврилович повинен був підготуватися й приготувати відповідно все до зустрічі.

Засідання комісії почалося з короткої інформації, як про це було зазначено в оповістці, Полонія Гавриловича у справі зустрічі маляра Звездоносова і про те, чому саме, не зважаючи ні на що, свідоме, найпоступовіше печеричанське громадянство вшановує йому таку зустріч.

Полоній Гаврилович не довго шукав слів, говорив легко. Він був сьогодні в тому прекрасному цілющому настрої, що здатний розвіяти найбезнадійніший песимізм і цілком оновити людину. Говорив Полоній Гаврилович щось понад дві години. Він заходив до висвітлення цього питання з усіх боків, захоплювався, розповідав свої погляди і дуже докладно накреслював пляни на майбутнє, беручи за вихідну точку це перше свято. Промова Медкова була сьогодні особливо блискуча. Це була одна з тих промов, що родиться лише з прекрасного романтичного захоплення. Це була, можна сказати, пісня мистецтву майбутнього, і разом вона була вже далеко не першою повною й глибоко вичерпуючою аналізою громадсько-мистецької цінності картини Аркадія Звездоносова „Маніфестації“ В своїй промові Полоній Гаврилович, розуміється не забув ізгадати і про Миколу Сквороду, цього „найвідсталішого громадянина Печеричного“, як, жалкуючи його, казав Полоній Гаврилович.

— Не дивуйте, дорогі друзі мої, — тепло говорив він, звертаючись до членів комісії. — Не дивуйте з того, що Микола Сквородка принципово odmовився брати участь у сьогоднішньому засіданні. Це, скажу я вам, не повинно здивувати з вас нікого. Воно не вражає й мене, не вражає, кажу вам щиро, і викликає тільки легкий жаль до цього ще зовсім недосвідченого хлопця. Мені казали, що роботами

цього Сквородки захоплюються якісь там чудаки в Харкові і друкують їх у республіканських журналах. Я не знаю, які він має роботи, бо ніколи не знаходив потреби цікавитися цим, але я переконаний, що вони не варті навіть нашого доброго слова. Та й справді, товариші, що може дати для революції та людина, яка так безнадійно хворіє на мистецький консерватизм? Чи правильно я говорю, дорогі мої товариші?

— Правильно ви говорите, Аполонію Гавриловичу! — захоплено вигукнув Сарапійон Маркович і, видно, лагодився підвестися із свого місця. Він уже бачив, що Полоній Гаврилович на цьому місці дійшов краю у своїй промові і що його черга говорити була, як було й умовлено, після голови правління. Тому, як тільки сів Полоній Гаврилович, з місця поважно підвівся його секретар.

— Дорогі колеги, — вимовив урочисто Сарапійон Маркович, одрізуючи кожне слово. — Ми, почуваю я, зараз напередодні великих подій. — Справді, товариші, ніколи ще наше Печеричне не знало такої події. Уявіть собі, що найзнаменитіший художник великої столиці усіх народів виявив себе у нас і, можна сказати, став нашим щирим другом. Він став щирим другом нашого забитого народу і його немалою місто. Він не погордував з того, що наша культура відстала, нижча, забита і майже дика. Не ми, а він, дорогі колеги, як і належало, перший прийшов до нас. Ми добре знаємо, що ми відсталі. Тому ми, розуміється, ніколи не посміємо заявити нашим братам про нашу рівність. Та навіть коли б хто й знайшовся, що осмілився б про це заявити, ми б повинні були негайно організувати всі сили на боротьбу проти такого нечуваного зухвальства, і ми повинні скажу я вам, бути напоготові. У нас є, слава богам, свій орган „Червоне око“. Ми повинні не гаячи часу, завтра ж помістити там надзвичайну, просто таки виняткову статтю Аполонія Гавриловича про мистецтво і Звез-

доносова. Ах, дорогі колеги, яка це прекрасна стаття! Це справді щось надзвичайне, рідке, захоплююче. Соціологічна суть її може дорівнювати тільки до небагатьох найрозумніших статтів, що ми їх подибуємо в газетах, а мистецьки, друзі мої, — захоплювався секретар, — вона зроблена досконаліше за найкращий дамський костюм, що їх так мистецьки майстрував у цьому ж місті Аполоній Гаврилович щось понад двадцять літ! Ах, друзі мої, — хотів говорити далі Сарапійон Маркович, але, помітивши, що це місце промови не було схвалено Полонієм Гавриловичем, він рвучко зупинився і раптом змовк.

Полоній Гаврилович дипломатично запитав, „чи скінчили“, і, як Сарапійон Маркович відповів негативно, він незадоволено крутнув своєю рудою, клинцем, борідкою й якось особливо суворо подивився на секретаря.

— Я хотів сказати вам, дорогі колеги, ще про одно, — поспішав Сарапійон Маркович. — Я хотів сказати, що насправді причиною завтрішнього знаменитого свята є, коли вже казати правду, не маляр Аркадій Звездоносів, а наш високошановний Аполоній Гаврилович, — показав він на голову профспілки. — Хіба ж не ми були свідками того, як день у день, як тиждень за тижнем невтомно, самовіданно пропагував Аполоній Гаврилович цю картину. Пригадайте тільки! — вигукнув він так голосно, що Полоній Гаврилович навіть упустив зненацька ручку, а два останні члени комісії, що представляли дві печеричанські трупи, полохливо кинулися зі сну, що солодко клонив їх до столів ще з першої промови Полонія Гавриловича.

— Пригадайте, — повторив секретар, — якої колосальної сили треба було прикласти Аполонієві Гавриловичеві, щоб тільки мобілізувати навколо картини нашу консервативну думку! Пригадайте, скільки він вмістив статтів у одному тільки нашому „Червоному окові“. Але й цього мало! Я також знаю,

що Аполоній Гаврилович писав і посилав свої статті і до центральних газет та журналів. Правда, там їх, на жаль, не було чомусь видруковано, але не в цьому справа. Справа в тому, що їх там ще можуть видрукувати і що ніхто інший, як Аполоній Гаврилович б'ється вже ось цілий рік за цього єдиного, покищо гідного справжньої уваги, митця. Він його знайшов і, не зважаючи ні на що, одвоював своїми руками у безграмотної, відсталой публіки Печеричного. Тому разом із пошаною до творчої надзвичайности Звездоносова ми повинні відзначити не менш творчу енергію його невтомного мецената, а нашого друга Аполонія Гавриловича Медка! Слава йому і дяка, скажу я вам, дорогі колеги. Слава нашому великому творцеві і його організаторові,— схитрував Сарапійон Маркович, свідомо переставивши на друге місце Медка, та він не звернув на це уваги.

Два представники місцевих театрів сполохано вигукнули „славу“ й одразу ж знову понахилилися над невеличкими столиками, спеціально заведеними для кожного члена засідання.

Сарапійон Маркович ще захоплено й довго плескав у сухі долоні, а Полоній Гаврилович, злегка підвівшись з-за столу, поважно й цілком серйозно дякував чутливу аудиторію за виявлену до нього уважність та пошану.

І, коли Сарапійон Маркович закінчив свої захоплені оплески, а два представники знайшли зручний момент, щоб знову солодко зачинити важкі стомлені повіки, Полоній Гаврилович коротко вимовив:

— На цьому сьогоднішнє засідання комісії закінчено. Завтра прошу прийти сюди ж о восьмій годині ранку, а тепер ми з Сарапійоном Марковичем будемо детально опрацьовувати плян зустрічі та святкування. Можна й на домівки,— весело закінчив Медок.

Сарапійон Маркович радісно кивнув йому головою і, тримаючи в правій руці капелюш, лівою нервово підсмикнув свої кремові штани.

Представники ж двох робітничо-селянських труп вдячно посміхнулися до Полонія Гавриловича, і за найкоротшу мить їх уже не було в помешканні.

— Вітаю вас, Аполонію Гавриловичу, з небувалим ще успіхом,— промовив Сарапійон Маркович і рвучко потис Медкові обидві руки.

— А вас з дуже влучною, глибокою й красивою промовою. Я й не знав, Сарапійоне Марковичу, що наше скромне Печеричне ховає у себе таких Демотенів,— одповів йому Полоній Гаврилович. По цьому вони привітно один одному посміхнулися і, не поспішаючи, розійшлися по своїх кабінетах.

IV І з того дня ніхто вже не знав спокою в окружній філії Печеричанського Робмису. Всі бігали дуже схвильовані, надзвичайно затурбовані приготуваннями до зустрічі, з обличчями, сповненими глибокої задуми й суворої відповідальности. Часто хряпали робмисівські, зовсім не низенькі, збудовані ще якимсь статс-секретарем, двері, то впускаючи, то випускаючи численних одвідувачів, пищали під ганчір'ям вікна й рипіла свіжо вимита підлога. Турботливо, намагаючись не забаритися, торохтіла друкарка, помножуючи в сотнях примірників довге запрошення на урочисте свято Аркадія Звездоносова, і, мов божевільний, бігав кур'єр.

Сарапійон Маркович, не присідаючи, турбувався цілий день. Він гасав із кабінету Полонія Гавриловича до великої залі, де висіла картина Звездоносова, дуже уважно розпитував Полонія Гавриловича, як найкраще прибрати стіни навколо картини, чим прикрасити в залі підлогу і де почепити відповідні до свята гасла. Він сам доглядав за всім, перевіряв і невідступно стежив за всіма роботами, що виконувалося в залі. Турбуючись, щоб все було якнайкраще, Сарапійон Маркович навіть насмілився запропонувати Полонієві Гавриловичеві зняти із „Маніфестації“ відомі на увесь світ українські рушники та плахти, обґрунтовуючи свою пропозицію тим, що рушники

й плахти зовсім не пасують до тієї мистецької форми, що за нею збудовано картину Аркадія Звездоносова. Але, зачувши про це, Полоній Гаврилович аж жахнувся. Він замахав заперечливо руками й схвилювано, з нотками суму в голосі вимовив:

— Як ви можете, Сарапійоне Марковичу, припуститися тепер такої помилки? Ви, друже, робите цим несвідомим вчинком просто колосальний злочин.

— Злочин? — здивувався секретар, лякаючись.

— Так. Хіба ж можна тепер та припустити таке, щоб ця картина не мала навколо себе народнього духу нашої нації? — навчаючи зауважив Полоній Медок. — Кожна нація, — продовжував він тим же тоном, — має щось своє, оригінальне щось, і одбирати в даному разі від картини українські рушники та плахти — це значить не відчувати духу нашої нації, не розуміти її внутрішніх емоцій. Картина, Сарапійоне Марковичу, повинна мати такий точнісінько вигляд, який вона мала цілий рік! Ні пальцем, Сарапійоне Марковичу! Щоб усе залишилося так, як було, — закінчив суворим тоном Полоній Гаврилович, заразивши, певне, своїм захопленням і Сарапійона Марковича, бо, дослухавши Полонія Гавриловича, він винувато зідхнув і теж піднесено повторив:

— Ні пальцем.

Після цієї розмови Сарапійон Маркович забрав пачку спеціальних запрошень на свято, що їх оце тількищо підписав Полоній Гаврилович, і поспішаючи побіг до канцелярії, щоб негайно ж розіслати їх за адресатами.

Але за кілька хвилин затурбований Сарапійон Маркович знову був уже в кабінеті голови правління. Повідомивши Полонія Медка про те, що для негайної розсилки всіх запрошень йому довелося мобілізувати в ударному порядку, окрім кур'єра, ще десять спеціальних посланців, Сарапійон Маркович нервово підсмикнув свої кремові штани і з помітним сумом у голосі додав:

— А з оркестрами у нас, можна сказати, не зовсім ладно, Аполонію Гавриловичу...

— Як? — перелякано запитав його Полоній Медок. — Аджеж з-за такої дрібниці ми не будемо зривати свята?

— Зрозуміло, Аполонію Гавриловичу, — висловив свою цілковиту згоду Сарапійон Маркович. — Ясно ж, що двох, на мою думку, не досить, але, беручи до уваги...

— Ніяких „беручи до уваги“, Сарапійоне Марковичу! Я писав Звездоносову, що ми будемо зустрічати його „з кількома оркестрами“. Дві ж, Сарапійоне Маркович, не є кількома, а просто дві. Дві, — якось особливо з ненавистю чи сумом притиснув на цей неприємний числівник Полоній Гаврилович і став чекати, що скаже Сарапійон Маркович.

— У нас же, Полонію Марковичу, тільки дві й є. На все Печеричне, Аполонію Гавриловичу, — зідхнувши, закінчив секретар.

— Як же це може бути? — розхвилювався Полоній Гаврилович.

— Тільки дві й є, — повторив Сарапійон Маркович своє сумне число, безсилий збільшити його навіть на одну одиницю.

— Двох мало, я казав уже вам. До того ж ще й незручно. Пошліть негайно людей до сусідів. Можна до сусідньої округи. Тільки негайно, Сарапійоне Марковичу, щоб одна нога тут, друга там!

— Буде. Треба тільки найняти машину, так не встигнуть, Аполонію Гавриловичу.

— Наймайте! Ну хіба ж ви самі не зможете цього зробити? — починав нервуватися Медок.

І як закінчили справу з оркестрами, Полоній Гаврилович вдячно глянув на Сарапійона Марковича й затурбовано спитав про необхідні до свята гасла.

— Розчеплено по всіх стінах. На прапор — те ваше, що із статті взяли, Аполонію Гавриловичу, — покійно одказав йому Сарапійон Маркович.

— А над дверима? Тут же неодмінно треба велике і хльостке.

— Забув, Аполонію Гавриловичу. Єй єй, забув,— винувато вимовив Сарапійон Маркович.

Але Полоній Гаврилович не чув, про що він сказав, не звернув на Сарапійона Марковича належної уваги й затурбовано шепотів:

— Мені сьогодні щось таке й на умі вертілося. Щось я пам'ятаю,— заклопотано збирав у збрижі лоба Полоній Гаврилович.— Ага, ви це, здається, говорили. Та ви ж, Сарапійоне Марковичу! Чого ж ви ще й мовчите?

— Що? — злякався секретар.— Що, Аполонію Гавриловичу?

— Ви ж це говорили сьогодні на засіданні. Мені дуже сподобалася та ваша ідея. Ота, висловлена вами думка, що ми не можемо нізащо дорівнювати нашу культуру, себто вважати її рівною, хоч би навіть умовно, з культурою, що її репрезентує, наприклад, наш маляр Аркадій Звездоносів.

— Да, я так говорив, Аполонію Гавриловичу. Говорив сьогодні. Ви з цим згодні, Аполонію Гавриловичу?

— Ви ще й питаєте. Розуміється ж, згоден,— похвально промовив Полоній Медок.— Я хочу в моїй новій статті про Аркадія Звездоносова неодмінно повніше висвітлити цю тепер нашу спільну ідею! Неодмінно, Сарапійоне Марковичу! Це, знаєте, просто геніяльно. Надзвичайно. Просто замечательно, Сарапійоне Марковичу,— захоплювався Медок.

— Так її над дверима почепити, Аполонію Гавриловичу? Великими білими літерами на яскраво червоному полотнищі? Правда ж, Аполонію Гавриловичу?

— Ці ваші золоті слова, Сарапійоне Марковичу, треба написати чистим золотом по білому. Не пожалійте ж, Сарапійоне Марковичу, вже десятки карбованців, зробіть це! Ідея ця, безумовно, цього

варта! Вона по суті глибоко революційна, бо виявляє нас найбільшими інтернаціоналістами, а це в нашу добу, в наш період, Сарапійоне Марковичу, головне!

— Буде. Буде, Аполонію Гавриловичу,— вимовив захоплено секретар, і, щоб не гаяти часу, він вклонився і поспішив залишити Полонія Гавриловича. Але Полонієві Медкові сьогодні не сиділося. Та й як він міг усидіти на місці, коли всі і все було мобілізовано? Він, природно, працював нарівні з іншими. Полоній Гаврилович брав часто телефонну трубку, викликав, викручуючи нерви, номер за номером, давав накази обом робітничо-селянським трупам неодмінно бути завтра на зустрічі, загрожував комусь, благав, запрошував, умовлявся. Але всі його промови сходилися на тому, щоб завтра той чи інший громадянин чи організація неодмінно прийшли о 12-й годині на вокзал вшанувати своєю присутністю великого майстра-маляра. І, запрошуючи, Полоній Медок говорив запально, переконливо й віддано. І чим більше він говорив про завтра, тим більшою нетерплячкою сповнювалася вся його істота, тим сильніше йому хотілося кожної хвилини бігти до залі, щоб самому подивитися, що там робиться з його улюбленою картиною. Тому, переговоривши з ким було необхідно, Полоній Гаврилович миттю залишив свій затісний для нього кабінет і подався до великої залі, туди, де висіла картина Звездоносова.

В залі Полоній Гаврилович побачив, як, затурбовано бігаючи біля картини, дріботів Сарапійон Маркович, як густо стукала гостренькими високими закаблучками друкарка Анастасія Павлівна і як за ними, ледве перетягаючи ноги, ходив незадоволений сторож цього помешкання. Старість та постійна норма його посади — цілковитий спокій не могли не ворогувати з гарячим передсвяттям сьогоднішнього дня. І саме це, мабуть, і хвилювало старого. Він незадоволено, не перестаючи, бубонів щось лайливе, здивовано позирив на картину, яка несподівано

завдала йому стільки зайвої біганини та турбот і часто та голосно спльовував. Але не слиною — лише самим сухими губами, і не тому, що слина стікала йому по вогкому язикові, — старий спльовував більш від поганого настрою, від того, що він не міг зрозуміти, за що, на його думку, за таку строкату спідницю (так він давно вже охрестив картину Звездоносова) та стільки непередбачених, незвичайних для нього турбот.

Та зовсім інакше почував себе Полоній Гаврилович. Він не поділяв ні з ким свого надзвичайного захоплення і зайшовши до залі, не міг налюбуватися з улюбленої картини. Побачивши, як доладу, з тонким смаком, що його, певно, виявила тут Анастасія Павлівна, було завітчано стіни гаслами та кольоровими полотнищами, Полоній Гаврилович не міг не відзначити не абиякого смаку тої ж Анастасії Павлівни та енергії й любови свого секретаря, бо картина в цих прикрасах видавалася ще повнішою, сильнішою. Яскравіше виокремлювалися з неї людські могутні потоки, сильніше відчувалося їхнє завзяття і тверда напружена воля, як думав Медок.

— Завтра ми всім тим невірам докажемо, — обмірковував голова профспілки завтрашню зустріч, не зводячи очей з картини. — Ось бадьоро іде перша сильна лава. В кожного з них у руках червоний прапор, кожний прапор, видно навіть, як лопотить на вітрі, певно, веде з ним сувору суперечку й ніяк не хоче падати, куди його клонить сердитий вітер. За першою лавою, мов божевільні вихри, ідуть нові колони. Яке напруження! Яке захоплення! Скільки тут яскравих, життєрадісних фарб. Яка надзвичайна палітра цього маляра, — закінчує своє захоплення Полоній Гаврилович і неохоче простує знову до свого кабінету, трохи затримуючись на порозі із залі до коридору. Там у його кабінеті сьогодні має бути ще одна неприємна зустріч із Миколою Сковородою, і тому Медок не поспішає. Микола Сковорода, як

видно, не залишив свого бажання зірвати урочисте свято зустрічі, і тепер він напевне ще зайде до праління, щоб перевірити, що робиться до цього свята, — думав Медок. Його наміри, зрозуміло, не лякали тепер Полонія Гавриловича, але не хвилювати його вони не могли. — Ясно ж, що коли справа нова, вона завжди має більш ворогів, ніж друзів! Ясно, що його втручання та агітація може вплинути на деяку частину печеричанського громадянства, а це неодмінно поведе до зменшення кількості публіки на вокзалі, — тривожно закінчив свої міркування Полоній Гаврилович.

Саме цієї хвилини до нього підбіг Сарапійон Маркович і радісно повідомив про те, що обидва печеричанські театральні колективи добровільно постановили вийти назустріч малярові і своїми пролетарськими колонами вітати знаменитого творця. Зачувши про це, Полоній Гаврилович швидко забув про можливі неприємності із Миколою Сковородою і, не вагаючись більш, поспішив до свого кабінету.

За ним, дрібно ступаючи, ішов і Сарапійон Маркович. Він докладно інформував голову правління про всі вжиті заходи до мобілізації мас на завтрашню зустріч, накреслював деталі завтрашніх розмов із Звездоносим і наостанці, улесливо звертаючись до Медка, запитав:

— А як ви думаєте, Аполонію Гавриловичу, про ваш портрет?

— Не знаю, — скромно відповів Полоній Гаврилович і, зрозумівши, до чого зараз вів секретар, відчув, як приємні хвилі задоволення широко прокотилися йому по всьому тілі. Полоній Гаврилович зупинився і, ніби не знаючи, як і чим одповісти повніше на секретареву пропозицію, тупо дивився у велике розчинене вікно.

Над містом Печеричним лягав уже м'який вечір, і над його вузькими вулицями здіймалася, як невидимі широкі полотнища, легка біляста, курява, ^{ще}

І після цієї зустрічі Полоній Гаврилович довго не міг заспокоїтися. Він марив про своє добровільство в армії, уявляв про той героїзм, який він неодмінно виявить на фронті проти німців, робив сміливі наскоки сам на десятки кровожадних маляр і, уявляючи себе таким воякою, Полоній Гаврилович навіть пошив собі (своїми власними руками!) захисного кольору гімнастюрку й такі ж шаровари. Але на фронт Полоній Гаврилович, як і треба було сподіватися, не пішов. З дня на день одкладав він свою знамениту мандрівку, шив один за другим дамські костюми, щодня вирішав, що цей він шиє вже останній, що після нього він більше не буде брати нових замовлень, та наперекір до його ширих бажань виходило інакше. Приходила до нього знаменита чимнебудь дама чи дружина з офіцером, яких вешталось в Печеричному підчас війни дуже багато і починали просити Полонія Гавриловича негайно пошити костюм чи спідницю. Він, дотримуючи свого слова, завжди уперто одмовлявся, мотивуючи це тим, що „мов немає, чого сидіти вдома і що він має вже завтра йти на фронт“. Але, коли клієнти настирливіше повторювали своє прохання, Полоній Гаврилович не очікував на дальші прозьби, тяжко зідхав, не поспішаючи знаходив у столі сантиметра й починав старанно виміряти дамський таз чи груди, не забуваючи кожного разу трагічно промовити десятки разів повторену фразу:

— Це вже остання поступка, панове. Остання. Родина потребує офіри... Як таки можна кравцювати тут якісь нікчемні дамські костюми, пробачте на слові, коли там умирають щодня за батьківщину тисячі,— говорив він до Лукері Данилівни, коли клієнти ховали за дверима свої спини. Але Лукеря Данилівна не розуміла, за що й чому саме вмирають щодня за батьківщину тисячі. Вона була слабою жінчиною, пристрасно любила свого чоловіка Полонія Гавриловича і, не зважаючи на всі його

бажання піти на фронт, ніколи не захоплювалася цими його ідеями. Вона ще любила готувати смачний обід, стелити щодня велику перину під худі кравецькі боки Полонія Гавриловича й щонеділі ходити разом із ним на базар. І коли це траплялося, тоді у Лукері Данилівни було ціле свято, бо Полоній Гаврилович ходив з нею не завжди. Він брав до одної руки великий дротяний кошик, другу ніжно зашиляв Лукері Данилівні під пахву і, рівно несучи голову, вів її неодмінно на головний базар.

І втретє зазізвився на обід Полоній Гаврилович тоді, коли було проголошено повалення Миколи другого у гімнастборці кольору хаки, й коли через Печеричне, може, того ж таки дня посунуло з фронту десятки тисяч салдатів. Полоній Гаврилович дуже схвилювався, виходив тоді увесь день. Він, як з'ясувалося згодом, цілий день вартував на станції і з обуренням на адресу „зрадників Росії“, випроводжав кожний салдатський ешелон, що їхав, залишаючи фронт.

— Кажали, що там їх вмирає щодня тисячі, а їх ще скільки повертається — злостився, одягнений у захисну гімнастборку, Полоній Медок.

Всі ж останні дні свого життя Полоній Гаврилович приходив обідати додому своєчасно і ніколи, жадного разу, окрім зазначених трьох днів, не здавав своїй дружині Лукері Данилівні клопоту й печалі. Саме тому сьогоднішнє надмірне й незрозуміле зазізнення дружини так стурбувало її. Коли ж до цього додати ще те, що Лукері Данилівні було категорично наказано повідомити Полонія Гавриловича про його неодмінне завтрішнє з'явлення, як було написано в папірці, до окружного інспектора політосвіти, то надмірні хвилювання її стануть зовсім зрозумілими. Тож не дивно, що, побачивши, як Полоній Гаврилович, переступивши через невеличкий поріжок хвіртки, весело закрокував до хати, Лукеря Данилівна кинула все й побігла йому назустріч.

— А я думала, що ви, Полонію Гавриловичу, вже й обідати сьогодні не прийдете,— захвилювалася вона.

— Прийшов, старенька, прийшов. Тільки я одразу і йду.

— А обідать же?— сполошилася Лукеря Данилівна, і, відчуваючи щось недобре, вона склала на своєму надто високому животі молитовно руки.

— Як тільки з лазні повернуся. Завтра у мене, Луша, грандіозне свято! Раз в житті тільки таке буває. Треба бути чистим не тільки душею, а й усім тілом.

Лукеря Данилівна незрозуміло закліпала повіками, повела своїм довгим трохи загнутим вбік носом й не безпідставно, із здивованням відповіла:

— Завтра ж, Полонію Гавриловичу, наче ніякого свята немає. Про яке ви свято говорите... Тут буде десь Маковія, Парфентія, Мотрони Великомучениці, Спаса десь далі, чи ще якийсь,— задумливо зупинилася Лукеря Данилівна.— Я щось не пригадаю.

— Старенька! Старенька, ти нічого не розумієш,— весело поляпав її по руці Полоній Гаврилович.— Завтра свято, яке ніяк не може дорівнювати Маковії чи Мотроні Великомучениці! Завтра у мене, Луша, справжній великдень! Розумієш старенька? Обмети там мого портрета. Того, що у нашій спальні у позолоченій рямі. Я швидко, я по-молодецькому, старенька,— говорив схильовано Полоній Гаврилович, збираючись йти до міської лазні.

Лукеря Данилівна дивилася на нього незрозумілими очима і, мнучи в руках ту оповістку, що була прислана з інспектури наросвіти, не знала: віддавати її зараз же Полонієві Гавриловичеві чи зважити на його прекрасний настрій і змовчати.

Доки Лукеря Данилівна вагалася з цим питанням, Полоній Гаврилович помітив сам у неї оповістку й допоміг розв'язати її вагання.

— Що то в тебе в руках, Луша?— запитав він, підкреслюючи інтонаціями та формою цього запитання, свій прекрасний настрій.

— Це вам просили передати. Мене примусили навіть розписатися,— захвилювалася дружина, віддаючи запрошення.

Полоній Гаврилович хотів уже висловити свою звичайну за таких випадків формулу, „я ж тобі говорив, щоб ти ніколи не розписувалася за мене“, але, помітивши не абияку схвильованість дружини, він одмінив на цей раз свою формулу, й, стримуючи гнів, він мовчки простяг руку, щоб узяти невідоме й, мабуть, трохи неприємне сповіщення.

— Ще Микола Скворода сьогодні приходив,— боязко додала Лукеря Данилівна, помітивши, як заклопотано, майже трагічно зібралися на переніссі у Полонія Гавриловича його руденькі, ніби сонцем випалені брови.

— Звичайно, це ж він уже там походив,— відповів Полоній Гаврилович на останнє зауваження дружини.— Звичайно, він,— повторив Медок, не розгинаючись від оповістки.

Полоній Гаврилович прочитав оповістку кілька разів поспіль, уважно глянув на дружину, знову прочитав і аж тоді виніс своє рішення:

— Інспектор викликає бути в нього о 10-й годині. Це, безумовно, робиться навмисне, щоб затримати мене і цим зірвати зустріч,— говорив Медок й не відомо було: злостився він, чи журився з цього.— Але цього не буде,— рішуче заявив він.— Цього, я кажу, не буде і не Сквородка якийсь буде заправляти тут мистецькими справами! Я голова окрфілії Печеричанського Робмису і мені належить в цьому питанні перше слово,— почав вигукувати Полоній Гаврилович.— Я проведу спочатку зустріч, а потім уже піду до вас й вислухаю директиви, бо вони, напевне, будуть скеровані проти мене й цієї зустрічі. Ясно ж, що цей Сквородка ні за що не поступиться своїм

й буде робити все, щоб тільки зірвати зустріч. О, я знаю його чабанський характер,— закінчив майже погрозово Полоній Гаврилович, і, зачувши, як знадвору скрикнули двері, він миттю обернувся.

На обличчі Полонієві Гавриловичеві тремтіла тривога, а постать вся виявляла страшенну розгубленість й повну безпорадність. Тож не дивно, що, переступивши порога, Микола Скворода одразу впізнав цей трагічний стан голови правління профспілки й тут же констатував повну можливість здійснити свої пляни шляхом добровільного впливу на Полонія Гавриловича. Але не таким був Медок! Він не був би головою Печеричанської профспілки, не був би Полонієм Гавриловичем, щоб поступитися одразу на безпідставні примхи якогось там неголеного чабана. Хіба ж міг Полоній Гаврилович поступитися, коли за кілька годин, лише переспавши ніч, повинна була розв'язатися його виплекана справа остаточно? Полоній Гаврилович, зрозуміло, не міг поступитися.

— Не буде по-вашому, товаришу Сквородко. Ходіть собі по інспектурах, робіть на мене подлі доноси, але я зроблю те, що потрібно робити в інтересах нашої пролетарської культури! Я відповідаю тепер за це. Тільки я!— закінчив він голосно.

Полоній Гаврилович тепер хвилювався. Хвилюючись, він навіть забув на цей раз ізгадати про свої невеликі стажі громадсько корисної роботи, й зовсім несподівано забув нагадати про свій ще дореволюційний профспілчанський стаж, що він неодмінно робив за кожної розмови. Але Микола Скворода знав про це й без Медкового нагадування.

— Та не буде ж і так, щоб ви компромітували своїми необґрунтованими й непогодженими вчинками цілу округу,— відповів він схвильовано Медкові.

— Я це погоджував, товаришу Сквородко. Хіба до нього по триста разів ходити? Що це за організація?

— До кого? — зацікавився Скворода.

— Та до того ж вашого інспектора. Він же дав принципову згоду на зустріч. Він бачив картину і майже погодився з моєю оцінкою. Я ж навіть погоджував з ним мою статтю про Звездоносова, там же було про все написано.

— Ви його обдурили,— відповів йому на це Микола Скворода.— Обдурили,— пояснив Скворода вкрай схвильованому Полонієві Гавриловичеві.

Така відповідь повинна б була викликати смертельне обурення, але Полоній Гаврилович стримав себе: він розумів, до чого могло б привести продовження цих розмов і, трохи побоюючись негайних заходів інспектора політосвіти, вирішив на цей раз діяти інакше:

— Ви з ним говорили? — запитав спокійно Полоній Гаврилович Миколу Сквороду.

— Очевидно,— не зовсім ясно одповів Скворода.— Я тільки що від нього і зараз до нього йду.

— Так ви запевніть його, товаришу Сквородко, що я виконаю все, як він звелить, але я доведу ще раз і йому і вам, що ви жорстоко помиляєтеся, що ви не розумієтеся на мистецьких цінностях і тільки через це ведете справу із вшануванням Звездоносова до зриву. Я це бачу зараз, як і те, що у вас тут, пробачте, очевидно, більше особистого, ніж громадського.

— Тому я й зайшов попередити вас, Полонію Гавриловичу, що це справа не особиста, а суто громадська. За неї доведеться одповідати не тільки вам, але й мені.

— Не розумію, про яку ви відповідальність говорите,— щиро здивувався Полоній Гаврилович.— Хіба за вшанування митців революційного слова чи палітри тепер когось притягають до відповідальности?

— Буває,— посміхнувся у великі губи Микола Скворода і, ще раз попередивши Медка про ухвалу інспектора не робити ніяких бучних зустрічей, уклонився і залишив кімнату.

Полоній Гаврилович стояв якусь мить, мов придорожній стовп: ні думки, ні найменшого руху. Але опам'ятавшись, він швидко обміркував ситуацію і рішуче, без найменших вагань і компромісів вирішив:

— Інспектор у нас ще не все; є старший інспектор, є помічник, є художня рада, є профспілка зрештою! Що ж це таке: учора був згоден, а сьогодні уже хвостом виляє,— обурився Полоній Гаврилович. — Нехай що хоче, а я своє виконаю, — твердо й голосно заявив він.

Дружина, що стояла увесь час поруч нього, співчутливо кивнула йому головою, усміхнулася й, мабуть, для заспокоєння, запропонувала Полонієві Гавриловичеві пообідати, і Полоній Гаврилович на цей раз не заперечував.

VI Другого дня Полоній Медок прокинувся далеко раніше звичайного і, навіть не одягаючись, кинувся до вікна. Але, підійшовши, він аж сахнувся, розпачливо зідхнув й не мало засмутився з того, що там побачив.

— Ні таки, все наперекір мені,— промовив він, важко зідхаючи.

Над будинком грізно зарокотав крихкий грім і, покотившись, десь важко завалився над морем. У вікно владно забив краплистий дощ, миттю засльозив його дрібненькі шкельця й потьоками пішов з вузьких тротуарів на вулицю.

Полоній Гаврилович відчинив вікно й висунув голову. У вуха йому вдарило незвичайною музикою краплистого дощу та дахової бляхи, вода владно зашуміла в ринвах, і, захиляючись, вони почали вигортати її великими ковтками на тротуар.

Лукеря Данилівна бачила, як неприємно вразив цей дощ Полонія Гавриловича, знала, що саме він одразу ж зіпсував йому настрій, але вона не могла втриматися — схопила цеберки і виставила їх під ринви. Вода хлинула із даху у цеберки і налила їх одразу. Лукеря Данилівна забрала першу порцію,

знов помітила, як це неприємно вразило Полонія Гавриловича й як він суворо зустрів її лагідний погляд. Вона знала, що Полоній Гаврилович гнівався саме тому, що Лукеря Данилівна раділа, але стримати себе й відмовитися від збирання дощової води вона не могла.

— Все наперекір,— повторив суворо Полоній Гаврилович і з сумом повернувся до ліжка. Він думав про те, що цей несподіваний дощ міг дуже нашкочити зустрічі, хвилювався й, можна сказати, з перших кроків починав губити віру, що із зустріччю обійдеться все як слід.

— Можливо, що цей дощ просто пересторога,— упав у фаталізм Полоній Гаврилович,— трапляються ж такі випадки, коли сили й зміни стихійні в природі сходяться з особистими настроями й трагедіями,— глибокодумно закінчив свої міркування Медок. За цим, не зважаючи на те, що годинник показував вісім, він загорнувся в ковдру й став до чогось уважно прислухатися. Тому, лежачи так, Полоній Гаврилович легко завважив, як за кілька хвилин дощ почав вщухати, як зменшилися потоки води із круглих ринв, а слідом за цим на вулиці піднявся радісний дитячий лемент. А ще за якусь хвилину Полоній Гаврилович помітив, як із вікна на його ліжко сонце густо натягло золоті нитки свого проміння. Нитки весело забреніли голосними розмовами на тротуарі, виокремили щасливий пташиний щебіт й раптом порвалися, потонувши в морі радісних дитячих вигуків.

— Сонце! Сонечко! Сонечко! — вигукували діти, і, задубивши високо, аж вище забрюханих животів, довгі сорочки чи поскидавши штанчата, весело бігали по калюжах, намагаючись випередити один одного.

Помітивши таку раптову зміну із погодою, Полоній Гаврилович в одну найкоротшу мить залишив своє ліжко, а разом із ним і всі свої невеселі думки про можливі перешкоди. Він поспішав, чепурився,

силкуючись прибрати себе й причепурити навіть ті місця, про які Медок раніше згадував тільки перед великоднем, а як уже ось десять років не було великодня, то й про них Полоній Гаврилович не згадував теж десять років. Причепурившись і старанно примазавши лишки рудявого волосся побіля вух, він убрався у свій найдорожчий костюм і, щоб не гаяти часу, бо вже була за чверть дев'ята, Полоній Гаврилович узяв до рук ту ж свою святкову парасольку, до кишені клітчасту хустину, на голову він одяг не дуже модний котьолок, якого він не одягав вже ось двадцять років, і поспішив на вулицю. Тут його зустрів святково настроєний Сарапійон Маркович, і, привітавшись, вони поспішили до окружного правління профспілки Робмис, щоб звідти вже йти на станцію.

Лукеря Данилівна довго й захоплено дивилася услід своєму чоловікові і благословляла його важку, але й славному путь. Вона думала про те, з яким настроєм повернеться Полоній Гаврилович додому і щиро благала бога, щоб він змилювався на цей раз й дарував йому поспіх та щастя. Годі казати про те, що Лукеря Данилівна розуміла всі труднощі, що їх міг зустріти сьогодні Полоній Гаврилович. Вона знала, що буде, бачила все, що мало одбутися на вокзалі, і, згадуючи, з яким виразом пішов учора від них Микола Сковорода, щиро благала небесні сили, щоб дали вони мужности й міці Полонієві Гавриловичеві перенести все це.

Але зовсім інакше почував себе Полоній Гаврилович. Переконавшись, що вранішній дощ пішов ніби спеціально за тим, щоб прибити густий печеричанський пил, Полоній Гаврилович одразу кинув неприємні думки про втручання Миколи Сковороди та інспектора політосвіти і всю свою увагу зосередив тепер на організації зустрічі. Він ще дорогою продивився тези до своєї промови, а прийшовши до установи, одразу перевірів, чи готова публіка до

цієї ж таки зустрічі. Найуважніше передивився кожний цвяшок і найдрібніше гасло, також уважно — прикрашену з картиною Звездоносова велику профспіланську залю. І тільки переконавшись, що все було як слід, на своїх місцях і в належному вигляді, лише тоді Полоній Гаврилович, сторгувавшись за 35 копійок, найняв візника і вихором понісся на вокзал. З ним не відступно був і Сарапійон Маркович — старий печеричанський прихильник мистецтва та мистецького слова, як звалося колись ще до революції це загально-відоме товариство. Він ніколи не кидав за роботою Полонія Гавриловича, надто ж не міг він покинути його тепер, коли за таких несприятливих умов Полоній Гаврилович розв'язував таку „надзвичайної ваги справу.

— Ви просто геній, Аполонію Гавриловичу, — захоплювався Медковою енергією Сарапійон Маркович, — ви надзвичайна — людина, — шептав він йому над вухо, погигуючи на зле вимощеному бруці.

Полоній Гаврилович задоволено, весело посміхався й не зовсім весело думав про те, що скажуть в політосвіті і що зрештою може перепастися йому за його непослух. Обмірковуючи ці питання і часто погигуючи разом із трусим візком на печеричанській кам'яниці, Полоній Гаврилович раптом зауважив, що гніда, з драбинчастою спиною, конячка раптом сильно подалася задом й рішуче зупинилася.

— Яма, що перед вокзалом, — вимовив, ніби до себе, візник, і, стримуючи конячку на віжках, він поспішно злізав із візка, водночас багато, значно позираючи на своїх пасажирів.

Полоній Гаврилович хоча й був печеричанським старожилом, але залізницею він користався не часто і як він не виїздив до вокзалу уже понад п'ять років, то й не міг знати, що ця яма за кілька років стала такою.

— Я ж знав її, коли вона була такою, що її можна було легко об'їхати. Та навіть переїхати

доброю конякою її можна було,— здивовано вимовив він.

— Було,— незадоволено промовив візник. — Я вже ось десять років майже щодня їзду через неї й не пам'ятаю, щоб вона була коли малою.

Полоній Гаврилович, безумовно, не згодився з цим і ладний вже був посперечатися із візником про розміри та стаж цієї ями, але, завваживши, що годинник перейшов за одинадцять, він одкинув це своє настирливе бажання й, хвилюючись, запропонував візникові не стояти.

Така пропозиція глибоко образила гостре професійне почуття візникове, і, згубивши рівновагу, він з гнівом відповів:

— Хіба ж я вас затримаю? Ви ж повинні знати, що в цьому місті пасажири завжди сходять із фури і переходять яму пішки або обходять її. Хіба ж таку яму можна переїхати? — резонно запитав він, крутячись біля кобильчини і гнівно позираючи на своїх пасажирів, які, очевидно, не виявляли зараз навіть найменшої охоти злазити.

— Тут таки дійсно злазять,— прошепотів Сарапійон Маркович, і миттю зіскочив на землю. За ним устав, незадоволено щось бурмочучи, й Полоній Гаврилович. Щоб обійти яму, вони повинні були повернути назад, обійти її зліва і вузькою стежкою над обривом дістатися на другий бік. Поміркувавши, всни так і зробили, а візник, як тільки пасажири одійшли од візка, миттю скочив кобильчині на спину і, сидючи верхом, погнав її що було сили через яму.

На другому краї, що вів до вокзалу, на візника вже чекали Полоній Гаврилович та Сарапійон Маркович і голосно лаяли його за те, що він не поїхав з ними до вокзалу іншою вулицею й примусив їх без причини ходити й тратити марно час.

— Ну хіба ж ви не знаєте, що до вокзалу це єдина вулиця,— люто закричав візник, дослухавши їхніх несправедливих докорів.

— Думаєте, як наділи цю стару коробку (він тут показав на Медків котьолок), та я вже й не пізнаю хто й ви,— закінчив він майже трагічним вигуком.

Пасажири здивовано перезирнулися і мовчки сіли на фуру.

Конячка рушила. Вона стрибала якось особливо весело, крутила коротким хвостом і швидко привезла їх до великого міського кладовища.

— Ось де кінець людської історії,— подумав Полоній Гаврилович, як вони порівнялися із кладовищем.

— Поганяй,— заявив Сарапійон Маркович. — Поганяй, хлопче, бо вже зовсім нерано,— захвилювався він і, озирнувшись, показав Медкові назад.

— Аполонію Гавриловичу, ви бачите, що он ідуть уже перші колони,— піднесено вимовив він.

Полоній Гаврилович вмить обернувся і, побачивши колону, ще швидше зіскочив із візка.

Далеко позаду майорів різнобарвний людський натовп і строкатою купою горнувся вже до тої ями, яку з такими труднощами тільки що було переїхано.

— Я більше не їздець,— захвилювався Полоній Гаврилович. — Ми повинні приєднатися до колони і разом із нею прийти вулицями на вокзал. Неодмінно!

— Резонно,— підтвердив його намір Сарапійон Маркович і теж зійшов на землю.

Поспішаючи і хвилюючись, Полоній Гаврилович знайшов у кишені своєї білої жилетки кілька срібних монет і, умовляючи візника, доводив йому, що насправді він повинен був би заплатити йому щонайбільше 25, пропонував йому 30 копійок.

Візник заперечував, лаявся за таку несправедливість і тому, коли Полоній Гаврилович, схвильований вкрай наближенням першої колони, кинув йому 30 копійок і бігом простягся від фури, візник розгнівано вилаявся і, подумавши, що пасажир рятується, цвяхнув його зо зла батою і тонким кінчиком дістав Полонія Гавриловича по чисто виголеній скроні.

— Ой! — скрикнув він не од болю, а більше з образи та з такої несподіванки.

— То за п'ятака, — вирвав гнівом візник і з силою двьохнув свою конячку.

Сарапійон Маркович простягся наздоганяти візника, щоб гідно віддячити йому за таке зухвальство, але Полоній Гаврилович ухопив його за чорний добре випрасуваний піджак і рішуче заявив:

— В такий день, Сарапійоне Марковичу.

Сарапійон Маркович зупунився й, посварившись візникові кулаком, мерщій пішов за Медком. Вони йшли хутко назустріч першій колоні, і, хвилюючись, Полоній Гаврилович складав в умі до неї привітальну промову. Він пильно прислухався до густих радісних ударів свого серця і, підводячи на найкоротшу мить очі, майже біг уперед.

Він йшов хутко, відставав від Сарапійона Марковича й починав нервувати, бо промова, як він не старався, ніяк не складалася у стрункі колони слів і думок.

Полоній Гаврилович хвилювався і з ненавистю, позирав на Сарапійона Марковича, який, дивлячись вперед, міг увесь час любитися своїми короткозорими очима із справи, яка як не як, а все ж була в першу чергу моїм витвором, — думалося Полонієві Гавриловичеві.

Пройшовши кілька хвилин, він чув уже пісні, що їх співала перша колона, і, неясно розрізняючи мелодії, що долітали до їхніх вух, Медок сприймав тільки сумні уривки найміорніших нот, і це чомусь хвилювало Полонія Гавриловича. Але він перемагав свої хвилювання, поспішав і найбільш у світі бажав зараз якнайшвидше приєднатися до захопленого натовпу, щоб разом з ним дійти до вокзалу. — Нехай тоді судять. Хай що хочуть, а справу доведено до її логічного кінця — думав Полоній Гаврилович, і, відчувши, як заболіли йому ноги, він нетерплячи заявив:

— Хоч би вже швидше!

Сарапійон Маркович обняв його ласковим поглядом і, любовно вимовляючи кожне слово, намагався заспокоїти його.

— Ось уже з-за рогу я бачу перші ряди. Це перший театральний колектив і увесь художній технікум, — захоплено вимовив Сарапійон Маркович. — Що, не я вам казав, Аполонію Гавриловичу, що Микола Скворода там ніякого значіння не має!

— Да, я вже чую, — вигукнув і Полоній Гаврилович, і вони майже побігли до рогу.

— Я чую, як вони захоплено співають, — шепотів він, силуючи себе не відстати від Сарапійона Марковича.

— Треба, щоб для них це було несподіванкою, — заявив Полоній Гаврилович, ще зблизившись з колоною, стримуючи свого колегу за рукав і ховаючись за наріжні будівлі, щоб раптом з'явитись перед своїми колективами.

Сарапійон Маркович погодився із Медком, покірно став, і, міцно тримаючись за руки, вони захоплено, з тремтінням чекали на перші лави, гарячково обмірковуючи перші слова привітання.

З-за рогу, зовсім близько, загув могутній бас. Його підтримав якийсь особливо розхряпаний тенор, і раптом, підхопивши їхні голоси, великий хор наповнив вщерть усю вулицю сумним співом:

— Святий боже, святий крепкій...

І тоді зразу ж з-за рогу з'явилися дві корогви, за ними дерев'яний хрест, перев'язаний сірою полотниною, за хрестом виплів у розкішній золотавій рясі піп і з ним уже увесь церковний хор.

Полоній Гаврилович болячи сіпнувся назад, з такої прикрої несподіванки одразу ж зблід, сполохано позадкував до будівлі і, зачекавши, доки з ним порівняється домовина мерця, що її несли на руках, він, щоб десь утопити свій сором, пішов за домовиною.

Сарапійон Маркович бачив, як почував себе Медок, і не міг чимсь допомогти

йому. Він залишив паркан, обережно зняв свого капелюша і, міцно притуливши його до грудей, пішов з натовпом, стежачи, щоб не наздогнати Полонія Гавриловича й цим не помножити його страждань.

VII Якийсь час Полоній Гаврилович йшов із натовпом за мерцем, не розуміючи, де він і що робить. Він не зводив голови, боявся розкрити очі й глянути навколо і не обмірковуючи, бо жадна думка не знаходила притулку в його голові, пересовував ноги, посуваючись, навіть не знаючи, куди.

Сарапійон Маркович, як людина менше вразлива взагалі, одійшов значно швидше і, зрозумівши, в яке вони потрапили оточення, починав нудитися. Але, розуміючи, що Полоній Гаврилович ще не позбувся того гнітючого вражіння, що сталося за зустрічі, Сарапійон Маркович дивився на нього тільки назірці, боячись підійти і нагадати своїм словом чи просто присутністю про ту неприємність, яка тільки що трапилася.

— Нехай трохи заспокоїться, — думав Сарапійон Маркович, уважно розглядаючи своїх співгородян, що йшли у цій сумній процесії на цвинтар. Роздвляючись, він не міг не помітити серед церковного хору кількох своїх колишніх знайомих, ба навіть приятелів, що, як і він, належали колись до революційного печеричанського товариства любителів мистецького слова, а помітивши їх, Сарапійон Маркович цілком щиро захвилювався. Аджеж ясно, що хоча він потрапив до їхнього гурту й випадково, та бути в такій відсталій компанії секретареві окружної Печеричанської профспілки Робмису було зовсім не до лиця. Тому, вибравши зручніший момент, він почав непомітно відходити в бік, а дійшовши краю натовпу, Сарапійон Маркович сміливо одчахнувся від нього й хутко пішов тротуаром, водночас не спускаючи очей із спини Полонія Гавриловича.

Жалібна процесія дійшла якраз міського кладовища і, зупинившись, стихла.

Полоній Гаврилович зупинився теж, і, підвівши голову, тільки тепер побачив, куди він прийшов. Цвинтар нагадав йому всю сьогodнішню історію, заново підкресливши те, що він, голова окружної профспілки і член правління окружної філії безбожників, стоїть зараз разом з найвідсталішими міщанами Печеричного і слухає попової до якогось там бога молитви.

Полоній Гаврилович не міг стерпіти такого дворушництва і, сміливо рознявши руки, зробив собі прохід у натовпі й миттю вискочив на тротуар.

В далені, може, метрів за сто, Полоній Гаврилович побачив постать Сарапійона Марковича, і це дуже схвилювало його:

— Як, значить, він свідоміше поступив? Він не пішов так, як я? — нервував Полоній Гаврилович, швидко зближуючись до свого секретаря. Він думав, що Сарапійон Маркович буде глузувати, і, знаючи, що на цей вчинок підбив його по суті ж сам Сарапійон Маркович, Полоній Гаврилович готував для нього найуїдливішу тираду. Але те, як Сарапійон Маркович співчутливо зустрів його, та те, що він одразу ж додав „я оце тільки що сам звільнився звідти“, — цілком вдовольнило Полонія Гавриловича й повернуло йому звичайний спокій. Хіба він хлопчик, щоб хвилюватися йому з такої абищиці? Хіба не зрозуміють, хоча б у тому таки окружному правлінні безбожників — про що зараз якраз думав Полоній Гаврилович, — що таке може трапитися з кожним, хто дійсно й щиро захоплюється працюючи.

— А не зрозуміють, то що ж, — голосно вимовив Полоній Гаврилович. Але вимовивши це, він зараз же подумав про свою почесну службу і про те, що його можуть звільнити з неї, настановивши на голову Печеричанського Робмису когось іншого.

— Але нехай. Нехай, — думалося Полонієві Гавриловичеві. — Іншого Медка вони не знайдуть, а якщо мене за це й звільнять, значить, я буду покараний за те, що не по-казенному, не по-канцелярійному

любив свою справу. Я буду страждити, як герой, як людина, що сміливо й без найменших вагань навіть умирає за свою справу.— І тут Полоній Гаврилович не міг не згадати прекрасного атенянина ваятеля Фідія, найбільшого митця V віку, що помер у в'язниці, безпідставно обвинувачений у крадіжці золота підчас його роботи над богинею — Атеною. Згадавши про Фідія, Полоній Гаврилович, що певно перейняв не одну рису свого характеру від славних атенян, заспокоївся зовсім.

— Нехай буде ще одна жертва жорстокої несправедливості,— подумав він. І як Сарапійон Маркович скромно нагадав йому про свою присутність, Полоній Гаврилович, підготований такими міркуваннями, одразу ж перейшов до тої справи, заради якої вони вже ось працювали цілий рік.

— Мерщій на вокзал! — схвильовано заявив він. — На вокзал, Сарапійоне Марковичу, бо за пів години буде поїзд,— підтвердив Полоній Гаврилович свою першу пропозицію, помітивши, що Сарапійон Маркович не почув його і не звернув на сказане належної уваги. Що це було так, про це свідчило хоч би те, що замість відповіді Сарапійон Маркович витяг із кишені золоті окуляри і, пильно приклавши їх до перенісся, з острахом у голосі вимовив:

— Це вже вони,— і тут він многозначно показав на довгий, що вів до вокзалу, шлях. — Треба зустріти. Це напевне вони, Аполонію Гавриловичу. Треба зустріти,— повторив Сарапійон Маркович.

Полоній Гаврилович неприємно здригнув од такого відкриття і хтів уже заперечити секретареву пропозицію, але, почувши, як здаля до них долетів веселий марш могутньої духової оркестри, він одразу ж відмовився од свого наміру й запропонував чекати на колону на місці.

Боячись якоїсь нової неприємності, Сарапійон Маркович хоча й бачив, що це йшов перший колектив Печеричанського робітничо-селянського театру,

на своїй пропозиції про зустріч не настоював й погодився, як було запропоновано Полонієм Гавриловичем: чекати на місці.

Колона наближалася. З кожною хвилиною помітнішими ставали окремі силуети людей, дужчали оркестри й вище та ширше здіймалася на вокзальному шляху печеричанська курява.

Полоній Гаврилович тепер і сам бачив, що це йшли вже дійсно на вокзал, але з місця рушати боявся. Він стояв, іноді нервово покручуючись, закохуючись та милуючись з сильною оркестри, безсилий зрушити хоч трохи вперед чи скласти хоч кілька слів потрібних для привітання якогось театрального колективу.

— Он і Коньков,— весело вимовив Сарапійон Маркович,— вказуючи на керівника першого колективу і запевнюючись у тому, що все це було справжньою дійсністю, він раптом запалився ентузіазмом, і, як тільки колектив підійшов так метрів за п'ятдесят, Сарапійон Маркович почав його вітати, навіть не чекаючи на доручення від Полонія Гавриловича.

Сарапійон Маркович говорив довгенько. Він докладно змалював значіння організованості для сьогоднішнього свята, ролі в цьому профспілок, і, пошкодувавши, що на святі він ще не бачить усіх справжніх печеричан-старожилів, змовк, залишивши характеристику маляра Звездоносова та його картини для Полонія Гавриловича.

Полоній Гаврилович нервово зірвався із свого місця, забігав перед колоною, яка, зупинившись, стомлено чекала на розпорядження, щоб іти далі, і, знайшовши якесь підвищення, він що було сили вигукнув:

— Нехай живе революційне мистецтво і участь у ньому найширших працюючих мас! Слава! — крикнув Полоній Гаврилович.

У відповідь Полонієві Гавриловичеві вирвалося кілька неорганізованих дуже стомлених вигуків і за ними сильні оркестри виконали один заряд „тушу“.

Полоній Гаврилович підбадьорився, хуткіше забігав перед колоною і, злізши на стовпчик, що стояв при дорозі, озирнув натовп. Колона стояла мов укопана, а з усіх подвір'їв одразу ж повисувалися солідні постаті, тоді, як гулящі підлітки залишили свої гри і десятками пливли до колони, збільшуючи її числом і підвищуючи настроєм.

— Хай живуть революційні творці! Хай живуть мистці! — якимсь переможно загукав Полоній Гаврилович, помітивши, як щохвилини зростав настрої маніфестантів. Йому відповіли сильнішими вигуками „слава“, а печеричанські хлопчачки миттю зібралися у гурт і, обступивши на стовпчику Полонія Гавриловича, колективно, розподіляючи слова на склади, проказали:

— Ку - ку - рі - ку !

Сарапійон Маркович боязко озирнувся назад і погрозився хлопчачкам. Але вони миттю зійшлися ще міцніше навколо Полонія Гавриловича й ще голосніше вигукнули:

— Ві - та - е - мо де - мон - стран - тів !

Полоній Гаврилович, що, певно, не помітив першого „привітання“, зовсім схвилювався, сильно замахав руками, і розчулений такою теплою зустріччю, почав промову.

— Я бачу, друзі мої, що зараз починається вже справжнє свято. Я знаю, що всі, хто зібралися тут, прекрасно розуміють, чому вони зібралися. Я переконаний, що наша зустріч, наші колони, — якимсь особливо захоплено вимовив Полоній Гаврилович, — гідні тих, що їх показав нам наш талановитий ювіляр у своїй прекрасній картині „Маніфестації“. — Я не буду говорити вам, друзі мої, про колосальне значіння цієї картини. Я не буду говорити вам і про те, який надзвичайний талант заховає за своїми плечима наш дорогий ювіляр Аркадій Звездоносів. Ви знаєте це самі! Ви всі бачили його надзвичайний твір „Маніфестації“. Це ви дали йому свою першу

оцінку! Ви, — захоплювався чим далі Полоній Гаврилович, — посилали привітальні телеграми до нашого ювіляра! Це ви склали протоколи про цю картину і своїми власними руками написали ось цю величезну книгу своїх захоплених вражень про картину „Маніфестації“ (тут Полоній Гаврилович висмикнув із рук Сарапійона Марковича велику теку, витяг звідти грубезну книгу - зошит і, комусь загрожуючи, переможно махнув нею в повітрі).

— Ось документик, — промовив він гаряче, — що його не зможуть заперечити ніякі Сквородки (тут Полоній Гаврилович боязко озирнувся). Увесь наш мистецький колектив, увесь, до єдиного чоловіка, приклав розуму, щирости й праці до оцінки цієї картини, і тому сьогоднішнє свято є наше свято! Слава, товариші! Слава, — закінчив Полоній Гаврилович.

Музика ще вибила йому „туш“ і печально змовкла.

Була за десять хвилин дванадцята, і, боячись запізнитися, Полоній Гаврилович примусив себе на цьому закінчити імпровізований мітинг і запропонував, не гаячи часу, йти на вокзал.

Сарапійон Маркович, що підчас усієї Медкової промови стояв із керівником колективу Весаріоном Коньковим й про щось уважно розмовляв, чи, може, умовляв його, тепер раптом сіпнувся до Полонія Гавриловича й зупинив його, як тільки той зліз з придорожного стовпчика.

— А там на вас сьогодні таки чекали, — заявив він схвилювано Медкові. — Товариш Коньков каже, що в політосвіті оце тільки що дізналися про те, що зустріч сьогодні. Я боюся, Полонію Гавриловичу, щоб вони чогось ще не вдіяли нам, — затурбовано закінчив Сарапійон Маркович, сховавши перед Медком значну частину з того, про що сам тільки що дізнався від Конькова.

— Дурниці! Хіба ця колона, ці маси, що ось щохвилиною приєднуються до неї, не є за кращий доказ того, що ми праві? А оце, — показав багато-

значно Полоній Гаврилович на книгу вражінь. — Та я з таким документом у саме пекло піду! — заявив він категорично, і, помітивши, що розмовляючи, вони далеко відстали від колони, Полоній Гаврилович запропонував наздогнати її.

Сарапійон Маркович не заперечував. Він слух'яно й твердо пішов за Медком і, не бажаючи псувати настрою — більше не турбував уже його своїми сумнівами.

За якусь хвилину вони догнали стомлений строкатий натовп, а ще за кілька хвилин голова колони уже виходила на печеричанський перон і строго шикувалася лавами по два.

Дві оркестри безупинно вибивали „туш“ і здаля до вокзалу, як це зовсім добре розчув Полоній Гаврилович, уже долітали нетерплячі вигуки паровика.

VIII Поїзд несподівано з'явився з-за найближчого звороту, важко заग्रимав рейками і, захряпавши тарілками, став дуже повільно посуватися до перону.

Полоній Гаврилович, мов метелиця, вилетів на зустріч до закурених довгою дорогою з Москви на південь вагонів і, обмацуючи кожний з них, пильно шукав знайомої постаті Звездоносова. Він хвилювався, не помічаючи його у вікнах вагонів й вже з острахом думав про те, що станеться, якщо Звездоносов з якихсь причин та не приїхав.

Слідком за Полонієм Гавриловичем, не відступаючи й на крок, біг і Сарапійон Маркович. Він хвилювався не менше, ніж Полоній Гаврилович, і, пильнуючи кожну постать й кожне вікно вагону, безвпинно прикладав до очей золоті окуляри.

Театральний колектив напружено стежив за хвилюваннями своїх керівників, а товариш Весаріон Коньков, поглядаючи на Полонія Медка, загадково посміхався й часто озирався на станційні двері, що вели до міста, ніби сподіваючись, що звідти мав хтось ось-ось з'явитися й вчинити щось таке, чого не

чекав жаден з тих, хто зараз прийшов зустрічати Звездоносова.

Оркестри голосно вигравали „туш“, дивуючи цим старенького машиніста, що зійшов із свого поровика й, бажаючи дізнатися, кого він привіз, нетерпляче позирав туди, де з кількома чоловіками із теаколективу вимуштрувалися Полоній Гаврилович та Сарапійон Маркович, двоє людей, про ролю яких машиніст хоча нічого й не знав, але міг догадатися з того, як вони були надзвичайно для Печеричного одягнені та з того, що їхніх наказів додержувалися всі останні.

Полоній Гаврилович ще пробіг кілька разів пероном й, нарешті, зупинився. Він помітив у вагоні знайоме обличчя Звездоносова і, сповнений великої радості, захоплено скомандував:

— Стройся!

Схвильований Сарапійон Маркович та представники теаколективу мало зрозуміли, що саме наказав їм Полоній Гаврилович, але, побачивши його надзвичайний урочистий вигляд і те, з якою побожністю він це вимовив, одразу ж зупинилися, і, за кілька секунд вишикувавшись, вони стояли вже один одному в потилицю.

— Лавою! — гукнув Полоній Гаврилович, озирнувшись на своїх товаришів, що мали уявляти нашвидку організований ювілейний комітет.

Ювілейний комітет миттю виконав нового наказу Полонія Гавриловича і вже за кілька секунд кожний з них стояв обличчям до вагону, назустріч до Звездоносова, який, з'явившись у вікні, чомусь барився виходити з вагону.

— Як тільки з'явиться, на руки його! — наказав, все більш захоплюючись ролею організатора, Полоній Гаврилович.

— А якщо, Аполонію Гавриловичу, на ньому буде дорогий костюм? — спитав пошепки Сарапійон Маркович, трохи зрушивши із свого місця.

— Однаково! Обережно тільки,— хвилювався у своєму піднесенні Полоній Гаврилович. — Чому ж саме тепер оркестра замовкла? — якось особливо затурбовано запитав голова правління Печеричанського Робмису, одмітивши цей печальний факт. — Негайно! Щоб грали не змовкаючи,— наказав він і раптом повернувся, бо в цю мить у вузьких дверях вагону поважно з'явилася висока худорлява постать; і, зустрівшись очима з Полонієм Гавриловичем, вона вимушено розтягла два рожевих, трохи нафарбованих, прутики тонких губів. Від цього все його надто бліде довгасте обличчя ще дужче розійшлося на береги, а великий опущений ніс, наче гумовий, перегнувся аж до губів.

Оркестри разом ударили „туш“, і ювіляр зробив ще крок, посуваючись до виходу.

Несучи на грудях, прикритих сірим піджаком, чорний великий бинд, Аркадій Звездоносів зробив новий крок і поважно ступив на першу приступку вагону. Озирнувши вдоволено натовп і простягнувши другу ногу, він схвильовано промовив:

— Ах, що ви зі мною робите.— В цю ж мить ювілейний комітет налетів на його тонку, мов очеретинка, фігуру і, зламавши її пополам, поніс на руках до головної колони.

Полоній Гаврилович біг уперед, він голосно гукав, щоб розступилася цікава, публіка, і, сповнений надзвичайних почуттів, широко вимахував руками.

— Слава! Туш! Туш жарте! — весело гукав він, порівнявшись із музиками. — Ще, хлопці! Ми вже не поскупимось за це,— захоочував він на бігу музик, не зводячи очей з того, як ювілейний комітет ніс на руках Аркадія Звездоносова. Помітивши, що ювіляра донесли вже до місця призначення, Полоній Гаврилович голосно вигукнув „стоп“, і, як тільки Звездоносів став ногами на землю, Медок кинувся до нього, щоб обняти й поцілуватися перед очима всього натовпу. Але спущений на землю Звездоносів,

мабуть, не помітив Полонія Гавриловича, і, схвильований такою зустріччю та потертий трохи носінням, він нахилився, щоб поправити надто високо задрані штани. На вокзалі на хвилинку зчинилося неприємне замішання, бо вийшло так, ніби Звездоносів одвернувся навмисне, як тільки помітив Медкові наміри. В натовпі зашелестіли густі слова й, десь вирвався гострий, злий сміх.

Полоній Гаврилович одразу ж відчув, що той сміх було скеровано виключно на його адресу, захвилювався ще дужче, нервово засмикався й, розгубившись, забіг до Звездоносова з другого боку.

— Нашому ювілярові слава,— вигукнув він, силкуючись якнайближче підійти до маляра.

Оркестра сильно „вдарила туш“, і, обернувшись, ще раз, Звездоносів простяг до Полонія Гавриловича руку.

Привітавшись, вони постояли так кілька секунд, немов вирішаючи якийсь питання і вагаючись; потім простягли по другій руці і, обережно обнявшись, несміливо чи, може, гидуючи поцілувалися.

Публіка задоволено крикнула „слава“, і оркестри довго ще грали „туш“, під який Полоній Гаврилович урочисто знайомив Аркадія Звездоносова із членами ювілейного комітету.

Закінчивши це поверхове знайомство і забравши Звездоносова, Полоній Гаврилович в супроводі Сарапійона Марковича та членів ювілейного комітету прийшов до середини перону і, злізши там на приготовлену спеціально для цього випадку вагонету, об'явив летючий мітинг відкритим.

На вагонетку зліз і Аркадій Звездоносів; поштиво розкланюючись на теплі оплески та часто здіймаючи білого капелюша, він оголяв перед натовпом свою руду, аж огневу голову.

— Я надзвичайно зворушений, я зворушений,— повторював Звездоносів, потискуючи наново Медкові руку. — Не чекав, ей-ей не чекав, що в такій

глухій провінції революція так вже підняла маси,— робив він щирі зізнання до Полонія Гавриловича.

Полоній Гаврилович втішно посміхався й нетерпеливився з того, що Сарапійон Маркович барився з тим, щоб надати йому, як і було умовлено, перше слово.

Готуючись до своєї урочистої промови, Полоній Гаврилович з острахом поглядав навколо себе й, пильно перевіряючи натовп, що все збільшувався, боявся зустріти там Миколу Сквороду чи інспектора політосвіти.

Керівник першого теаколективу Весаріон Коньков помітив ці тривожні Медкові погляди і, знаючи, що готувалося йому із цим святом, він задоволено посміхався, бо якось Полоній Гаврилович став йому на перешкоді в питанні про індивідуальну ставку.

— Хоча б уже швидше вони приїздили,— думав Коньков, благаючи поспішити тих, хто одним розпорядженням міг припинити це свято й дошкулити Медкові, бо ні Звездоносів ні його картина „Маніфестації“ ніколи не цікавили Весаріона Конькова, хоча його позитивна думка у книзі вражінь про цю картину й була записана поруч з іншими, і своїм піднесеним настроєм та щирим захопленням виходила далеко за інші думки. Обмірковуючи про цей, такий бажаний для нього приїзд, Коньков помітив, як на трибуну-вагонетку зліз Сарапійон Маркович і, покриваючи своїм сильним голосом загальний гамір, вигукнув:

— Слово для привітання має голова Печеричанської окрфілії Робмис і кандидат до членів міської ради, товариш Аполоній Гаврилович Медок.

Оркестри урочисто вибили „туш“; зачекавши, доки вони скінчили, Полоній Гаврилович почав так:

— Дорогі товариші! Кожна людина раз в житті, але побачить чи зробить щось надзвичайне. Ніхто з людей більш видатних не вмирає, не залишивши по собі якоїсь значної згадки, нехай це буде творець чи просто організатор! Я надзвичайно радий,

дорогі друзі мої, що дожив до сьогодні! Сьогодні у нас видатне свято! Сьогодні, друзі мої, ми відзначаємо колосальну подію. Сьогодні перед вами стоїть тут маестро того геніяльного твору (тут Звездоносів приємно розтяг свої огнені трохи підфарбовані прутики губів і поштиво вклонився), що ось уже цілий рік прикрашає найкращу залю в нашому не малому місті! Дорогий товаришу Звездоносів, я не маю тих слів, якими б хотів вас сьогодні вітати! Я горю бажанням, щоб ви самі передивилися всі ці наші думки про ваш геніяльний твір (Полоній Гаврилович підніс високо книгу вражінь!), щоб ви самі перечитали всі ті протоколи, де згадується про вашу картину і від імени 30-тисячного населення міста, плюс, коли вже казати про всіх, двадцять п'ять тисяч передмість, запрошуюю вас, дорогий товаришу, одвідати нашу залю і теж дати своє вражіння про цю надзвичайну картину, — закінчив приємним жартом Полоній Гаврилович.

Маніфестантам дуже сподобався останній дотеп Полонія Гавриловича і, щиро захоплені цією вдалою кінцівкою, вони вигукнули йому голосне „слава“.

Після Полонія Гавриловича говорив, як і полагалося, секретар профспілки Сарапійон Маркович.

— Дорогий колего, — звернувся він до Звездоносова. — Шановний Аполоній Гаврилович запросив уже вас од імени п'ятидесятип'ятитисячного населення нашого міста одвідати ту залю, де, натурально має бути найславніший кінець нашого свята, а тепер я скажу, що тільки організовані маси здатні найвище оцінити геніяльні твори! Подивіться, — гукнув він, — на ці колони! Чи знало коли старе Печеричне таку силу народу? Ні, не знало, — відповідаю я. Не знало! — захоплено вигукнув Сарапійон Маркович і, не знаючи, що говорити далі, трохи затнувся.

Скориставшись з цієї хвилики, Полоній Гаврилович близько нахилився до Аркадія Звездоносова і захоплено прошепотів:

— Мені нагадує ця зустріч, товаришу Звездоносів, ваш шедевр. Подивіться, це ж перші колони вашої прекрасної картини, — поспішно закінчив він, помітивши, що Сарапійон Маркович, не знайшовши далі потрібних слів, сконфузився й поспішно зліз із трибуни.

Звездоносів почув не все, задоволено глянув на Полонія Гавриловича і, силуючи себе хоч щось зрозуміти із його слів, тільки вдячно всміхнувся.

Третім привітальне слово говорив представник другого теаколективу, і коли черга дійшла до Конькова, він, боячись, щоб на його промову не прийшли ті, одмовився, мотивуючи своє відмовлення поганим станом здоров'я та перевтомою. Тому замість нього вітати художника випустили якусь молоденьку дівчинку. Вона, хвилюючись, вискочила на вагонетку і, промовивши кілька слів та безнадійно заплутавшись, миттю злізла, давши цим привід досхочу нареготатися печеричанським хлопчачкам, що зійшлися сюди з усього міста і хмарою обступили цей летючий мітинг. Але на останці вона не забула підійти до Звездоносова і, ще більш хвилюючись та червоніючи, подати йому якусь листівку.

— Це кращий доказ того, що вашу картину знають маси, — промовила дівчина й, схвильована, майже упала з вагонетки.

Звездоносів, зворушений її соромливістю та юністю, а також не абиякою вродою, з охотою взяв листівку й, випровадивши дівчину очима, поспішно глянув на те, що вона йому дала. Око його з приємністю констатувало не погану літографську репродукцію його ж картини, прізвище автора й коротку підтекстовку до неї — „Маніфестації“. Прочитавши все це, Звездоносів звів у подиві брови, турботливо замислився й хотів уже запитати про це в Полонія Гавриловича, як той підійшов сам і, хвилюючись та неспокоїно позираючи на вхід до вокзалу, де зараз саме з'явився, як йому здалося, Микола Сковорода, вибачливо перепросив:

— Я хотів вас попередити, товаришу Звездоносів, що ви маєте в нас не тільки друзів, але й деяких ворогів.

Аркадія Звездоносова це повідомлення не дуже вразило, але, помітивши, як Полоній Гаврилович раптом зблід на лиці, він затурбовано спитав:

— Чому і хто?

— Тут деякі місцеві діячі і один учень нашого худтехнікума. Але ви, товаришу Звездоносів, не зважайте на це! Вони не варті навіть вашої уваги. Ми закінчимо мітинг й одразу ж звідци поїдемо, бо вони, здається, он прийшли, — ще більше захвилювався Полоній Гаврилович, позираючи на вокзальні двері. — Ви починайте свою промову.

Звездоносів говорив коротко. Він чемно подякував печеричан за таку теплу зустріч та гостинність, висловив ще раз своє здивування з того, як революція підняла маси, і закінчив свою промову приблизно так:

— Історія міста Печеричного і наше сьогоднішнє свято це маленька історія нашої великої ідеї — містечтва, що, сповнене революцією, переможно іде вперед. Мене зворушило ваше ставлення до мене. Я дуже радий і постараюся виправдати ваше довір'я. Я цілий рік одержував ваші кореспонденції, цілий рік ви, як мати дитину, тішили мене, надсилаючи свої захоплені думки і вражіння з приводу моєї скромної, скажу вам по-щирості, картини. Огрітий вашими думками, я зможу тепер працювати ще більше. Я радий! Мені дуже, надзвичайно приємно, — закінчив Аркадій Звездоносів.

Оркестри виконали „останій туш“, як було їм наказано самим Полонієм Гавриловичем і за кілька хвилин невеличкий вокзал „Печерична“ зовсім спорожнів, ледачо підіклав під свою стару голову сухорляву лапу і заснув до третього дня, коли з півночі мав прийти черговий поїзд.

Ювілейний комітет, на чолі із Полонієм Гавриловичем та Звездоносівим, пройшов через вокзал,

і, вийшовши на вулицю, вони всі сіли у два спеціально приготовані автомобілі. У перший сіли Звездоносів, Полоній Гаврилович і Сарапійон Маркович, до другого — останні члени комітету і кілька жінок із першого теаколективу.

Машини сильно загули, задирчали і, далеко розкидаючи пилюгу, погнали до міста. За кілька хвилин вони вже під'їздили до будинку окружного правління Печеричанської спілки робітників мистецтва, а за хвилину Звездоносів у супроводі Полонія Гавриловича, Сарапійона Марковича, членів комітету та кількох жінок поважно посувався до великої залі, де висіла його картина.

Першим ішов у цій урочистій процесії, вказуючи дорогу, Сарапійон Маркович, за ним Звездоносів, за Звездоносівим Полоній Гаврилович і за ним, сповнені надзвичайної пошани до мистця, обережно ступаючи, щоб, бува, не грюкнути, йшли останні члени комітету та гості. Вони повагом пройшли довгий коридор, вийшли на другий поверх і, повернувши праворуч, урочисто зупинилися.

Сарапійон Маркович, не хапаючись, одімкнув двері і надзвичайно широко та з якоюсь особливою урочистістю, розчинивши їх, дбаючи, щоб до залі зайшли усі разом, поштиво, не менш урочисто виголосив:

— Просимо, дорогих гостей! Просимо! — і він покірно застиг у поклоні.

Звездоносів, як і всі останні, увійшов до залі, спочатку завважив великий, добре сервірований посудом та різноманітними напоями стіл і, звівши від нього очі на протилежну стіну, де висіла його картина, раптом зупинився і заляк, мов його взяв стовбняк.

Полоній Гаврилович помітив це і, приємно схвилюваний тим, яке сильне враження зробило на Звездоносіву убрання залі та гасла навколо його картини, підбіг до ювіяра й, багатозначно прокашлявшись, весело промовив:

— Що думаєте, товаришу Звездоносів, ми вже така провінція, що достойного твору й оцінити як слід не вміємо!

— Що це за глум? — вирвалося з боєм у Звездоносіву запитання, і полохко озираючись, спантеличений такою нечуваною образою, він намагався знайти якісь пояснення.

— Що це за глум наді мною? — простогнав Звездоносів, і, вражений такою несподіванкою, він безсилий був навіть рушити з місця.

Помітивши, що Звездоносів зовсім не жартує і те, як йому нервово та гостро тремтіли руки, Полоній Гаврилович підбіг до нього вдруге і заклопотано, силуючись угадати причину його хвилювань, запитав, в чому справа.

— Хто ж це мою картину почепив уверх ногами? — простогнав з тяжкої образи Звездоносів, все більш блідіючи і разом розпалюючись гнівом на Полонія Гавриловича.

— Вона ж цілий рік так висить, Аркадію, — тихо промовив Медок, шукаючи в його словах звичайного жарту, — як почепили її перевізши з вокзалу, ще рік тому, так вона й висить, — пояснював Медок, гублячи віру в те, що Звездоносів з ним жартував. — Я ще перед цим днем наказав нікому й пальцем не чіпати її. Ви жартуєте, дорогий Аркадію, — посміхнувся Полоній Гаврилович, силуючи себе зрозуміти, чому так хвилювався Звездоносів.

Ювілейний комітет та гості, що зійшлися сьогодні вшанувати ювіяра, зачувши цю розмову, припинили висловлювати свої захоплення картиною, і, зацікавлені розмовою, вони щільно обступили Звездоносіву та Медка.

— Ви жартуєте? — перепитав лащачись Полоній Гаврилович, помітивши в очах Звездоносіву змі вогники.

— Ніяких жартів, негіднику! — заревів ображений Звездоносів. — Я тебе до суду за таку образу притягну! — За цим Звездоносів миттю витяг з кишені подаровану йому тією дівчиною листівку — репродукцію з його картини і, тикаючи пальцем у напис, де було яскраво зазначено — „Маніфестації“, ще голосніше й суворіше закінчив:

— Мою картину знає вся Москва! Вся Москва захоплювалася нею! Кожна дитина знає, що це „Золота осінь“ — Аркадія Звездоносова, а ви маніфестації з неї зробили! — І, крикнувши ще щось на адресу Полонія Медка, він розгнівано вдарив дверима й поспішно залишив помешкання Печеричанського Робмису.

Ювілейний комітет та численні гості отетеріло мовчали, а Полоній Гаврилович розгублено стояв серед залі й полохко озирався навколо. Він недовірливо кидав погляди з дверей, куди побіг Звездоносів, на його картину і, зараз помітивши, що вона дійсно висіла цілий рік догори дригом, він раптом посірів, важко зігнувся і, одійшовши в найдалший кут, важко сів.

Жовтень. Свято урожаю.

Уявіть собі, що я ЛІСТ Ю. ЯНОВСЬКОГО
написав Вам та- ДО М. ХВИЛЬОВОГО
кого листа:

„Дорогий товаришу Миколо. (Не вживаю „отчества“, бо воно в українців чуже і недоцільне. Воно повелося з часів сина „тішайшого царя“ з часів Петра I, коли він почав дружити з гетьманами). Пишу до Вас з Одеси. З вікна моєї хатини на курячих лапах — я бачу море. Воно таке, як було той рік і поза той рік, та я сам змінився набагато. Ви моря не любите. Вам до вподоби лимани, річка Дінець, прекрасні багатобарвні озера, крики валушнів над ними, Вам до вподоби човник-душогубка

і дика гладь озерної води. Море Вам нудне. Вас дратує така безглузда кількість солоної води („От тим тебе й до біса є, що тебе ніхто не п'є“ — казали колись сердиті чумаки, шукаючи води волам). Я Вас хочу зрозуміти. Може, це тому, що любите Ви Тургенєва й Достоевського? Може, граф Лев Толстой захопив Вас своїми суходольними мнументами? Я ніколи не любив їх читати. „Хаджі-Мурат“ у Толстого та „Записки из Мертвого дома“ у Достоевського — тільки це на мене справило вражіння. Любив я англійців та американців. Їхні твори правила мені за вікно до великого світу. Тоді я захопився морем, не бачивши ще його. Тепер, знаючи, що Ви не любите моря, я все ж таки звертаюся до Вас у цій самій справі.

Ви чули певно, що у мене вийшла книжка морських віршів „Прекрасна Ут“. Вийшла рік тому. Сьогодні мені передали, що в „Літературній Газеті“ Київського ВУСПП хтось ізгадав за цю книжку. Ізгадав як жалюгідний провінціал. „Англія — морська країна, значить, там можна писати про море, — сказав він, граціозно зіпершись на пужално, — а Україна — край не морський — значить ніззя“. Як Вам подобається діалектика? Далі цей провінціал наївно згадує, що декотрі з віршів моїх нагадують Асеєва й Гумільова — розміром. Я поважаю Асеєва, але чому провінціал не звернеться до більших майстрів: Едгара По, Тенісона, Бровнінга, Шеллі, Кіплінга? Незвичайні мистці, володарі романтичного слова, я читав їх із захопленням. Треба перш, ніж братися до критики навіть слабкої книжки (а свою я, без скромности вважаю за слабу) — треба почитати західну літературу. Чи не так я кажу, товаришу Миколо? А радити цього я провінціалові не буду: для цього є в Києві шеф — Б. Коваленко.

До речі — про науку. Наркомос РСФРР відкриває цього року замість літературних курсів цілий інститут. Читав я, що будуть місця для представників

на республік. Незрозуміло — для яких: для автономних, що входять до складу РСФРР, чи й для нас, білорусів, грузин? Але свій літературний ВИШ при НКО УСРР заснувати б треба хоч на рік. Користи було б багато. Принаймні, хоч трохи використали б оту нужденну провінціалщину, що була (і є) нашим одвічним прокляттям. Аж захвилювався я знаками оклику. Боляче не те, що ми малокультурні в масі — цього можна позбутися і цього ми позбудемось. Боляче, що багато у нас так званих „напівінтелігентів“ — оцієї хижої, пролазливої, безпринципної, гнучкохребетної, паразитної публіки, котра нехтує знання й культуру, шкодить робітничій класі наплуюницьким ставленням до культури і проходить життя, ні про що ні разу серйозно не замислившись.

Звичайно, що тільки на такому безрадісному тлі можливе існування того, що ми називаємо українське кіно, в теперішньому його вигляді. Поспішаю оговоритися: в Росії не менший є відсоток „напівінтелігентів“ — звідти ми і взяли таку породу, але ми не взяли в Росії традицій плекання справжніх робітників культури — через це там все таки є кому працювати, і справи там не стоять. Нас завши зупиняють словами, що в російськiм кіно теж не все гаразд, що, мовляв, „чого ви хочете від нашого молодого, в молодій країні і т. д. і т. ін.“. Це — ганебні слова! Ними ми виправдуємо своє ледарство і злочинну любов до „варягів“. Ви не знаєте нашого кіно, товаришу Миколо. Я його трохи знаю, бо працював там з травня 1925 р. до серпня року 1927. Два роки, як я не працюю там. І Ви думаєте, що там щось змінилось, щось посунулося вперед? Ви не помилитесь, коли скажете, що, певно, все стоїть на місці. А значить, іде назад — додаю я.

Тут знову втручається море. Коли я сьогодні лежав на камені, я побачив актора Амвросія Бучму,

що саме виходив з човна. Він їздив ловити бичків. „То, Бронек“ — сказав я. „Здоров“ — одповів він і пішов уздовж берега, як контужений. Я потім дізнався, що він здорово спікся на сонці і навряд чи швидко зможе зніматися. (Він працює вже років 5 на кіно-фабриці). Тут у листі незручно — я напишу з цього приводу спеціальну статтю — як можна допускати, щоб такий велетень, як Бучма, перший і найкращий актор республіки загинув повільною смертю в кіно? Стаття з приводу того, що він уже 5 років вирваний із своєї стихії, а не з того приводу, що він зварився на сонці, вудячи малих волохатих бичків.

Повернуся знову до нашого кіно. Безнадійні, убогі його обрії. Коли б кіно не була така річ, що сама дає гроші і що з поганенько поставленого прокату фільмів покриваються всі витрати на наші доморобні фільми, — українського кіно не існувало б. Характерні прикмети наших фільмів — вони однакові за останні шість років: абсолютна відсутність будь-якого стилю в фільм — наче картини всі знімає хтось узятий випадково з великого натовпу — іноді кращий, іноді гірший; убогі потуги на сюжет; мотивації дій — такі, що за них незручно стає середньому глядачеві; „передержана“ ідеологія (за влучним виразом М. Куліша); відірваність (більша чи менша) від тієї культури, яка дає своє ім'я кінематографічній фірмі. Цього, мабуть, і досить. Бо цього, мабуть, і забагато. Я не відважився на таку різкість осуду в друкові, бо багато в нас засобів є удати з себе ображену невинність і довести книжками з бухгалтерії, що... у критиків вузькі лоби. Але це — лист, його прочитаєте Ви та декілька друзів, котрим не завадить це зайве нагадування того, що вони й так до-обре знають. Ви скажете, що є Довженко і двоє-троє молодих. Я свідомо це замовчав. Не личить згадувати при цiм Довженка, бо він давно виріс і переріс своїх (волею долі)

товаришів у ремеслі. Довженко—козирна карта нашого кіно і нею кілька років уже затуляють вітер з усіх боків. Візьмемо з колоди її—і решта буде неказирна.

„Товаришу, — скажете Ви мені, т. Миколо, — ви переборщили! Щось же та робиться на цьому важливому фронті. Ви неврастенік і плаксій“. Так, одповім я, — я дійсно переборщив. Але хіба я не правий буду, коли з того, що я сказав, визирне добрий шматок гіркої, неприкрашеної правди? Хіба правда не варта того, щоб за неї похвилюватися? Адже правда ця мені болить. І це є важливий фронт, т. Миколо.

Так сказавши, я подам Вам і факти про те, що робиться і чим гаситься небезпека.

Є півсотні українських літераторів. „Ой, як мало“ — скажу я в дужках. Ними й хотять заткнути всі діри в усіх місцях. Хотять заткнути ними діри й у кіно! Які ми ще мрійники! Німці в такому випадкові давно б заснували школу, вищу школу і, потерпівши три роки, на четвертий мали б уже справжніх робітників! Такої школи у нас немає. Кіно наше існує більше шести років, а школи немає. Бо не можна ж уважати за школу за таку той технікум, що є в Одесі. Він може підготувати техніків кіно, а режисерів, художників, організаторів, дослідників? Хіба Одеса таке місце, де процвітає укркультура? Технікум справдив надії. Вірніш, він справдив не ті надії, що на нього поклалися. Він дав кількох прекрасних операторів, дав молодих режисерів, що можуть працювати скрізь, бо не можуть виявляти себе ні в одній культурі. Хіба нам цього треба? Думаю, що ні!

Щось уже цього року почато в Києві. Організація кіно-академії, чи що. В Одесі закрито режисерський відділ в технікумі і залишено лише технічний. Що з цього вийде? Скільки ще чекати?

Ви мусите запитати — до чого всі ці мої скарги? Що я пропоную? Все ж іде як слід? Моя відповідь

буде ліричною: все у нас робиться, все поліпшується, а шість років хто нам поверне? Останніх 3 роки ми маршируємо на місці? Ми плетемося в хвості в той час, коли у нас були всі дані вийти наперед?

Це — абстрактні і майже філософські питання. Але чому від них не можна одчепитися? Невже й ми — молоді духом і ділами — „лениви и не любопытны“? Лист мій уже вийшов з рямців звичайного листа. Кінчаю. З морським привітом.

Ваш Яновський“

Подивіться тепер, тов. Миколо, на початок і скажіть — уявили? Що ж Ви зробите, прочитавши його? Переглянете своє ставлення до моря? Погудите київського провінціала-критика? Порушите питання про негайну потребу у нас літературного ВИШ'у? Візьметесь за кіно і почнете його підганяти? Нічого похожего. Ви візьмете свого „Блека“ і свою Піперовську шістнадцятку, покладете до сумки сотню патронів і поїдете на прекрасний осінній лиман. Там ви станете на вранішній переліт і, стріляючи довірливих і лукавих крижнів, метких валушнів, дзьобастих кроншнепів і іншу дрібноту, — у перервах між пострілами подумаете про наше смертельне „вчора“, про „сьогодні“ і прекрасне „завтра“, подумаете про буйний літ нашої молоді культури, — і зайвого живого крижня упустите з-під Вашого „Піпера“ на вільну волю. Бо у Вас будуть затуманені очі.

Одеса, серпня 1929

Таємний
талалай

У тюбітейці синій гомонить,
Про милий край розповідає.

Де плеса неясні лягли в лугах,
Де ліс переступає береги,
Міста музичні туркотять здаля
Під памороззю сиві сплять стоги,
Тихо танцює і кружить земля,
Круг невідомих світодайних зір
І іній оповив ясною сіттю
Щонайніжнішу нить
Озір.

У краї цім родився вітер
І звідси вилетів у світ,
І коли вернеться, не знає.

У тюбітейці синій гомонить
Таємний талалай
— Про милий край розповідає.

То — город-дощ, холодний і зелений
Над морем, що під парусом туману
Щодня лаштується його покинути навіки,
Прощає й робить істеричні сцени,
Як Емі Робсарт сквайру Тресільяну.
Б'ючись об приступці гранітного фонтану,
Солону слину ле на мокрі черевики.

По вінця повний кави і какао
Як пароплав батавський дихає й парує,
Що на Руан записаний у книги.

ТАЛАЛАЙ
М. ЙОГАНСЕН

Дощами злитий ясно і яскраво,
То город-дощ бульвари пришивартує
Коло церков і ратуш. Рукосуї
Заметушаться, виружаючи релігії.

То город-дощ під парусом туману,
Захований од сонця і од вітру,
В холодній непом'януваній розпуці
Проценту підсумовує старанно,
Фантоматичне обчисляє мито
По день химерний, що навіки витре
Його з реєстру східних революцій.

Гей довго жити ще ДО РАД КРАЮ
Мені на світі,
Немало днів наспіне наді мною.
Прийдіть до мене, мої любі діти,
Прийдіть до мене — я вас заспокою.

Я з вами був в Огайо орачем,
Я ваш любимий нігер з Колорадо.
Тікали ми і, човна зсунувши плечем,
Велике сонце зустрічали радо.

Я, ваш широкий радісний отець,
Взяв на тугі, на супокійні плечі
І доведу до краю й братік вітерець
І тиме з нами і зустріне вечір.

І ввечері побачимо той край,
Що в нього всі ведуть дороги,
І буде тихо. Світла ринь. Розмай
На траву ляжемо і будемо як боги.

*М*и родили з тобою
стільки слів,
Що ними можна місяць заселити.
Ми виснували стільки, стільки синіх снів
На всіх планетах наші грають діти

ПОЕЗІЯ

Ми всі з тобою обпливли моря,
Усі затоки в тихоокеані.
Шакалом місяць з хмари визирав,
Над головами марили ліяни.

То ж ми робили в рижових полях,
Нас нагаями били білі люди.
Всі рани світу — на твоїх руках,
Весь біль гнів і — в моїх широких грудях.

То ж ми збудуємо останні барикади,
Це ж ти останнього застрелиш короля.
По всій землі великі встануть ради
І ти умреш, подруженько моя.

І Флянелеве кашне.
Коли засутеніє в кімнаті
мого високого приміщен-
ня—ми пройдемо удвох, мій
любий друже, довгим вузь-
ким коритаром, що йде посередині заселених ква-
тирок цього поверху, і в бажані двері обережно та
рівно постукаємо.

ПРОГУЛЯНКИ

Д. ФЕЛЬДМАН

Переклав з єврейської
Е. Райдин

До клямки, що з середини кімнати ніхто, здається,
не підійде, але несподівано, за якусь мить ключ ураз
швидко повернеться і раптово рипнувши вистребне.
Очко замкнених дверей просвічуватиметься: дівоча
постать сховалася під стінкою — на вішалці тіліпа-
ється довге флянелеве кашне.

— Харків це страхітне місто, — скажеш ти ні сіло,
ні впало, — мішаниця Парижу і Полоного.

12

РОКІВ

ПРОЛЕТАРСЬКОЇ

РЕВОЛЮЦІЇ

Революція є війна. Це єдино законна, правомірна, правдива, найбільша війна від усіх тих воєн, що знає історія.

Ленін, т. VI, стор. 11.

Брак теорії віднімає право на існування в революційному напрямку й неминує засуджує його, рано чи пізно, на політичну загибель.

Ленін, т. IV.

Без ясного розуміння того, що тільки точним знанням культури, створеної всім розвитком людства, тільки переробленням її можна будувати пролетарську культуру — без такого розуміння нам цього завдання не розв'язати.

Ленін, т. XVII, стор. 199.

В питаннях культури похапливість і розмахність якнайбільше шкідливі. Це багатьом із наших молодих літераторів і комуністів слід було б намотати на вуса.

Ленін, т. XVIII, стор. 201.

Щоб різні нації свобідно й мирно уживалися вкупі, або розходились (коли це їм зручніше) складаючи різні держави, для цього потрібний цілковитий демократизм, за який обстає робітничий клас. Жадного привілею для жадної нації, для жадної мови! Ні найменшого утиску, ані найменшої несправедливости до національної меншости! — От принцип робітничої демократії.

Ленін, т. XIX, стор. 118.

— Розтасована колода карт—ось що Харків, скажу я тобі.

— Еге, розтасована колода карт, але гра велика й серйозна: люди з обличчями догори і обличчями вниз роздані по руках. Я можу піти на всі, крім тих, що тримають свічки, але виграти можуть інколи ті, що нічого не поставили.

— Оця дівоча постать однаково нічого не виграє і отак уже проживе свої роки на самоті в палаці.

— Мені здається те ж саме — піддакнеш ти мені у такт.

На цьому ми залишимо щасливі двері довгого, вузького коридору, підемо повз площадку нашого поверху, на дві третини у вишині „Палацу Праці“ і повільною ходою, обнявшись, ми вийдемо на освітлений майдан Рози Люксембург.

Наближаючись до рогу, ти вестимеш далі:

— Знай, що московський гість, який приїхав до неї, кепсько закінчив. Пригоду з його відвіданням і його переляком ти можеш вислухати: — давненько в Чернігові, вже багато років тому, він любив її, цю дівчину, страшенно. Він ще писав тоді драми, і драми ті їй дуже подобались. Але відступаючи от Чернігова з червоними, дорогою на пароплаві він захорів на шлунок,—і тоді назавжди він знищив свої красиві драми. Тоді ж вони розійшлися. А далі він зробився діячем у Москві, а вона — товаришкою у Харкові.

„Ой, яке черево вирросло в нього; ой, чималеньке черево“— мало не вигукнула вона, коли він просунувся того вечора до неї в кімнату. Вона все ж наважилась, наблизилась до нього і міцно заплющила очі. Вона тільки заплющила очі, а він сунув уперед до неї з своїм черевом, голову наперед, розкривши обійми. І тут раптом, обіймаючи її, він перелякався на смерть... Його підозріле око побачило на вішалці, крізь вузькі двері коридору, довге флянелеве кашне,— він сів, там де стояв, і занімів...

... Лише прощаючись, коли він стояв уже по той бік порогу, неспокійно показуючи рукою на фляне-леве кашне, він раптом запитав у неї:

— Що це таке?

— Кашне,— відповіла вона.

І тут ти увірвеш розмову, перебіжиш порожній майдан Рози Люксембург, скочиш на останній квапливий вагон до депа і залишеш мене стояти всміхаючись самого на розі; залишеш мене стояти й дивитися на зелені трамвайні блискавки вгорі та на старенького Нафтольця, що розташував на тротуарі біля „Палацу“ посеред свого „салону“ гіпсові Венери і маленьких Наполеончиків у капелюшах, залишиш мене вислухувати, як оголошує крикливий Нафтольця ціну з-під поставленого коміру свого літнього піджака,— ціну біло-зеленого барельєфу, що його він тримає в простягненій лівій руді.

II Кістяне серце. Трапляється: після денної втоми, праці і загальних зборів, караскаєшся пішки вгору на сто двадцять вісім сходів, і враз на порозі відчуваєш провину перед дитиною, що ніколи не має щастя бачити батька, перед дружиною, що, не дочекавшись, заснула зодягнутою, перед собою, що завжди винен роботі, і тепер знову забув щось важливе зробити. Але як повернути назад, коли глупа ніч?

Або, —

відчиняєш нашвидку двері, щоб вони не рипнули: і залишаєшся стояти, схопившись за ручку дверей:

— Сину!?

Синове ліжко порожне.

— Мамо?!

Немає матері.

Немає нікого. Кімната порожня, ліжко дитини застелене. Посеред кімнати стоять дитячі черевички, сумно поставлені...

Робиться страшенно каламутно. Сто двадцять вісім сходів — стрибнув назад униз. Ніч. Зимова, сердита — хуртовина: над будинками міста майорять сніжні

попони і його китиці хвиськають по обличчю. Вітер ганяє вулицями, провулками, морозом, аж до знайомого, освітленого двоповерхового будинку, що раптом встає назустріч:

— Будиночок, будиночок, ось тобі кістяне серце, дай мені залізне; на тобі кістяне, дай мені залізне, кістяне, залізне...

Тоді з знайомого освітленого будинку виходить старий Нафтольця і починає плакати вголос:

— Кажуть, і кажуть, і кажуть...

— Чого там кажуть, чого кажуть,— лютує хуртовина.— Подаруйте щось на зиму, подаруйте!..

Подаруйте!..

Гасне освітлення в будинку. Немає хуртовини. Немає Нафтольці. Біло. Тихо. То шпиталь.

Білі двері і вікна. Білі ліжка. У великій залі оточили лікарі високий білий стіл. На блискучій, чисто вимитій підлозі стоїть молода мати і сумовито поставлені дитячі черевички — зима!

Ні, то літо. Погожий день і блакитний. Поміж камінням бруку росте трава. Провулок боковий. Тишу переїхав фаєтон на гумових колесах. У фаєтоні сидить молода жінка. Вона тримає на колінках червону труночку. Її довгі, тонкі пальці вп'ялися в червоне віко домовинки і тінь бігає по тротуару: то літо.

... Але ні, то зима. Мороз великий і страхітний. Запільне засідання відбувається на горіщі двоповерхового будиночка. „Явку“ із засідання залишається стерегти на морозі, надворі, молода жінка.

Її товариш, що сидить під балкою, не має що сказати, товариш, що сидить біля драбини, не може нічого сказати: на Павлівському майдані дикий дроворуб поставив високі дерев'яні шибениці... Раннім-рано закінчиться засідання, пригадають тоді про мороз, і за молоду жінку. Раннім-рано знайдуть замерзлу молоду жінку: треба буде розрізати їй черевички і цілувати брудні ноги, коли закінчиться засідання...

?..

— Тату, куди ти заблукав? — біжить мені назустріч і голосно кричить на весь коридор мій хлопчик, — ходімо вже швидше, мати чекає. Куди ти, тату, заблукав?

— Заблукав?

III Смутний день. З самого ранку пливли хмари з моря. Нашвидку вони проходили; надворі ставало ясно і блакитно — був вівторок. Гарний день, але смутний.

На високій горі тихо. На зеленій траві лежить прибула листівка: „7.5.29 — Привіт тобі, друже, я дуже хотів би тебе бачити. Мешкаю в тому ж пансіоні, як і минулого року: Сімеїз, Хоба - Тобі, пансіон Ващиної. З Харкова мало новин. Живу XVI партійною конференцією. В комосередку готуються до чистки. Плян виконують. З січня місяця я не був на роботі — сто десять днів лежав у ліжку. З ліжка просто на вокзал. Приходь же обов'язково.

Сашко“

Від Ялти до Сімеїзу кілька кілометрів. До „Крим-Курсо“ нещодавно прибули нові марки автомобілів. Вгору новенький „Фіятик“ забирає на третю швидкість; униз машина котиться без мотору.

„Хоба - Тобі“ — на Ялтинській соші, на чверть кілометру в бік під високою горою Ай-Петрі. Стежка до пансіону йде крізь каміння і дикі дерева червоного бузку. Ай-Петрі висока й рівна. Сонце освітлює тільки певні частини гори. Так, що вся широчінь гори у смутних хмарах та кармінових тінях.

Радісна хатинка Ващинової біло обмащена. Низько спущені зелені желюзі, легко і затишно висять червоні ганочки.

— Ви живете тут, як справжні лицарі: залізний обручик над вашою низенькою брамою — чудовий. Що тут хіба жив Олександр Абрамович? — запитую я в молодій дівчинці, що виходить відчинити мені браму.

— Тут, тут, — відповідає вона широко й радісно. Її великі очі бажують дуже взнати, може це я, може я її наречений, — вона поволі виступає й перекидає косу через плече. — Отут, — показує вона мені на завішені скляні двері.

Я легко відкриваю двері. Але в кімнаті темно: на ліжку під безліччю ковдр і зайвих подушок ледве видно Сашкове обличчя; він куняє горілиць, заплющивши очі під окулярами, і я сам не помічаю, як з'являється переді мною гарне хлопча з маленького містечка Березного у гімназіальному кашкеті, з великими крисами. Біля нього стоїть старий Слуцький, наш постійний кравець, і показує наперстком на велику фотографію:

— Оце я на барміцве¹ зфотографував мого Сашу з усіма його товаришами. Посередині ото сидить Саша — він тепер відома людина в Харкові.

Старий Слуцький, Сашин батько, мешкає тепер теж у Харкові. Щовечора і щосуботи вранці прогулюється він тухлим провулком, тримаючи за руку Сашиного хлопчика і дає йому зрозуміти на кожну річ „що це тому, що її бог створив“, а дитина сміється з нього страшенно. Вона виросте дитина; виросте маленький Фелікс і ясним погожим днем довідається колись, що батько його ревізував тринадцять тисяч самоварів для армії, що його батько визволив багато міст і зайняв безліч станцій, що він у „чеках“ працював, його батько, і що він любив дуже читати розділ про „Пер-Ляшез“ в історії Паризької Комуни Дюбрейля. Він виросте великий, маленький Фелікс, він поїде до Парижу, — він зійде під золоту баню Доома, інвалідів, він побачить високе чоло Пантеону: „Люди! — батьківщина вдячна вам“; і високо, високо, в далечині, де зовсім зелено, де можна записягтись, що там холодний ліс і прозора мла навколо; біля Монмартру мусить

¹ Конфірмація у єврейських хлопчиків 13 років.

це бути, — там, аджеж, „Пер-Ляшез“! Але з-під золотої бані інвалідів важко, проте, побачити засмалену стіну забитих комунарів... Ген-ген над фортифікацією, над Огриніками, над полями й лісами, над морями й містами, під Землянськом, Воронізької губерні, продірявив генерал Шкуро твоєму батькові легені...

Він, проте, малий, ще маленький Фелікс; він приходить у гості до свого батька в гарний кабінет, де перед великим охайним столом сидить Олександр Абрамович у закордонному вбранні, великих американських окулярах і каже йому:

— Ти буржуй, тату, хоча й комуніст.

Батько дзвонить у дзвоника — приходять люди з великими книгами і знаходять ту сторінку, що потрібно, і книга відповідає точно.

На роботу приходить він, коли в конторі ще нікого немає, і уходить останнім, — іти попоєсти ніколи, то й ковтає він порошок від головного болю та від кашлю. Далі він сидітиме до пізньої ночі на засіданнях і зборах, він сперечатиметься за кожну цифру, за кожну літеру, і нехай тривають до ранку, але збори ухвалять „цифри правильні, робота правильна!“

Друзі мої, так захоплює дихання лише у великих капітанів далекого плавання, так будують архітекти дивовижні панорами з заліза й скла, отак завзято працює тільки майстер Амстердаму.

Він прокинувся, Саша.

— Я підійшов до вікна і швидко підняв зелені жалюзі. Його обличчя я не пізнав: воно було дуже розпухе й жовте, як віск. Він одкриває рота і показує мені розпухлі ясна, що з них недавно випали всі зуби.

— Я опух, мені холодно, укрий мене.

Я прихилився над ним і вкрив його.

— Будь товаришем, — бубонів він, що я ледве розумів його слова.

— Якщо розпух, то пиши пропало. Передай, нехай прийдуть дружина з дитиною, речі й папери забери звідси, забери...

Я одійшов од ліжка і почав збирати речі. Я сумлінно вийняв все з кишень його вбрання, листи й папери зв'язав окремою пачкою; разом з білизною і пачкою рукописів я все це поклав у Сашин чемоданчик, підняв його і вийшов надвір, на шлях до Сімеїзу — виконати останнє Сашине бажання.

В № 10 „Л. Я.“ читайте роман О. Копиленка

Не знаючи, хто за- ЛИСТ VI М. ЯЛОВОГО ДО
раз у Харкові є, ВСЬОГО ЯРМАРКОМУ
і маючи на увазі в
одному листі вичерпати мої і до мене справи,
пишу просто на редакцію Літярмарку.

Нікому, розуміється, не цікаво, як я тут живу. Тому про це писати не буду. Скажу тільки, що від газу (бензини) на вулицях задихаюсь більше, ніж у Харкові від пороху. Потім дуже мені подобається, що в Берліні (не так, як у Харкові) немає на вулицях скриньок для сміття і все можна кидати просто собі під ноги. Крім того, в своєму пансіоні на центральній вулиці західного району міста я за три тижні вже вбив уночі на підлозі двох прусаків. І, на решті, до відома тов. Соколянського, — у мене в кімнаті весь час літають три мухи. З інших подій хіба ще доводиться згадати про міль, що час від часу літає по кімнаті, хоч, правда, не набридає так, як у мене дома в Харкові.

Оце власне і все, бо говорити про Унтер-грунди, Гохбани і світляні реклями мені зараз ніяк не випадає, аджеж про це давно вже всі переговорили.

Сам, тут сидячи, я шкодую тільки, що не можу пограти у волейбола в Літбудинку, не

можу подихати запашними українськими червневими нивами, не могу погрітись на чорноморському камінні.

Але це останнє більше відноситься до Юри Яновського, і я прошу його дуже не шкодувати, бо ми з ним, мабуть, це таки ще зробимо.

Що ж торкається того, як я подорожував, а власне, — як я сюди доїхав, то тут могу згадати тільки про дві дуже цікавих події. Перша, це те, що у Варшаві на двірці носій зачепив мене залізкою від своєї таратайки і розірвав — від коміра до коміра — мені пальто. А друге — тут у Берліні на omnibusі я сам зачепився своїм новим пальтом, аж його розірвав. Таким чином, дуже легко можна зрозуміти, що подорожування мені коштувало не дешево. А коли взяти під увагу ще той сумний факт, що в Берліні в день мого приїзду була температура + 7° по Р., то й зовсім не важко відчутися, як я тут страждав, ходючи три святкових дні („Пресвята Тройця“) без пальто по Берліну.

Ну, тепер потроху все входить в колію. Збираюсь з таким самим успіхом подорожувати до Парижу. Хоч, правду кажучи, візи ще не маю та навряд чи її матиму. Проте, о неї стараюсь.

Покищо лишаюсь в Берліні й тому хочу зараз приступити до обговорення всіх справ, що торкаються мого тут перебування.

Отже, починаю.

Перше.

Ніде нічого тут про українську — ні новітню, ні старітню — літературу не чувати і не бачити. І, як виявляється, з дуже простих причин. Найперша з них це та, що всі, хто тут не був, соліданки давали, але ні разу їх — хоч би на поштову — не виконали.

Так от це діло треба поправити. Для цього потрібно, взагалі кажучи, дві речі. Перша, це — просувати тут статті про те, що в нас є, а друге — видаватися тут. Зі статтями про нас справа кепсько

стоїть через те, що тут ніде нема того, про що можна було б писати. Навіть люди, які спеціально цікавляться нашою літературою, не мають не тільки щогорічних, а й позаторішніх видань. Винні тут найперше ми самі. Проте ж справа стоїть так умопомрачительно просто: вийшла книжка — пошли з авторських один примірник! Хіба не так? Так. Так у чім же річ? Отже, поки я тут остаточно не знайду вибранця, власне, поки я із кількох тут підходящих людей не виберу найбільш підходящого, я вимагаю категорично — негайно прислати на мою адресу сюди кожному свою останню книжку. І надалі все, що виходить у кожного, висилати, не турбуючись тим, що я могу переїхати чужим від'їхати, бо за тутешніх справних поштових роботях, — все буде хутко і акуратно доставляється туди, де я подам свою чиюсь адресу. Отже, перше — ясно. Нагадую ще раз: щоб статті були представлені своєю хоч останньою (можливо!) книжкою. І зокрема, хто має „Собр. соч.“, мажано мати все. Це — Хвильовий, Вишня. Ясно? Ясно!

Тепер друге. Треба негайно написати на $\frac{1}{2}$ др. аркуша інформаційну статтю про сучасну укр. літературу, зв'язавши її у маленькому вступі зі старітньою укр. літературою. Я чудесно розумію, що значить за наших звичок сказати: — „Треба негайно написати!“ Тому я конкретно звертаюсь з цим до Майка Йогансена і вимагаю, щоб він це обов'язково і негайно зробив. Коли ж, паче всього, він не зможе написати, то він хай буде зобов'язаний примусити кимось іншого це зробити. Мені тут здається, що він тоді мусить примусити тов. Лейтеса. Проте, коли й він не може, то Майк сам мусить знайти. Отже, лежить це на Майкові. На мені ж лежить примостити це куди слід, хоч це тут просто таки неймовірно важко. Проте, я беруся і встромлю. Ясно? — Ясно!

Тепер відносно можливості видати тут щось німецькою мовою. Це найтяжча справа. Взагалі,

треба сказати, наші теми тут не в ходу. До того ж не тільки немає знайомства, зв'язку з тутешніми видами, а й немає буквально ні душі, що хотіла б чи мусіла ці зв'язки нав'язати. Але цей мур треба розбити і ми мусимо це зробити! В цьому напрямі першим, мінімальним кроком тут мусить і, тільки так і може бути, це — видання не одної якоїсь речі, а збірника, книжки новель. Значить, треба, щоб ми хоч раз в житті збагнули всю конечність цієї справи! Скласти книжечку треба максимум на 8 др. арк. кращих новель і прислати її на мене чи на якусь більш довірочну людину. Але персона тут, очевидно, вже річ другорядна і сперечатися про неї не будемо. Всю ж цю справу, мені здається, повинні взяти на себе товариші — Микола (Хвильовий), Аркадій (Любченко) і Олесь (Досвітній). Переклади тут будуть зроблені в одну мить і за тутешніх умов в одну мить буде й надруковано.

Братця! — не потерпіть сорому, зробіть!

Тепер інші справи, а власне — театральні. Це до Леся Степановича Курбаса. Вчора я бачив в театрі на Königstrasse постановку Пискатора п'єси — Riwalen, яка на мене справила велике враження. П'єса — антивоєнна і почасти антирелігійна. Потім — дотепна змістом і з цікавою інтригою. Тримає весь час в напруженні. Має рельєфно зарисовані типи. Одним словом, на мій погляд, цілком могла б бути використана „Березолем“. Постараюсь чи, власне, постараємося тут з деякими приятелями „Березоля“ її дістати й переслати.

Тепер дозволю в справі особистій. Юрочка (Яновський). Чи ти ще й досі не їдеш за кордон? Тобі ж буде зовсім зле з твоїм ухом. Писни, як справа з поїздкою.

Коля Хвильовий, — Європа так само, як і підчас Вашого приїзду, — не має „душі“. Власне має, але своєю, не нашу, нам чужою, далекою і врешті якусь безглузду. Од цього томлюсь і страждаю.

Калман Гуровичу мое співчуття.

А ще кланяюся всім сабашникам, а Олесеві (Досвітньому) і Вишні в першу чергу. Олесь, пишу тобі листа — розвідку про тутешні рушничні замки і про найкращі способи полювання.

А ще кланяюся Гриші Епікові і Йванові Сенченкові і, до речі, нагадую, що Літярмарком по нижченаведеній адресі прислати треба регулярно. Що ж торкається мого допису для Л. Я., то він пишеться.

А ще кланяюся Олексі Слісаренкові, що на його книжку я тут увесь час буду чекати.

А ще кланяюсь Петі Пенчу, що на його заступительство в житлокоопівських справах покладаюся. До речі, Петя, яке замовлення Ви мені робите тут у віддяку за це?

А ще кланяюсь Васі Вражливому, що він на французькі книжки мусить чекати, аж поки я не доїду до Парижу.

А ще кланяюсь Аркадієві Любченкові, що він, мабуть, ще й досі не пустив „Швейка“. Що до дальших томів, то прошу тебе подзвонити по телеф. 4-63 і вилаяти Черняка, він же Євген. Але крім всього, на тебе я Аркаша покладаюся дуже в справі реалізації видання тут згаданої попереду книжки новель. Ти ж сам „паря взростой і бувалою“ і не то, що той ентузіяст — забудько Хвильовий. Голубчику, постав, підштовхни, проведи і напиши.

А ще кланяюся Юрочці Смолічу, що його тут, поперше, чекаю, а подруге — він же регулярно повинен висилати „УЖ“ своєму представникові.

А ще кланяюся Борису, Пролетарському редакторові, що я його кореспондентом „состою“ і ще нічого не написав, бо придивляюся. До того ж і його приятелі не радять, кажуть, у Микитенка неправильно вийшло, і взагалі подумати треба і обдивитися, а не так щоб з бухти-барахти. Подивимось, але писати буду.

А ще кланяюся найулюбленішому поетові Миколі Бажанові, що він у Києві сидить і так злочинно мало друкує в Літ. Ярм. своїх чудесних поезій!

А Іванову Павлові скажіть: хай він мені толком ще раз напише, яких йому риболовних крючків треба. Бо тих англійських Алколя № 1 — 2 питаю, немає.

А ще кланяюся всім з котятками й собачатами. Сучасними й майбутніми.

Сподіваюся, що ніхто мені не напише...

Отож, не забудьте тоді мені пояснити, що то за організація „Експрес“, звідки вона взялася і куди пішла.

А покищо на все! Чекаю! Напише ж хоч один нес...с...!

Боря, газету, „Пролетар“ сюди висилай. Так само і „УЖ“ і все. Напишіть хоч в справі статті і збірки новель на німецькій мові.

М. Яловий

Берлін, 9. VI. 29 р.

15 ЖОВТНЯ 1929 р.

ДРУКАРНЯ ДВУ

ім. Г. І. ПЕТРОВСЬКОГО,

ДЕ ДРУКУЄТЬСЯ АЛЬМАНАХ

„ЛІТЕРАТУРНИЙ ЯРМАРОК“,

ПЕРЕЙШЛА НА БЕЗПЕРЕРВНИЙ,

П'ЯТИДЕННИЙ

ВИРОБНИЧИЙ

ТИЖДЕНЬ

МИКОЛА КУЛІШ
НАРОДНІЙ МАЛАХІЙ
(ТРАГЕДІЙНЕ)

I

Заплакала, затужила у своєму домі (на Міщанській вулиці, № 37) мадам Стаканчиха Тарасовна

Ой, хто скаже, хто ж розкаже, чи ти, доню, чи ти пташко, а чи ти, матінко божа, куди він, у яку стороньку тікає та на кого ж мене, бідну, покида-а-е?..

Похнюпилась канарка в клітці. Посмутнів образ божої матері. Мовчать. Тільки дочка середульша біля матері впада

- Мамонько!
- Не перебивай!
- Випийте, люба...
- Що це?
- Валер'янові краплі.
- Геть, одчепися! Хіба можна таку драму в серці та валер'яною впинити... Дай мені отрути!
- Сіли б ви краще от вікна, або що.
- А то що?
- Люди ж проходять повз вікон...
- Товченого скла дай, я втворюся!..
- Сусіди ж он бачать і чують.
- Хай бачать! Хай чують! Як друзі, — хай пожаліють, а вороги, — хай ізрадіють, що драма така у нас в домі, що муж мій законний тіка-а-е...

2

Увійшла старша дочка. Середульша до неї

- Покликала хрещеного?
- Ідуть. ТАРАСОВНА так і скинулась
- Де він, далеко?
- Зараз увійдуть.

— Де, питаю?
— Та кажу ж вам, мамонько,— зараз... Заскочили в одне місце, заслабли на шунок...

ТАРАСОВНА *утерлась*

— А господи, так би й сказала відразу. Та чи прибрано ж там?

— Я мила учора.

СЕРЕДУЛЬША *до старшої*

— Ти ж сказала хрещеному, що папонька побіг вже по паспорт?

— А як же.

— А він що?

— Сказали, що вже знають про це.

ТАРАСОВНА

— А басів із церкви покликала?

— Любуня ж побігла.

— А горілки басам?

— Вона й горілки купить.

— Піди ж, моя доню, та наріж цибулі дрібненько, редьки, олійкою помасти на закуску людям.

СТАРША *так і пирснула*

— Все я, та я! І по хрещеного, і по басів, і цибулю криши. А вона он стоїть, ізгорнувши ручки...

СЕРЕДУЛЬША

А хто квіти полив, як не я? А хто з валер'янкою, як не я? Повилазило?

Ущипнули одна одну, щоб мати не бачила

— Ой!

— Ой-ой!

ТАРАСОВНА

— Ой помру я і ще раз помру з такими доченьками, що вже темно в очах і сонце зробилося чорним, а вони ж того горя ще додають... Дайте мені карти! Ще раз кину на його... Ще раз та й годі. *(Кинула на карти. Глянула. За серце взялася.)*

— Ой, знову дорога кладеться!....

ДОЧКИ

— Та невже ж, невже, мамонько мила?

— Хіба повилазило? Червоная шістка.

А в Тарасовни жах в очах глибокий, містичний

— Ворожу, ворожу і все оця карта... А тут іще й сон: дорога у полі й місяць щербатий, що вже смутний, а що блідий... Немов би тіка, покотився за землю. А я стою при дорозі, як тінь та самотня... Це ж батько наш місяць отой, чує душенька — втече він, поко-о-титься, загине в доро-о-зі...

ДОЧКИ

— Мамонько, цитьте!..

— Сусіди йдуть.

ТАРАСОВНА

— Годі мовчати, бо вже ж намовчалась! І критися годі! Хай знають усі, яка в домі й у серці драма...

3

Увійшли сусіди, тихо й поважно, як і годиться заходити про такий случай. Стали. То дочки обидві, як ті ластівки, до матері

— Може вам, мамонько, компреса накласти?

— Може б ви, мамонько, лягли та спочили?

СУСІДИ

Зідхнули. Покивали головами. І як годиться про такий случай, сказали філософічно

— А вже, мабуть, спочинемо в комхоза на дачі *(на кладовищі)*

— Отам уже виспимось вволю.

— Здрастуйте, Тарасовно!

ТАРАСОВНА

ледве, через силу підвелась. Привіталася

— Сідайте, сусідоньки. Хоч і хвора я, хоч і драма в домі, а прошю — сідайте *(дала середульшій хусточку)*. Дай мені другу хусточку!

СЕРЕДУЛЬША

— Мокра ж, як хлющ... Хіба ж отак можна плакати, мамонько?

СУСІДИ

на таке питання всміхнулись, примовивши

— Гм... А чому й ні?
— Питає.
— Сказано — молоде, зелене...

ТАРАСОВНА

— Не так себе жалько, як їх, моїх діток: що „дне не спить — мамо, каже, не могу, друге не спить, плаче у подушку тихо, третя Любуня, як тінь, біля мене всю ніч вистоює.. А батькові байдуже: ті-ка-а-є...

СУСІДИ

— Та невже Малахій Минович, сказати би, вже при літах, та на таке діло пустився? Просто не віриться.

ТАРАСОВНА

— Вже у дорогу склався, ось: ціпочок, торбина з сухарями.

СТАРША

— Самі й сушили.

ТАРАСОВНА

— Потайки сушив... Оце побіг до виконкому совіцького пашпорта брати... Сьогодні й тіка.

СУСІДИ

— Та куди, хоч і не годиться закудикувати, куди, Тарасовно!

— Не питайте!

СТАРША

— Не кажуть.
— Не каже, сусідоньки милі. Вже й кум питав, вже й на молебінь давала, вже й п'яним напували — не каже...

СУСІДИ *ще більше здивувались*

— Гм... Воно справді — ціпочок. І торбина. Це так, як на прощу йдуть... А може він говіти налагодився, до ікони якої, або-що?

ТАРАСОВНА

— Де вже йому до ікони, коли сюприз такий викинув, що паски заборонив був пекти...

— Та що ви кажете?

— Свиням... Крашанок накрасила сито, дак він сви-и-ням... Семий годок отак — нема в домі порадоньки, супокою, семий заступає, а він ще й з дому тіка-а-є... *(Та й заголосила)*.

ДОЧКИ

— Ой, ой, мамонько, ой!..

СУСІДИ

— Та що ви, Тарасовно! Стямтеся! Мов по мертвому. Хіба ж так можна?

ТАРАСОВНА

— Не могу, сусідоньки, до тями прийти. Лучче б йому вмерти. Щоб я його на той світ виряджала, як оце він тіка не знає і куди... Бо до мертвого хоч порадитися підеш, на хрест той похилишся та й виплечеш горе, а як втіче він, куди мені йти? Де його шукати? По яких світах, у яких дорогах... Ні мертвого, ні живого не ви-и-дно...

СУСІДИ

Вже й їх пройняло. У хустки та в фартухи ськаючись

— Така ж драма, така драма, що й кіна не треба!.. *(По павзі)*. Хоч скажіть, коли це сталося з ним, з чого й як?

ДОЧКИ *так і сипнули*

— Ще з тої пори, як салдати паркан наш спалили...

- Неправда! Як куля ударила в сіни...
 — Я розкажу!
 — Я!

ТАРАСОВНА *впинила дочок*

— Про мужа ніхто краще не розкаже, як законная жона,— тільки я... Ластівкою, ластівкою, сусідоньки, хутенько, бо сьогодні ж будень... Ще як почалась ото революція, як почалась, як почалася...

ДОЧКИ

- Салдати...
 — Не перебивай, ідіотко!
 ... паркан наш спалили.

СУСІДИ

— У нас тоді свиней покололи красноголові македони.

ТАРАСОВНА Й ДОЧКИ *наввипередки*

— З тої пори й почалось, сусідоньки. Попервах Маласик пив воду нишком...

— У папоньки аж цокотіли...

— Не перебивай, бо' дна я бачила... Три дочки, три дівулі в домі, а ніхто, 'пріч мене, не бачив, як пив воду мій Маласик і як в його цокотіли зуби...

... І в мене цокотіли, мамонько...

— Брешеш! Ти й в революцію спала. То Любуня свої зубки зціплювала, бідна, щоб не заплакати од революції...

... всі ми зціплювали.

— Мовчи!.. А вночі перед світом, сусідоньки, як уже й революція засинала, ми, збившись докупки, плакали, плакали й плакали...

СУСІДИ *розтривожились*

— Ударила революція, всіх чисто ж вона вдарила!

ТАРАСОВНА

— А найдужче мене і за що? За віщо?

ДОЧКИ *як горохом*

- Отоді як...
 — Не перебивай.
 ... було вбито начальника почти...

ТАРАСОВНА

— Мовчи! Отоді, як було вбито начальника почти, Маласик затрусивсь, затремтів і замурувавсь у чулані...

СУСІДИ

— Га? Що?

ДОЧКИ

- Папонька...
 — замурувавсь...
 а двері замазали.

ТАРАСОВНА

— Два роки висидів.

СУСІДИ *аж повставали*

- Та що ви кажете!
 — Два роки в чулані?

ТАРАСОВНА

— То ж подумайте, яка мука була мовчати... Мовчала я й вони мовчали, мов у рот води понабирали.

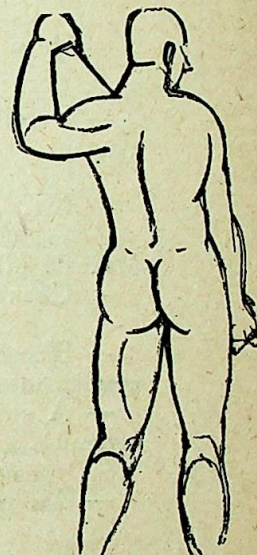
СУСІДИ *скинулись очима*

— То виходить, що Малахій Минович і не їздив, як казали, на село до брата?

— Ні, ні... Аж тепер одкриюсь, сусідоньки, аж тепер усю правду скажу...

— І не служив там?

— Ні й ще раз ні! Тільки бог знав, що Маласик замуруваний сидить, тільки бог, та ще я, та ще дівоньки, та ще кум...

СУСІДИ

досадно стало, що як же це вони не дізналися про це

— Ну, хто пойме віри!.. От драма... То ж нам чудлося вночі... Та куди ж він, простіть на слові, до вітру ходив?

СЕРЕДУЛЬША

— У віконечко.

ТАРАСОВНА

— Цить!.. У потайне віконечко, в горщочок...

СУСІДИ

— Це в той, що полуплений?..

ТАРАСОВНА

— У той саме... Ще як Любунєю ходила, то купила.

СУСІДИ *звели плечима*

— Хм... То ж щоранку дивишся:

— Горщок на паркані... А й не туди, що то ж Малахій Минович у чулані замуrowаний...

— Сидить...

ТАРАСОВНА

— Вже як зайшла непа... Пам'ятаєте, сусідоньки, кумові дозволили торгувати іконами?

— А як же! Вперше за всю революцію ладану купили...

СЕРЕДУЛЬША

— Аж тоді папочка розмурувався...

ТАРАСОВНА

— Цить!.. І краще б він замуrowаний до віку сидів, як тепер, книжок большевицьких начитавшись, із дому тіка-а-а...

4

Тут убігла Любуня, молодша дочка. Кошика додолу, руки до серця

— Ви тут плачете, ви тут тужите, а не знаєте, що вже папонька з виконкому вийшла. (Йокнула Тарасовна) Мене поцілували, а самі раді та веселі...

158

ТАРАСОВНА

— Пашпорта узяв?

— Не знаю... Пішли до начраймила. А я в церкву заскочила, мамонько, навколішки впала, помолилася: боже, кажу, боже, не дай мені щастя-долі, тільки дай, щоб папонька вдома zostалися! Підлогу поцілувала (*а сама плаче та показує, як вона це робила*). Чи гаразд, що я так зробила, мамонько?

ТАРАСОВНА

— Гаразд, моя доню... А баси? Баси?

— Зараз прийдуть.

СУСІДИ

— Молебня найняли, чи що?

ЛЮБУНЯ

— Ні, це хрещений казали покликати баса й тенора з хору, щоб папоньку співами впинити... Ой, я й забула!.. Мамонько! Мокій Якович сказав, що найбільш любить папонька не „милюсть мира“, а „вскую мя отринув еси“...

ТАРАСОВНА *заметушилась*

— Так про це ж зараз треба хрещеному... (*До старшої*). Біжи нагукай!

СТАРША

— Та як же їх нагукаєш, коли вони... заскочили!

5

та й прикусила язика, бо повагом увіходив кум. Знесилений

ТАРАСОВНА *як до бога*

— Хіба ж можна так довго... коли таке горе, таке горе, куме!

КУМ *не пускаючи руки з живота*

— Спокійно!.. На крилах прилетів би, кумо, коли ж чуєте. (*і по павзі, як всі дослухатися стали, додав*) Чуєте, як булькотить?.. Ху... Так, каєте, тіка?

159

ТАРАСОВНА

— Вже вийшов з виконкому.

КУМ *авторитетно*

— Знаю.

ЛЮБУНЯ

— Мене поцілували, а самі раді та веселі.

КУМ *авторитетніше*

— І про це знаю.

ТАРАСОВНА

— Подавсь до начраймила.

КУМ *непереможно авторитетно*

— І це мені не секрет.

ТАРАСОВНА

— То за що ж, куме, така мені драма? За віщо?

КУМ *глибокодумно показав угору пальцем*

— Тільки той знає.

СУСІДИ *примовились*

— А правда, правда... Тільки той знає, за віщо.

КУМ *до сусід*

— Здоровенькі були!

СУСІДИ

— Здрастуйте й вам!

КУМ

— От яких мук зазнаєм. Тіка од нас кум, а куди — то й сам, ма'ть, не зна.

ТАРАСОВНА

— Карти в одну душу — дорога...

КУМ

— Знаю й про це і кажу: хай вже на гробки дорога йому ляже, тільки не туди...

ТАРАСОВНА, ДОЧКИ И СУСІДИ

— Господи, куди? Куди, хрещений? Куди?

КУМ

до клітки. Журно похитав головою

— Здрастуй, пташонько! Сумуєш? Печалуєшся й ти, що тіка твій хазяїн? (*Обернувся до сусід*). Не дурно ж у пісні співається: — „канареечка так жалібно поють“... (*тоді став драматичний весь і возговорив*). Слушайте, кумо, і ви, хрещениці, й ви, сусіди! Довідався оце є, що виконком не в силах заборонити кумові нашому тікати...

ТАРАСОВНА

хитнулась. Тоді до кума до всіх

— Дзвенить... в' ухах... тонюсінько ж отак дзвенить...

КУМ

побачив, що Любуня якось чудно дивиться, не рухається — до неї

— А ти ще держишся, хрещенице?

ЛЮБУНЯ

— Як була революція, хрещений, то всі пили воду й цокотіли зубами... Одна я отак стояла і всю революцію як „страсті“ вистояла. Тільки отут (*показала на щелепи*) боліло... А тепер тут болить (*на щелепи*) і тут болить (*взялася за серце*) і в колінках болить болить...

КУМ

— І навіть начраймил сказав мені, еге... Нема, ка, в радянської влади такого закону, щоб забороняв тікати з дому, тим паче, ка, немалолітньому вашому кумові.

ТАРАСОВНА, ДОЧКИ, СУСІДИ

— Куме! Що ж тепер робити?

— Хрещений, порадьте!

— Така ж драма, така драма!

КУМ

— Спокійно!.. От тепер ви вповні зрозуміли, од чого живіть, нерви і все чисто в світі... Через кума!.. Басів покликали?

ЛЮБУНЯ

— Зараз, сказали.

КУМ

— Слухайте ж ще раз!... Спокійно — себто, не плакати, тим паче в непритоміє не падати, аж поки не скажу — це раз...

СУСІДИ

— Слухайте! Слухайте!

КУМ

— Канарку сюди! Ближче до столу!.. Отак... Засвітіть лампадика!

ТАРАСОВНА Й ДОЧКИ

— Розіб'є, куме!

— Папонька вже не вірять у лампадик.

КУМ

— А я кажу — засвітіть!.. Ладан є?

ТАРАСОВНА

— Є... Отам достань, доню, отам на божниці!..

КУМ

— Накадіть, щоб на нерви йому вдарило. То дарма, що сьогодні він проти релігії. 27 год людина любила канарок, щоб ладаном пахло, у співах церковних кохалась — і щоб даром оце все минулось йому? Це — два...

СУСІДИ

хитали, вихитували головами

— А так, так!

— Авжеж так!

КУМ

— От що, — которую курку найбільш любив кум?

ТАРАСОВНА

— Жовтяву, золотий чубок.

КУМ

— Убийте жовтяву!

ТАРАСОВНА

— Та що ви, куме! Таку курку!..

КУМ

— Убить, кажу! І хай прибіжить котора з дівчат... Ну, от ти, Любуню!.. Ні, ти гратимеш на фісгармонії... Ти, Віруню!.. Прибіжи з куркою й кричи, що немов сусіда Тухля убив курку кійком по голові...

ТАРАСОВНА

— Це ж курка — нема ціни, куме.

КУМ

— Отут то й воно! Убить кілком, щоб око вискочило, щоб розтривожився він!.. Може, бог дасть, почне позиватись за курку, як колись до війни позивавсь він три роки за півня...

СУСІДИ

— А справді — це спосіб розумний... Біжи котора.

ТАРАСОВНА

— Вірунько, біжи!

ВСІ

разом на Віруню і сама вона на себе:

— Біжи, Біжи! (Побігла).

КУМ

— Це — тільки три... Чотири, спокійно, — я оце йшов і на природу дивився... І знаєте, що я помітив (по павзі). Помітив, що вже й природа не та, що за старого режиму була (по павзі). А чого так?.. А того, що попсували комуністи й природу... Отак запитаннями самими заплутаю кума — не втече...

Недавно в райсельбуді центральний оратор виступав, дак я його запитаннями, немов каміннями отак... От і баси.

6

Тільки хористи у двері, а вже кожне їм дорогу дав. Тенор, заїка, привітавшись, як почав

— Чу - чу - чув, що...

Та, спасибі, бас підхопив

— Тікають Малахій Минович?

КУМ

— Не так тяжко було б, як би він помер добровільно, навіть сьогодні. Сорок сім років, подумайте, сім'я, честь честю, і тут тобі на! — тіка...

ТЕНОР І БАС здивувалися

— А ку - ку - ку...

— Куди, інтересно, тіка?

КУМ

— Іду, каже, куме. Куди, питаюся? Послі, ка, одкриюся.

ТЕНОР І БАС

— Чу - чу - чудно!

— Чудно!

КУМ

— Заболіло, защеміло мені серце, немов кропивою він ударив. Все життя приятелювали, сказати би, в серці одне в одного ночували і от тобі на! — зачинився, замовк, мислями темними вкрився, і от тобі на! — тіка, і от тобі на! — сьогодні тіка.

ТЕНОР

— А чи - чи не краще на його подіє - ра - ра...
(заспівав) Разбойника благоразумного во єдинім часе...

КУМ

— Ні, ні! Тільки „милюсть мира“ Дехтярьова! Милюсть мира найбільш він вподобав. Рибу, було, ловимо,

164

а він „милюсть мира“ тихенько співа. Сам казав — умліваю, ка, видіння божественні бачу, як зачую цей спів...

7

СТАРША на дверях

— Папонька!.. Папонька йдуть!

Знялася тривога. Зарухалися всі

— Далеко?

— До двору доходять.

— Куме! Як же тепер?

— Може починати? *(бас)*

— До - соль - мі - до! *(тенор).*

До кума всі обернулись. А він рукою, як булавою:

— Спокійно! Я тоді знак покажу... Курку ж убийте! Кадильницю винесіть!..

8

Увійшов Малахій. Став на порозі. Тиша. Тільки шелест очей

КУМ

— Чого, куме, став у порога?.. Хіба не впізнав? Це ж друзі твої посходились, зачувши, що ти сьогодні тікаєш.

МАЛАХІЙ очі замріяні, з порогу зійшов

Не тікаю, а йду.

КУМ

— Це все одно — тікаєш.

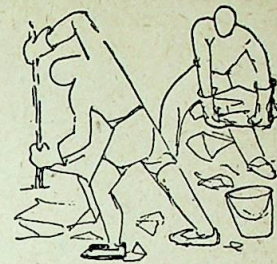
МАЛАХІЙ

— Ой, як ми не втямемо, навіть ще не бачимо, — яких прав, яких прав надавала революція людині! Істинно потрібні оновлені очі, щоб бачити їх.

— Це ж до чого, куме, хоч і знаю я?

— Хотів заборонити мені йти у подорож... А ще начраймил. Він, як і ти, куме, не втямить, що право на велику подорож дала мені революція...

165

- Так ти, значиться, йдеш?
- Іду, куме! Іду, друзі мої!
- Куди?
- Куди?... У голубую даль.

СУСІДИ як очерет од вітру — ш-ш-ш

- Куди він сказав? Куди? Як?

КУМ ударив Малахія очима

- Не шуткуючи скажи, куди?

ТАРАСОВНА

- Люди ж прийшли на проводи, хоч їм скажи — куди?

МАЛАХІЙ повинь мрійна в очах

- Ах, куме, і ви, друзі! Якби ви знали — немов музику чую і справді бачу голубую даль. Який восторг! Іду!.. Між іншим, погасить лампадик!

КУМ

- Невже лампадик заважа тобі тікати.

МАЛАХІЙ

- Не мені, а вам заважа він втікати з полону релігійного. Погасить!.. Скоро вже місяць стане непотрібний — електрика ж! а ви з лампадиком...

КУМ

- Запитання!

МАЛАХІЙ

- І ладаном пахне... Як посміли кадити! Одчинить вікно!

Зворухнулася було Тарасовна, та кум її поглядом спинив. Помітивши це, Малахій сам одчинив вікно, погасив лампадика

КУМ

- Спокійно! Запитання маю...

МАЛАХІЙ

Будь ласка.

- Тільки спокійно! Ти, куме, за соціалізм?
- Так.

- І навіть за кооперацію?
- А ти за лампадик?
- Спокійно! Раз я питаю, то прошу одповісти.
- Будь ласка, питай!
- Як ти можеш за соціалізм, тим паче за кооперацію стати, коли вся вона до останнього гудзика фалшива?
- Себто?
- Спокійно! Чому я набрав в епі радянської матерії й місяць не поносив, як вона полиняла, розлізлась, і це факт як двічі два?

СУСІДИ

- А правда! Голубого набереш на косинку чи там на прапор, гульк — а воно вже полиняло, аж біле.

МАЛАХІЙ усміхнувся

Далі!

КУМ

Чому жінка купила радянського гребінця, нарочито з найкращого сорту і хоч би сама чесалася, ато ж... (повернувся до всіх, як до свідків) Нінонька, дитя неповинне, ще й волосячко як льон (закивали всі головами — мовляв, знаєм). То чому, я питаю, з гребінця зразу аж три зубці випало, і це теж факт?

— Три зубці. Далі!

— Чому нитки гнилі, а панчохи на третій день рвуться, чом у бані не так чисто, як колись було? і лікаря не докличешся, хоч тричі помирай?

— Панчохи і баня. Далі!

КУМ голосом іщним, як трибун

— І чому вже третій рік, як весни нема, а все якесь недоуміння в природі: холодно, навіть сніг і раптом — трах, бах, як у бані на вишній полиці!.. І це хіба не факт, скажеш?

БАС І ТЕНОР

- Факт!
- Факт!

СУСІДИ

— А факт!
— Авжеж факт.

МАЛАХІЙ

Все?

КУМ

Нехай буде все, хоч таких запитань маю я мільйон.

МАЛАХІЙ *повинь в очах*

Скажіть мені, чому я, ти, куме, всі ми до революції думати боялись, а тепер я думаю про все, про все?

КУМ *одійшов до канарки*

— Далі!

МАЛАХІЙ

— Скажи, чому я мріяти боявся, хоч і мануло взяти торбинку, ціпок і пойти, пойти отак в далець, — я гнав тії мрії, а тепер... вільно беру ціпок в руки, сухарів у торбу і йду...

КУМ *ущіпливо*

Тікаєш. Далі!

МАЛАХІЙ

— Скажи, чому я трепетав начальства, на службі, вдома навшпиньках ходив (*заходив навшпиньках*). Отак, отак... Мухам дорогу давав, а тепер (*глянув чудно якось на всіх*) пишу листи до раднаркомів України і маю відповідь (*вийняв листа, урочисто підніс голос*). Просю встати! (*прочитав*) УЕСЕРЕР, Управління Ради Народніх Комисарів, Харків, дата, номер. На ваші запитання канцелярія РНК повідомляє, що ваші проекти та листи одержано й передано до НКО та НКОЗ... Який восторг! РНК України, Олимп пролетарської мудрости й сили, сповіщає мене, колишнього почтальйона, що мої проекти одержано... (*трошки велично*). Мої проекти! От куди я йду. А на всі твої запитання, куме, є відповідь у моїх проектах. Як тільки їх буде розглянуто й ухвалено, тоді ти, куме, і всі ви, всі одержите всяку відповідь

негайно. Негайно кажу, і зараз рушаю. Любуню! Дай мені в дорогу сорочку й підштаники!

КУМ

Куме! Не ходи!

МАЛАХІЙ

Невже ж ти не зрозумів? Проекти передано на попередній розгляд... Невкоснительно треба поспішати, боюсь бо, що дещо в проектах наркоми не розуміють і потрібні будуть пояснення... Сорочку й підштаники! (*Та й вийшов у другу кімнатку*).

ТАРАСОВНА

Принишкли всі. Зашепотіла помертвілими губами

Матінко божа! Куме! Сусідоньки! Рятуйте!.. Просю вас — рятуйте!.. Не пускайте, благаю!..

КУМ

Спокійно!.. Одкрився... Так ось воно що! То ж він цілісінський рік щось писав уночі й на марки у мене позичав...

ЛЮБУНЯ *вхопилась за матір*

Ой, мамонько! Хрещений! Страшно! Сьогодні у церкві молившись відчула — немов духом холодним подуло на мене... Глянула — в божих очах сум і тінь неминущого... Тінь неминущого.

ТАРАСОВНА

Скинулось серце! Чую і я, що на смертну путь іде він...

КУМ

Спокійно! До ВЕЦЕКА, до Ренека возноситься. Вже гордість у голову вдарила, а ми раби і немов дурні... І це наш кум! Ні! Не пустю! Не я буду, богом присягаюсь, як не поверну його назад. З дороги верну. Сам до ВЕЦЕКА вдарюся!.. От що: зараз, як вийде, я промову скажу, а ви, Мокій Яковичу, почніть милість мира...

ТЕНОР так і кинувся

До-до, соль, мі, до-до. Любо Малахіївно! На-
ду-дуню! Ставайте до фісгармонії...

КУМ *Рукою, знов як булавою*

Спокійно! Не зразу, кажу! Порядок даю: перше—
я промову скажу, далі канарка, милость мира, сльози
і курка. Глядіть лишень не збийтесь! Я знак покажу.

Кожне пошепки собі повторило

Промова, канарка, милость мира, сльози і курка.

9

*Увійшов Малахій, готовий в путь. Кум заступив йому
дорогу*

— Ти справді йдеш, куме?

— Іду, куме.

КУМ *глянув на всіх. Тихо*

Промова. *(Голосно)* Слухай, Малахіє, — не тільки ти,
а всі, хто в домі сему суші! Гадалося нам, що до-
живеш ти безмалахольно свого віку і сконання життя
вчиниш на руках у нас, у друзів, і ми за труною
твоею підемо, співаючи: святий боже, безсмертний,
помилуй нас... Дайте води! *(випив, тяжко зідхнув)*
Спокійно! Гадалося, що цю промову скажу я над
труною твоєю, або ти над моєю, бо це ж однаково,
а вийшло не так. Не ту путь ти собі избрав і зра-
див релігію, закон, жону і діток і нас друзів та кумів
твоїх... І куди ото ти взагалі йдеш, подумай
тільки!.. Випийте води, Тарасовно!

ТАРАСОВНА

випила води. Ледві вимовила

Я ж не виживу сама, помру я, Меласику...

*Ще хтось хотів випити води, та кум, строго зиркнувши,
графина заткнув*

Та не вірю я, не вірю, що підеш ти на темну
путь, бо хто ж, як не ти найвірніший християнин

170

був і на клиросі 27 год виспівав, а що вже святоє
письмо, то до букочки знаєш! Не йди! Тебе просить
церковна громада, обрати на голову хочуть і це
факт...

БАС, ТЕНОР, СУСІДИ

Фактично так, бо в неділю й збори!

КУМ.

Як йдеш, то оглянься, подивись, як сумує жона
твоя та й доньки похилились, немов вербниноньки
над ставом у степу... Ти глянь, канарка — і та за-
сумувала!

МАЛАХІЙ

*підійшов до клітки. Замисливсь. Затаїли всі дух.
Зняв клітку*

Отак і я сидів, отак у клітці життя свого най-
кращі роки *(до вікна та й пустив канарку)*. Лети, пташко,
і ти в голубую даль. *(Повернувся до всіх)*. Прощавайте!

КУМ, показавши знак тенорові, до Малахія

Куме, не ходи, бо загинеш!

МАЛАХІЙ

Хай і загину!

— Заради чого, куме?

— Заради вищої мети.

*Любуня заграла на фісгармонію, тенор руками як крилами
махнув, і залунало: „Милость мира жертву хваленія „(Дех-
тярвова) Малахій спинився, хотів щось промовити, та бас
не дав: покрити усі голоси й фісгармонію, аж жили на шиї
набрякли — вивів: „Імами ко господу“*

МАЛАХІЙ, болізно усміхнувшись, до кума

От і повимітав з душі павутиння релігії, а не знаю,
чого мене спів цей так чудно тривожить...

*Хор далі: „достойно і праведно єсть поклонятися отцу
і-сину і святому духу, тройце єдиносущней і нераздельней“...*

МАЛАХІЙ

Ще малим, пам'ятаю, на зелені у церкві святки
як співали це, уздрілось мені немов за нашим

171

містечком бог зійшов на землю, в царині ходить і кадить... Такий собі дідок сивенький у білій одежі, а очі сумні... Кадить на жито, на квіти, на всю Україну... *(До сусід, до кума)*. Чуєте, брентить кадило і співають жайворонки?

КУМ

У неділю, куме, в церкві співатимуть оце милость мира хіба так! Зоставайся з нами!

Узяв Малахія за руку, налагодивсь вже торбину з нього зняти

МАЛАХІЙ *раптом зчувся*

Пустити!.. Геть спів цей отруйний! Замовчіть!

КУМ *рукою*

Співайте!

МАЛАХІЙ

А-а, це ти вмисне хористів церковних накликав, щоб мене співом оцим та ладаном знов отруїти. Так не вдасться тобі це зробити! Бо дивіться — підходить до старенького бога хтось в червоному, лица не видно і кида гранату. *(Хор гримнув: „Свят, свят, свят господь саваоф ісполнь небо і земля слави твоея“)*... Чуєте грім? Огонь і грім на квітчастих степах українських... Кришиться, дивіться, пада розбите небо, он сорок мучеників сторч головою, Христос і Магомет, Адам і Апокаліпсис раком летять... І сузір'я Рака й Козерога в пух і прах... *(Заспівав, що сили)*. Чуєш, сурми заграли... Сурми революції чую. Бачу даль голубого соціалізму. Іду! *(До жінки)*. Будь здорова і щаслива, старенка...

ТАРАСОВНА *заридала*

Не йди, Маласику, бо вмру я отут!.. Прийде, прийде журба горбата та й сядеть в головах вночі... Засушить, задавить...

10

Раптом ускочила старша дочка з убитою куркою
Мамонько! Папонько! Курку нашу вбито! *(Тиша нависла)*.

172

КУМ

— Яку?

— Жовтяву ось, золотий чубок!..

МАЛАХІЙ *взяв курку. Обдивився*

— Хто вбив?

ДОЧКА

— Тухля Василь Іванович. Кійком у голову влучив...

КУМ *до Малахія*

Що, куме! Ще й з двору не вийшов, а вже вороги твої дибки пішли. То я б, тобою будши, не подарував цього Тухлі довіку. Зараз би по міліцію і на суд...

СУСІДИ

Авжеж на суд треба!

ТАРАСОВНА

Це ж золото, а не курка. Пам'ятаеш, Маласику, як ти її ще курчатком пшоняною кашкою годував, а воно попоїсть, та на плечі хур-хур.

КУМ *побачив, що Малахій замислився*

Кличте міліцію! Я за свідка буду. Люди добрі! Подивіться, яке варварство! Вбито неповинну курку, і за що?

МАЛАХІЙ

Так. Це варварство.

КУМ

Так клич міліцію протокола писати!

МАЛАХІЙ

Ні, не треба... Протоколами зла не зруйнуєш і соціалізму не збудуєш. Цей злочин ще раз переконує мене, щоб я негайно поспішив до раднаркомів, щоб прискорити ухвалу моїх проєктів... Бо головне ж тепер — реформа людини, і саме про це проєкти я склав... Іду!

173

[КУМ уже й він роззубився

Куме, не йди! Пам'ятаєш, як ще школярами крашанки ми їли у страсну п'ятницю. (Малахій картузика на голову натяг). Не йди, бо вдарю!..

Любуня впала перед батьком навколішки. Очами одними просила

МАЛАХІЙ

Зворушили мене, розхвилювали... Та не можу, доню, не можу, куме, зостатися, бо в сто-крат дужче зворушений і потрясений я од революції.

11

ТАРАСОВНА

Тимчасом примчала із кухні солодку бабку

Маласику! Ось я бабку тобі улюблену спекла... Не йди, Маласику! Така вже ж вийшла пуховита, запашна... І зірка, ось глянь, п'ятикутня з озюминок...

Ще тричі хитнувшись, пішов Малахій. Через силу ступав, немов видирався з болота. За порогом хода його стала вільніша. Випала бабка. Підгнулись ноги в Тарасовни. Припала вона до розбитої миски.

СУСІДИ

І миска розбилась...

ТАРАСОВНА

Не миска, сусідоньки, — це жисть моя розбилася... Заплакала тихо і тяжко. Доньки помліли. Любуня, мов статуя та, — скаменіла. Кум, одчинивши двері, дивився услід. І, як очерет той вечірньої пори, шелестіли сусіди:

От уже драма! От вже коли виплакаться можна уволю!..

II

Задзвонили телефони в РНК УЕСЕРЕР — то жалілись коменданти, що їм клопіт робить Малахій Стаканчик

Черговий секретар РНК? Дзвонить комендатура. Просимо директиви, товаришу, що ж робити з Ма-

174

лахієм Стаканчиком? Та з отим божевільним, що проєкти пише. Третій тиждень ходить, день-у-день. І нехай би сам, а то ж узявсь других водити. Кого? Та, наприклад, хтось побивсь із жінкою, він того привів, хтось когось налаяв, він обох притяг, п'яний десь мочивсь в провулку, він і того ублагав прийти. Вимагав негайної на них реформи... Слухаю! Так. Так. Так. А як не послухається, то що тоді? (Кинув трубку). Оце директива!

ДРУГИЙ

Що сказав?

ПЕРШИЙ

„Тактовно й обережно порадьте, каже, старому, щоб вернувся додому. До ОВК написано, щоб було дано йому посаду...“ Не pomoже бабі й кадило, коли бабу сказило!

ДРУГИЙ

— Ти думаєш — він божевільний?

ПЕРШИЙ

Коли він не божевільний, то тоді ти або я божевільний, інакше не може бути.

ДРУГИЙ

Ет... Просто чудій!

ПЕРШИЙ

А його проєкти?

ДРУГИЙ

І божевільного мало. Я чув, казали в РНК — просто наколотив чоловічок гороху з капустою, оливи з мухами, намішав біблії з Марксом, акафіста з анти-Дюрінгом...

ПЕРШИЙ

Ну, коли так просто, будь ласка — тактовно й обережно порадь йому, щоб вернувся додому. Он він іде.

ДРУГИЙ

Сам?

175

ПЕРШИЙ

Просто не сам. Зараз наколотить тобі оливи з мухами — і ти мусиш все це тактовно й обережно з'їсти.

Почувся Малахійв голос:

О люди, люди!..

ПЕРШИЙ, *ухопився за голову*

Чуєш?.. Починається!

2

Увійшов Малахій з ціпочком. За ним розгублені, аж налякані, протовпились: дідок у дармовісі, з парасолькою, колишній воєнний в галіфе, літня дама в брилику з тремтячим рожевим пером, накрашена панночка, бліда дівчина, застарілий парубок

МАЛАХІЙ, *пропустивши їх:*

О люди, люди? — сказав Тарас *(до комендантів)*. І це у столиці! — додаю і я.

ДРУГИЙ *під тон йому*

Що трапилось, скажіть?

МАЛАХІЙ

Що? Перше, — перекажіть од мене привіт на пролетарський Олимп. Більш точно: наркомам і голові. Шановні соціальні батьки! Ждучи на ухвалу моїх проєктів (вже третій тиждень), віншую вас з днем мого ангола. Чим розважите мене ви в цей наречений і святий день? Питаюсь, — чим, бо тинь журби української впала і мені на плечі: місяць пропав, пшениця погоріла, хазяйка вигнала з квартири...

Знявся гомін:

- Пшениця?
- Яка хазяйка?
- При чому ж тут ми?
- За віщо ж нас?..
- *(Перебив хтось)*. Навіщо нас?..
- *(Разом двоє)*. Приведено?

МАЛАХІЙ

А хіба я мало питань та проблем розплутав, розв'язав? Примітка: проблемби — це пломби, що ними запечатано двері в майбутне. 1) Про негайну реформу людини і в першу черк українського роду, бо в стані дядьків та перекладачів на тім світі зайців будем пасти, 2) про реформу української мови з погляду повного соціалізму, а не так, як на телеграфі, що за слово уночі правлять, як за два слові — у, ночі, 3) додаток: схема перебудови України з центром у Києві, бо Харків здається мені на контору. Соціальні батьки! Ще раз нагадую: поспішіть з моїми проєктами, найпаче з проєктом негайної реформи людини. Наочні доводи негайности — ось вони *(показав пальцем на всіх, кого привів)*. Один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім!.. Учора п'ять було, завчора три...

ПЕРШИЙ *до всіх*

Що скоїлось? За що він вас привів?

Знявся ще гучніший гомін

— Ми сами не знаємо...

— Стояли біля церкви, гомоніли про се, про те і раптом... *(Заметушився дідок)*.

— Пардон! Цій дівчині млосьно стало в церкві, отож я заскочила туди і вивела її на свіже повітря. Сами знаєте, який на трійцю у церкві пікантний дух: березка, трава, квіти... *(Тремтіла рожевим пером дама)*. Вивела її у холодочок і раптом підходять вони *(на Малахія)*: „Я вас веду в Раднарком“. — „Мене?“

— Вас... Будь ласка, — од церкви, кажу, не одійду, але в Раднарком, будь ласка!..

— Я стояв. Прийшла оця баба... гражданка... Про щось мене спитала... І раптом: ідіть в Раднарком!.. Дозвольте, — я член дітей, авіохему, житлкоопу і мене в Раднарком? За що? *(Вищукував, немов вшавкував, той, що в галіфе)*. За віщо?

МАЛАХІЙ

За що?.. О лю-ди! Ще зречено було в стародійських книгах Рид-Вегах: не вдар жінки навіть квіткою, а ви що зробили? *(На галіфе й дідка)*. Ви напередодні соціалізму одштовхнули жінку, вдаривши її зневажливим словом!..

ТОЙ, ЩО В ГАЛІФЕ

Я? Ударив?

МАЛАХІЙ

Ви ж *(на даму й парубка)* ще гірше вчинили, — ви біля церкви полювали на дівчину *(показав на бліді дівчину)* о люди!

ДАМА

Я? Я, навпаки... Я ж сама жінка!

ТОЙ, ЩО В ГАЛІФЕ *розтривожено*

Дозвольте, мс'ю! Я ударив? Кого?

МАЛАХІЙ

Кого? *(До баби-прочанки)*. Об чім ви, гражданко, хотіли в їх спитати? Я бачу, ви із села прийшли.

БАБА

Еге... Прибилась, голубе. Люди сказали, що до рогу до Єрусалиму вже розгороджено...

МАЛАХІЙ

Вибачте і дозвольте перебити на слові: об чім ви в їх спитали?

БАБА

Чи не знають, є тепер дорога до Єрусалиму — спиталась.

МАЛАХІЙ *до дідка й галіфе*

А ви... ви що їй одповіли?

Ми?

ДІДОК

Дозвольте, — Я?

ГАЛІФЕ

МАЛАХІЙ

Так! Ви!.. Де б сказати їй, що не до гробу тепер єрусалимського нам треба іти, а до Ленінового мавзолею, до нового Єрусалиму плюс до нової Мекки, — до Москви, ви сказали: прохось, прохось, матінко, — зневажливо, прикро, — і кому, питаю? Жінки, селянці!

ГАЛІФЕ

Жодного прикрого слова! Навпаки, я з дитячих літ воєнний. Ввічливість — моя стихія! Ідеал!

МАЛАХІЙ *(на дідка)*

А ви... Замість доказати їй і ствердити все вищесказане, що скоро, скоро, скоро прийде час, коли всевіт заспіва Москві: святися, святися, новий Єрусалиме, слава бо революції на тобі возсія — а ви сказали: одчепись! На біржу!..

ДІДОК

— Я ж не знав, що таких на Москву треба справляти.

МАЛАХІЙ *ще з більшим піднесенням*

Ага! Він не знав!.. Наочні доводи кажуть і показують далі, *(до бліді дівчини)*. Скажіть, будь ласка, і простіть на слові, — чим наділи, на яке ремесло спокушали вас *(показав на даму й паночку)*, вони сьогодні, там, біля церкви? *(Дівчина мовчала)*. Не казали вам: тридцять карбованців на місяць, харчі добрі, навіть солодке, білизна, вбрання?

ДАМА *затремтіла рожевим пером*

Пар-дон, і як вам не соромно! *(До дівчини)*. Скажіть, мильонко *(до паночки)* ти, Матильдонько, скажи, що я сказала, про що говорила, як вивели ми її, сердешную, з церкви. Дитя моє! — сказала... Матильдо, скажи, як я сказала?

ПАННОЧКА

Дитя моє,— сказали ви, мадам Аполінаро...
(сама закурила, затяглася димом). Дитя моє! Ви не з машинисточок, часом?

МАДАМ АПОЛІНАРА до дівчини

А ви як мені одповіли, мильонько... Ну? Ну?...
(побачила, що дівчина мовчатиме, сама одповіла за ню, змінивши голос на молодий і скорботний). Ні, санитарка я,— сказала вона дитя моє. Я тяжко, важко зідхнула і спитала... Матильдо, скажи, про що я спитала?

ПАННОЧКА

У якій лікарні? Скільки заробітку? — спитали ви.

АПОЛІНАРА за дівчину

У Сабуровці, вісімнадцять на місяць — сказало дитя... То Матильдонька аж ойкнула... (До Матильди). Скажи, як ти ойкнула?

МАТИЛЬДА

Ой! Та там же збожеволіти можна...

АПОЛІНАРА

Ойкнула Матильдонька, а я додала: сердешнее дитя моє!.. Колись і я отак сиріткою бідненькою, дівонькою бліденькою служила, служила, плакала, плакала,— аж поки... не виплакала собі долі... (До Малахія). Що, може, не так я сказала? Не така була наша розмова?.. Пардон, і будь ласка! Я знаю, що я казала і що іще казатиму...

МАЛАХІЙ

пильнуючи кожного її слова, раптом рукою впинив

— Більш точно: „Служила, служила, плакала, плакала, аж поки не плюнула отак... пху, та й пішла до одної мадамочки“ — сказали ви. „Ось і Матильдонька так, а подивіться — ви й вона, вона й ви“ — сказали, ще й показали ви, о жінчино!

АПОЛІНАРА

— Я?

МАЛАХІЙ

— І надили, і спокушали велехитро, що є у вас їсти й пити, хорошенько походити, мило духовите, гігієна, шоколад...

АПОЛІНАРА

— Матильдонько, скажи, чи ж я таке казала, дущенько?

МАТИЛЬДА

— Навпаки і нічого подібного!

ПАРУБОК

Я при тому був. Нічого такого і подібного не говорила ця гражданка мадам... Навпаки, хоть я їхнього соціального походження й не знаю, проте скажу, що поведження їхнее було з Олею, не треба вам восьмого березня.

МАЛАХІЙ

Проповідують і пишуть — нема нічого поза клясами, а я кажу — ось вам, ось вам позаклясова солідарність злих (до парубка). Та хто ж, як не ви перший приступив з помаранчами до неї, як змій спокуситель спокушав її під деревом біля церкви, щоб забула вона про Кирюшика і полюбила б вас, і хто, як не Оля, заплакавши гірко, розсипала ваші помаранчі та й побігла в церкву губити свідомість?

ПАРУБОК

Виходить, я її призив до церкви? Ха-ха... Та я всю антирелігійну агітацію на пам'ять знаю і навпаки — весь час їй агітував, щоб вона кинула все і не боялася бога...

АПОЛІНАРА

А я її з церкви вивела.

ПЕРШИЙ КОМЕНДАНТ

підійшов до Олі — серйозно, чутливо

Скажіть, будь ласка, товаришко, вас справді вмовляли, улещували, щоб ви кинули радянську роботу і пішли... ну... на іншу роботу, чи що?

ОЛЯ *по павзі*

Ні.

ДРУГИЙ КОМЕНДАНТ *звів брови*

Ні?.. Так, може, хтонебудь нав'язливий був, образив вас словом, нечемно поведивсь?.. Скажіть по щирості, не бійтесь, за це, я запевняю, неприємності вам аніхто не зробить.

ОЛЯ

Я й не боюся. Кажу — ні! *(Заметалився гнівом голос).* І коли вже хочете знати, то найбільш мені упікся *(на Малахія)* він Цілий ранок простежив за мною. Ну як мара та *(до Малахія, гнівно).* Скажіть, чого ви стежили за мною? Навіщо?

МАЛАХІЙ

Не стежив, а стеріг од тих, хто іменно стежив і полював на вас.

ОЛЯ *зло й насмішкувато*

Ви, часом, не були в божевільні?

МАЛАХІЙ

Двадцять сім год. *Рух. Захвилювались всі.*

Два кроки до Малахія

ОЛЯ

Що?.. Де саме?

МАЛАХІЙ

У своїй сім'ї.

ОЛЯ

А я подумала — справді...

МАЛАХІЙ

Справді, Олю, бо ж сучасна сім'я — божевільня. Перший ступінь божевільні. Божевільний куток. Скорочено — божкуток.

ОЛЯ

А любов?

МАЛАХІЙ

Це — мара! Голубая мара, себто — мрія... Бо хіба ж не вона, нездійсненна, привела вас сьогодні до церкви?.. Оля поникла. Малахій два кроки до неї. І хіба ж не вони *(на парубка й Аполінару показав),* скориставшись з вашого стану, спокушали і надили вас вийти на розпуття жіноче, щоб грати на струнах універсального кохання?

ОЛЯ *звела голову*

Ні! *(Рвучко повернулась і пішла).*

ПАРУБОК *до Малахія*

Га?

АПОЛІНАРА *кинулась було за Олею*

Дитя моє! Олю! *(Та Оля так глянула на неї, що Аполінара прикусила язика. Тоді обернулась та до Малахія).* Будь ласка, ведіть її тепер ви! Будь ласка! Я маю собі заробіток... *(До комендантів).* Нарешті, я прошу зашити од таких і подібних натяків та ще де — у Раднар-комі... Матильдо! *(Демонстративно одійшла).*

МАТИЛЬДА

Я теж! *(Одійшла).*

ПАРУБОК

Це ж наклеп! Провокація! *(Одійшов).*

ДІДОК

Нуда ж... *(Подибав і собі).*

ГАЛІФЕ

І за що?.. *(Одійшов).*

А вже входив у комендатуру кум, небритий, суворий. За ним боязно ступала з дорожнім клучочком Любуня

КУМ

Спокійно! Він тут!

Не хапаючись, мовчки дійшов до Малахія, став, подивився на його, поминув, повернувся, знов підійшов

ПЕРШИЙ КОМЕНДАНТ

Ви в якій справі, товаришу, прийшли? До кого?

КУМ

Суворо глянув на коменданта, одійшов од Малахія, постояв, пождав, чи не озоветься він, чи не усміхнеться він, тоді втретє підійшов

Хоч здрастуй, куме, коли мовчиш і я мовчу! (до комендантів і до всіх). Га?.. Трохи під машину не попали, і за це така стріча!

ЛЮБУНЯ боязно наблизилась

Папонько! Мамонька.. (Затремтіли губи, не могла далі вимовитись).

КУМ

Спокійно!.. Ну що ж, куме!.. Кланялась тобі жона твоя, а моя кума...

ЛЮБУНЯ перемоглася

Казали — проклену, Любуньо, як без папоньки вернешся...

КУМ

Спокійно! Кланялась, ридала, ще й переказала, що має три доньки: Віру, Надію, Любов, (до всіх) мої хрищениці (до Малахія). Віру та Надію вдома залишає, а Любов по тебе посилає.

МАЛАХІЙ

Тіні минушого, гетьте з очей! Гетьте з очей!

ЛЮБУНЯ

Папонько! (Хотіла щось сказати, та кум, води їй подавши, перебив).

КУМ

Випий, Любонько! Випий, хрищенице, бо вода хоч і холодна, проте тепліша за серце і кров твого батька... (До Аполінари). Можна подумати, що він їй рідний папаша?

АПОЛІНАРА тихо

Я спочуваю... Скажіть, він за кого тут служить? У якому чині?

КУМ

Він?.. Ніде він не служить. Навпаки, — хоч і повнолітній, — безпризорний він правопорушник. Три тижні, як із дому втік.

АПОЛІНАРА

Ага - а!.. Так он він хто!.. (До своїх). Він ніхто — ви розумієте?

ГАЛІФЕ

Як?

АПОЛІНАРА

Він з дому втік, а дочка шукає...

ПАРУБОК

Ага - а... З полюбовницею?

АПОЛІНАРА

Тільки так! Забрав гроші, усе чисто, а донька оце ось і догнала, ви розумієте? Ніякого прав він не має, щоб водити нас по раднаркомах, тим паче допитувати... Ніякого права, і жодної хвилинки я тут не лишаюся. Матильдо! Альон додому!.. (До коменданта). Оревуар! (Пішла).

МАТИЛЬДА

Я теж!.. (Пішла).

ПАРУБОК

Я й подавно! (Пішов).

ДІДОК

Хе - хе... Я теж (і собі подибав).

За що? (І пішов).

ГАЛІФЕ

МАЛАХІЙ

Усе це, плюс попереднє, плюс — що втекли — ще дужче переконує мене, як потрібна негайна і тільки за моїми проектами реформа людини... (До комендантів). Де мої проекти?.. Півтора роки носив я їх в голові, півроку писав і переписав каліграфічно, — де вони?..

ДРУГИЙ КОМЕНДАНТ

Я вам уже сказав...

МАЛАХІЙ

Негайно подайте їх на розгляд РНК! Щоб сьогодні подали! Чуєте? Ні, зараз подайте! Зараз!.. Чого ж ви стоїте? Хіба можна сьогодні стояти, коли ж ви сами бачили й чули, — отакєє з людьми робиться, дарма, що навколо у радіо грають, пасуться трамваї, басує авто!

ДРУГИЙ

Ось слухайте, дорогий мій! Ви витратили на писання двох прекрасних, скажу, надзвичайно серйозних проектів два роки?

МАЛАХІЙ

— Так.

— І ви хочете, щоб такі проекти та було розглянуто й вивчено (а їх треба серйозно й всебічно вивчити) за якихось два тижні?

— Це ж ви до чого?

— Бачте, треба більшого часу, щоб, приміром, держплан вивчив ваші проекти. То я б радив вам посісти якунебудь посаду (між іншим, є директива ОВИКОВІ дати вам посаду), ждати на ухвалу проектів, а тимчасом, може, написати і ще пару нових...

МАЛАХІЙ подумав, тихо собі усміхнувся
Гаразд! Я згоджуюсь.

КОМЕНДАНТИ зраділи

Так?

От і чудесно! До речі, ось і доня ваша по вас прийшла...

КУМ

Не тільки хрищениця, — я, його кум!

ДРУГИЙ

І кум. От разом всі й повернетесь на вашу округу...

КУМ

І я тебе, куме, як вернемось, ой і поздоровлю ж з днем твого ангола! (до комендантів). Це йому сьогодні сорок сім годочків вийшло (до Любуні). А як там, подумай, вдома з приводу цього, як там сусідам і людям, що день ангола є, а самого чоловіка нема!

МАЛАХІЙ

Згоджуюсь — з умовою: посаду мені тут, в столиці, в РНК. Хоть за швайцара, аби тут.

КОМЕНДАНТ

От тобі й на! Та що ви, голубчику! В РНК всі посади обсаджено, і швайцарська тожє. Звільнити ж когось, щоб вас посадити — ви ж сами розумієте — ніякого, живі ж люди сидять...

МАЛАХІЙ

Я стоятиму... Дайте мені посаду стояти, коли всі сидять! Інакше Симеоном Стовпником стану отут і стоятиму, аж поки РНК не розгляне моїх проектів. Крім того, прошу вас не курити!

ДРУГИЙ

Вибачте!

МАЛАХІЙ

За цей плакатик боляче, — кричить, кричить, і ніхто його не слухає. А це ж РНК...

ПЕРШИЙ

Тільки ви не кричіть!

КУМ

Спокійно!

МАЛАХІЙ

Мільйони дивляться з молінням на цю свою найвищу установу, на гору цю — преображення України, на нову Фавор, а ви ходите тут під плакатом і ламаєте першу найважливішу заповідь соціалізму — не кури!.. Ні, ще раз переконуюсь, що без моєї негайної реформи людини всі плакати — це тільки латки на старій одежі... Де мої проекти? Я зараз саморучно подам їх голові РНК. Він зрозуміє, бо він бачить і чує, як шкодять революції люди, люди і люди.

КУМ

Наприклад, ти в першу черк, бо, куме, куме, хто ж, як не ти прийшов до товаришів, которі спеціальні люди, в революції напрактикувалися, а ти їм заважаєш?

МАЛАХІЙ жодної на це уваги

Негайно потрібна реформа, найнегайніше, кажу, бо бачите, що робиться з людиною, бачите? (показав на бабу прочанку, що закуняла на стільці і тихенько хропла). Бачите? Чуєте? Тількищо ввійшла у свій раднарком — і вже заснула! Наочний приклад до негайности реформи — ось... Покличте сюди голову РНК! Тільки, будь ласка, мершій. Це буде цікаве й повчаюче видовище: найкращий син народу, голова РНК, розбудить у себе в комендатурі найтемніший елемент з того ж народу, в присутності реформатора з того ж таки народу... О, друзі! Голову мершій! До речі й фотографа покличте!.. (замріяно). Увійде голова, торкнеться її... Між іншим, скажіть, щоб не забув він булаву взяти, бо до голови треба й булави... Увійде, торкнеться булавою й спита: хто ти, громадянку, що прийшла й заснула?

БАБА прочулася

Агапія Савчиха я! Підбилася, голубе, — йду в Єрусалим.

— Куди? — перепита голова.

— В Єрусалим або на Ахон-гору.

— Темна ж ваша путь, громадянку, й непрогресивна! — скаже голова.

— А темна, голубе! Така вже темна, що йдеш і не знаєш, чи є туди путь, чи нема — і ніхто не зна. Казали на селі у нас люди, що буцім то совіцька власть у турків гроб господній втругувала і дорогу говільникам розгородила, та чи так же воно?..

— О люди, люди! — скаже голова і додасть вельми ввічливо: не до Єрусалиму тепер треба йти, а до нової мети.

— До якої ж, голубе?

— До якої? До вищезазначеної, великої, № 666006003, голубої мети... Тоді вернеться громадянка назад, на своє село, і, йдучи, проповідуватиме слово нове й благокрасне.

АГАПІЯ

Ні, я в Єрусалим обрікалася. Хату спрдала і все чисто спрдала, щоб тільки доставитись туди або на Ахон-гору, намальовану бачила — сяйво і божую мати на хмароньках — та щоб ото вернулась я?

МАЛАХІЙ напівмрійно

Ой, вернися, громадянку, — скаже голова.

АГАПІЯ

Ой не вернуса.

МАЛАХІЙ

Ой, вернися, — додам вже я.

АГАПІЯ

Ой ні!

МАЛАХІЙ гнівливо

Вернися!

Ні!

АГАПІЯ *теж в серцем*

Раба ти!

МАЛАХІЙ *з оприском*

У лаврі манахи колись так взивали: раба божа Агапія.

АГАПІЯ *зраділа*

Ой, раби ж!.. Як поночі в сливи, так вона в той соціалізм дивиться. Жаль, що не маю булави...

МАЛАХІЙ, *одійшовши*

Запитання!.. *(Малахій обернувся)*. Тепер вже не до тебе, куме! *(до комендантів)*. Запитання! Руба!

КУМ

Будь ласка! Руба!

ДРУГИЙ

КУМ

Та невже ж раднаркоми не мають сили погнати кума додому, хоча б етапним шляхом?

ДРУГИЙ *здвигнув плечима*

Нема за що.

КУМ

Як, нема за що?.. Аджеж чоловік утік із дому, у жінки (у куми) удар за ударом в самісіньке серце, дочки в непритомії. *(До Любуні)*. Я вже думаю, хрищенице, чи не подошли там кури, бо хто ж за ними тепер нагляне, припустім — сьогодні, коли така спека і взагалі незручно в природі. *(Втерся хусткою, до комендантів)*. До того ж усі сусіди, увесь народ у містечку зворушився, ходить отак і сам себе питається: — яка ж це власть, що під нею батьки тікають з дому?

ДРУГИЙ

Подайте на його у суд.

КУМ

На такі ваші бюрократичні слова дозвольте сказати, що я невдоволений з радянської влади!

Що ж поробиш...

ДРУГИЙ

Спокійно!.. Незадоволений і маю на це юридичне право... А втім, я не про це прийшов сказати раднаркомам.

КУМ

А про що?

ДРУГИЙ

Ось писане прохання. Попрою, прочитайте зараз і вголос при йому, при мені й при хрищениці.

КУМ

ДРУГИЙ

Почав читати тихо. То перший підійшов і дочитав уголос:

... на підставі програми комуністичної партії про дарове державне лікування, з одного боку, і на підставі немов би слабого на голову оця нашого й кума, з другого, я й хрищена донька моя колективно клопочемось у раднаркомів аби одіслати оця й кума нашого до божевільного дому на пробу, і якщо хоч трошки розуму в йому вбавилось, то...

КУМ

Про що далі пишеться, то довоєнний аблакат сказав, що раднаркоми не мають права одкинути не тільки моєї, а й хрищениці просьби.

ЛЮБУНЯ

Тільки це не насправжки.

КУМ *перебив*

Спокійно!

ПЕРШИЙ *дочитав*

Гаразд! Подумаєм...

КУМ

Подумайте!.. Тільки попрою вас — недовго думайте.

МАЛАХІЙ *да куми*

Мене до божевільного дому? Мене? Та як ви смієте! Мене народ послав.

КУМ

Брешеш куме! Всі сусіди, увесь народ мене сюди послав, щоб завернути тебе додому...

МАЛАХІЙ

Більш як сто сіл, хуторів, містечок я пішки пройшов, йдучи до Харкова, столиці УЕСЕРЕР, на ногах моїх ще й нині порох степових шляхів, із стариниць та колодязів, спочивавши, пив я воду і з народом гомонів... Я делегат!

КУМ

Брешеш! Ти з дому втік!

МАЛАХІЙ

Я всеукраїнський делегат, куме!

КУМ

Навпаки, хоч скоро вся Україна делегатами стане, ти ж і я — ніколи в світі! Отож ходім краще додому, кажу.

МАЛАХІЙ *до комендатів*

Вимагаю: вигоньте його — це раз! І негайно покличте сюди голову РНК і всіх наркомів — два. Я сам беруся, зараз отут на Агапії покажу вам, як треба робити негайну реформу людини. Ну?.. Чого ж ви стали?

КУМ

І я вимагаю! Не тільки я, — хрищениця ось, кума там, а за сусід, за народ я вже говорив, як він ходить і вимага... Негайно пошліть його туди!

МАЛАХІЙ *ображено, велично*

Мене? Реформатора? *(Підійшов до телефону)* Станція? Перекажіть там голові РНК і всім наркомам, хай

попричеплюють значки до петельок і йдуть в комендатуру на раду — негайно. Чуєте?... Порядок денний: доповідь реформатора Малахія про негайну реформу людини з наочним показом на Агапії — така даль голубая сьогодні, а вона стоїть та сояшник лускає... Не перебивайте! Хто там перебиває?

ПЕРШИЙ

Товаришу реформаторе! Прошу до порядку! *(тільки одвів Малахія, кум за телефон):*

КУМ

Товариші раднаркоми! Не слухайте його! Не слухайте, кажу, бо хіба ж не бачите, що він не сповна розуму став. Младенці в голові... Та не перебивайте ж!..

ПЕРШИЙ *одібрав телефона, одзвонив*

Ало... Трапилась маленька трагікомедія... Це ті самі, що з Учорашнього прийшли... та ні, з містечка Вчорашнього... Ні, не п'яні... Трошки згодом все це вясниться...

Увійшов кур'єр

ПЕРШИЙ *до Малахія*

Зараз дзвонили сюди з РНК, просили, щоб ви прийшли до заступника голови.

МАЛАХІЙ *зрадів*

А що, куме!.. *(велично)*. Одзвоніть і перекажіть йому — іду. Ні, краще пустіть мене до телефона, я сам подзвоню. Однині між мною й урядом жадного посередника. Годі!

ПЕРШИЙ

Він одійшов уже од телефону. Між іншим, просили, щоб ви прийшли негайно. Вас ждуть на дачі РНК.

МАЛАХІЙ

Який восторг! Іду!.. Між іншим, збирайтесь і ви, Агапіє. Я появлю вас заступникові голови РНК, як наочний довід до моїх проєктів...

АГАПІЯ

Може він скаже, чи є тепер дорога до Єрусалиму?

ПЕРШИЙ

Просили конфіденційно. Розумієте?

МАЛАХІЙ

Ага! То тоді ви, Агапіє, зостаньтесь покищо тут... Я скоро вернуся... А куди ж іти? Куди?

ПЕРШИЙ

написавши пакета, дав його кур'єрові

Ось вас оцей товариш проводить... (до кур'єра)
Будь ласка, одведіть товариша реформатора на Сабурову дачу¹.

МАЛАХІЙ

Дякую! (пішов за кур'єром, показавши кумові дулю).

КУМ

Куди ж його ви?

ПЕРШИЙ

Як ви просили — психіатрам на освідчення.

АГАПІЯ

наблизилась до телефону, боязливо взяла трубку та нішком:

Товариші! Просю ж я вас, як би мені до Єрусалиму доставитись.

¹ Навва Харківської психіатричної лікарні.

III

Закрякали, закружляли над Малахієм у саду в Сабуровці грайворони дзюбати. Заомоніли, закричали кругом його хворі:

Гей, чорні! Помовчіть!.. То ж не встиг ще бог світ сотворити, як вони небо вкрили і поклювали першу золоту зорю, із сонця решето зробили... Темно мені й холодно!.. (сумно кричав на грайворонів один і звертався до Малахія). Реформуй сонце!

МАЛАХІЙ

рухом голови й рук своїх показав

Реформую!

ДРУГИЙ

весь час напружено до всього прислухаючись, таємничіше шепотів:

Тихо, благаю вас.

2

Підійшла санітарка Оля, а за нею зустраний парубок санітар

САНІТАР

Олю Манойловно!

ОЛЯ

— Я вже сказала...

— Олю!

— Одчепіться!

— Він же вас увів у неславу, а я зовсім другу любов маю на мислях... Прийдіть, а то я до вас прийду.

ОЛЯ одійшла

Я місцькомові скажу...

ПЕРШИЙ ХВОРИЙ до Малахія

Це професор напустив навмисне їх у сад, щоб вони клювали мені голову... Ось глянь, як уже поклювали... (став навколішки). Вижени їх!

МАЛАХІЙ *одним рухом*

Вижену!

Підійшов третій. Він увесь час змітав щось біля себе

ТРЕТІЙ

Позамітайте крихти! Дивіться — накришили...

4

Прибіл четвертий з жовтою квіткою

ЧЕТВЕРТИЙ

Бачили Олю? Вона сьогодні чарівна. Вона — прекрасна. У неї така ніжна й запашна полова залоза (*понухав квітку*). Такої я ще не бачив, хоч і мав любов...

ПЕРШИЙ

Вони й залозу поклують!

ТРЕТІЙ

Хай клують, аби не топтали...

ДРУГИЙ трепетно

Тихо!.. Почують.

ЧЕТВЕРТИЙ

Мав любов з дівчатами, жінками, бабами... Пригадую, де це було. Вперше у кухні, потім в коморці, на кладовищі, в церковній огradі — росяна трава і дзвони, ще й досі дзвони, білий фартушок, гострий молодик з правого боку...

ТРЕТІЙ

Це на крихтах, на хлібові!..

ЧЕТВЕРТИЙ

Заждіть! Разом сто сім жінок за п'ятнадцять років, чотирнадцять тисяч, п'ятсот тридцять... тридцять...

ПЕРШИЙ

Поможіть їм розігнати! У-у-у...

Закричавши тужно, став бігати й підстрибувати. За ним побігли друзі, кожен із своїм рухом, виуком або піснею

Підійшов санітар. Четвертий до його:

Ви бачили Олю?

САНІТАР

Он туди йди! Вона там... (*показав у другий од Олі бік*).

ЧЕТВЕРТИЙ

У неї прекрасна й запашна, як троянда, полова залоза — я бачив....

САНІТАР

— Де ти... бачив?

— Я сидів отам в кущах... А вона підійшла...

— Ну?

— Рвала квіти...

— Ну?

— Нахилилась...

— Ну-ну?

— Я й побачив... На нозі, біля коліна... А вночі вона прийшла до мене і якби не кішка...

— Яка кішка?

— Та, що й цієї ночі знов привела мені троє котят... Скажіть, яке має право та кішка нявкати всім, що котята од мене...

— Ну, вже поблудив... Отуди йди, до всіх...

ЧЕТВЕРТИЙ одійшовши

Що прокинувся уночі, а вона вже з котятками і нявкає, нявкає всім: — няв-няв-няв...

6

Підійшла Оля, щоб заспокоїти четвертого. Санітар заступив їй дорогу

Інтелігентик оцей каже, що ви приходили до його вночі.

ОЛЯ

— Щодня йому гіршає.

— А може цьому й правда?

— Що?.. Боже мій! Трохиме Йвановичу!

— Я не винний, бо ще й не такий на вас поговір може вийти.

— Поговір?

— Знаю я про все, Олю — як і де гулялося вам і як морозивом Кирюшика годувала та як постіль квіточками посипала, сорочечку білу скідала...

ОЛЯ хитнулася

— Неправда!

— Неправда? Та я про любов про вашу все чисто знаю і навіть можу сказати, якого числа уночі ви прив'язали Кирюху до себе косою і такечки спали...

— Як же це... як ви дознались! Боже мій! Хто вам про це сказав?

— Хто, питаєте?

— Скажіть!..

— А гарнесенька ви зараз. Цей сором вам дуже личить, їй-богу. Очата, як дві небесні планети, і так далі...

ОЛЯ одними губами

— Хто?

— Про морозиво пташка розповіла, бо на дереві сиділа і все чисто бачила, про постіль та квіти метеля-метелик, ну а про косу — муха-ха-ха. Ну, ну... Я шуткую, бо що таке му-ха? Дурна комаха-ха-ха...

— Що ж тепер мені робити?..

— Не що інше, як плюнути на Кирюшка, бо все одно з другою вже крутить любов.

— На любов свою хіба можна плюнути?

— Як не плюнете — піде поговір...

— Трохиме Івановичу! Невже ж ви хочете мене перед усім світом на поглум виставити, щоб згоріло в мені серце. Що я вам зробила?

— Нічого. Проте я хочу, що ви зробили мені любов, бо я вже знемігся без неї... Чуєте?.. Пора вже подумати й про мене.

ОЛЯ заломила руки

— Скажіть, як ви дознались?

— Про що?

— Ну... про морозиво, постіль, квіти?..

— Я ж уже сказав: пташка, метелик, муха...

— Трохиме Івановичу! Скажіть!

— А попросіть!

— Трохиме Івановичу...

— Попроси!

— Ну, милий! Скажіть!

Санітар її за руки притяг до себе

ОЛЯ

— Пустіть.

— Ну-ну.. Не норовися!

— Не дав'ять мені руки!

7

Тяжко зігнувшись та міцно стиснувши руки, наблизивсь п'ятий хворий

— Поможіть!

САНІТАР до Олі

— Оцьому ввижається, немов носить він на плечі величезного удава, що хвіст його волочиться десь по той бік світу.... А любов моя без взаємності ще гірш за того удава, бо дав'ять не руки, а серце... Отак! Отак!

ОЛЯ скрикнула

Не мучте!

П'ЯТИЙ

Не можу! Знемігся! Зараз впустию. Зараз буде катастрофа. Поможіть!

САНІТАР

Він сказав.... Кирюха.

ОЛЯ

Він!..

П'ЯТИЙ до Малахія

Не можу задавити... Це ж удав — всевітнє зло. І тільки я впустию його — він задавить увесь світ... Поможіть!

Поможу! МАЛАХІЙ *рухом руки*

Невже він? ОЛЯ

Ще не вірите?.. У вас отут *(показав на спину)* родинка. Так? *(показав на іруди)*. А ліва трошки більша за праву... Так? А ви любите, щоб все... *(зашепотів про щось в ухо)*.

А він не казав вам, що тепер у мене тут... од його дитина? ОЛЯ

Дурниця! Подвійний аборт: Кирюху із серця, дитину із черева — от і вся проблема. САНІТАР

А про свою хворобу не казав? ОЛЯ

Про яку хворобу?... Та ви шуткуєте, Олю Маноїловно! САНІТАР

Хочете передсвідчитись? ОЛЯ

Ну-ну... Це він на зло мені, за ті гроші... Отже паскудник, га! А ви чого зразу про це не сказали... Хіба так можна гратися!.. *(пішов)*.

Оля упала і тяжко заплакала

Зараз буде катастрофа! Пускаю! Поможіть! П'ЯТИЙ

МАЛАХІЙ
непомітно стеживши за санітаром та Олею, заходив, захвилювався, як ще ніколи

Негайно... Негайно потрібна реформа людини!.. Зараз, кажу, або вже ніколи! Разом з цим пересвідчуюсь, що ніхто, окрім мене, такої реформи не зро-

бить... Так. От тільки не знаю, з чого почати... Вихор думок, голубих, зелених, жовтих, червоних... Як їх багато! Ціла метелиця! А найбільш голубих, і вони, по-моєму, найкращі та найпридатніші будуть на мою реформу. Треба ловити їх... Ось одна! Ось друга! Ось третя. Немов метелики, а дивіться, що з них виходить!

У хворій його уяві з'явилися, розквітнули дивовижні проекти, реформи, цілі картини. Спочатку з голубих коливань і метеликів збіглися, закрутилися якісь голубі кола з жовтогарячими центрами, забринів спів „Милость мира Дехтярьова“, перемішаний з Інтернаціоналом, брязкотом кадила та з трелями жайворонків, по тому вималювалось таке: десь у голубій РНК голубі наркоми сидять і слухають його доповідь про негайну реформу людини. Плещуть в долоні, схвалюють і вітають його, він далі показує наркомам наочно, як треба негайно реформувати людей. По черзі до його підходять: дідок в дармовісі, колишній військовий в галіфе, дама, Агапія, санітар, божевільні, він накриває кожного голубим покривалом, повчає, переконає, потім робить магічний рух рукою і тоді з-під голубого покривала виходить оновлена людина, страшенно ввічлива, надзвичайно добра, а н і г е л о п о д і б н а. Далі ці люди, багато людей і він на чолі їх, з червоними маками та з жовтими наїдками йдуть у голубу даль. По дорозі бачуть — стоїть гора Фавор, Оля несе яблука святити, люди співають їй „осана“, тільки якось по-новому. По тому в голубому мареві маячить якийсь новий Єрусалим, далі голубі долини, голубі гори, знов долини, голубі дощі, зливи і нарешті голубе ніщо.

Очувся Малахій. Олі вже не було. Навколо ходили й кружляли хворі

МАЛАХІЙ

Ага... На підставі вищепобаченого *(взяв пучку землі, поплював, розтер і помазав собі лоба)* *(помазаюся народнім наркомом (учно) Сповнилось! Слушайте всі, всі, всі!.. В ім'я голубої революції я помазавсь народнім наркомом...)*

ДРУГИЙ

Тихо! Я бачив, у траві верблюжі вуха ростуть.

МАЛАХІЙ

- Хай ростуть!
- Вони ж слухають.
- Прекрасно!
- І переказують!
- Кому?
- Всім...

МАЛАХІЙ *звів голову:*

Прекрасно! Гей, верблюжі вуха! Перекажіть всім,
всім, мій перший декрет.

ХВОРІ *поміж себе*

Всім всім, всім.

МАЛАХІЙ

З ласки великої матері нашої революції я пома-
зався народнім наркомом. Анкета моя: ціпок і тор-
бина сухарів; родинного стану я зрікся, пішки пройшов
увесь стаж попередній, воду я пив із ста семи кри-
ниць; нарком без портфеля; зовнішні ознаки та клей-
ноди мої: червона лента через ліве плече, ціпочок
і сурма, для українців бриль і на великі свята — ко-
рона з соняшника в руді. Народній нарком Малахій.
Ні, не так... Народній Малахій, в дужках — нарком.
Скорочено — Нармах... Ні, Нармахнар.

ХВОРІ

Народній нарком. Нармахнар появився.

ХТОСЬ *став навколiна*

Виведи нас звідси!

ХТОСЬ *захвилювався*

Він самозванець, не вірте!

ТРЕТІЙ

Коли ти велике начальство, — прикажи, щоб хліба
святого не кришили. Хай крихти позбирають. Отож
од таких і голод. Думка була весілля справляти, коли
гульк — і молода, і мати весільна на баштані посох-
ли... А замість кавунів дитячі голови посходили.
Що крику, що плачу, кажуть...

МАЛАХІЙ

Прикажу! Виведу! Всі бо ваші просьби, заяви у
серце кладу. До речі — мій другий декрет... Всім,
всім, всім... Негайно скасувати всі портфелі й теки.
Коли ж урядовці питають, куди їм складати заяви
та скарги, відповідь дайте: однині всі скарги на-
родні, заяви і просьби носіте: 1) в голові, 2) в пе-
редсердечних сумках — ніже ні в портфелях, ні в те-
ках. Народній Малахій, нарком. Скорочено — Нар-
махнар. Харків. Вілла Сабурова.

ХВОРІ

Виведи нас, Нармахнаре!

МАЛАХІЙ

Виведу й поведу! Поведу туди, де зоріє небо й
голубіє земля, де за обрієм співають на золотих сі-
далках голубі будимирі соціалістичні півні...

ХВОРІ

- Нас не пустять!
- Не вірте йому!
- Сторожа не пустить.
- Небесні два сторожі й квочка не пустять.

МАЛАХІЙ

Я вам скажу таке слово, що пустять — пароль та-
кий, що й мур розваля... Підходьте по пароль!

ХВОРІ

По пароль! По пароль! По пароль!

МАЛАХІЙ *кожному тихо*

Голубі мрії...

ХВОРІ

повторивши той пароль, кинулись до муру

Так виводь нас! Веди!

МАЛАХІЙ

Лізьте!

ХТОСЬ З ХВОРИХ

А як піймають?

МАЛАХІЙ

Не впіймають!.. На сторожі коло вас сам нарком народній. Лізьте, кажу!

Подерлися, перелізли хворі через мур. Малахій переждав останнього. Тоді поплював на руки

В ім'я соціальної матері нашої революції (поліз і собі).

9

ОЛЯ *прибігла*

Стійте! Куди ви?

МАЛАХІЙ *з муру*

— Не закудикуйте! Хіба ще й досі не зрозуміли? Обійти треба кожну хату, межу і завод, щоб кожному преподати голубії мрії...

— І вам не сором перелазити через мур! Злізьте!

— Народній нарком має право перелазити через всі тини на Україні, через всі мури й паркани. Це моя прерогатива.

— Прошу й благаю вас — злізьте.

МАЛАХІЙ

Гм... Вона просить (*зліз з муру*). Коли хтонебудь з бідних і покривджених попросить, щоб народній нарком повісився, він мусить і це негайно зробити... Бачте, Олю, народній нарком уважив вашу просьбу, тепер уважте ви мою. Пустіть мене туди.

— Куди?

— Туди, до всіх, а перш — до гегемонів.

— Побудьте ще трошки у нас, відпочиньте, а тоді й підете собі...

— Олю! Невже ви маєте мене за божевільного.

— Ну от ще... Та ніхто, ніхто не має вас за божевільного.

204

МАЛАХІЙ *проникливо*

Олю! У вас очі такі чисті й прозорі, що навіть тінь легенької неправди я бачу на дні їх і читаю — авжеж божевільний.

— Та ні! То вам так здається.

— Щоб знали ви, Олю, — я не божевільний. Ви йшла, як це трапляється, малюсінька помилка. Угадайте, яка?

— Не знаю... Скажіть!

— Малююнічка. Провожатий помилився — де б вести мене на віллу РНК, а він на Сабурову віллу одвів. От і все. А Оля повинна помилку цю залагодити, пустивши мене...

— Ні, ні! Я не можу! Попросіть професора. Він розумний і добрий, він вас огляне... І взагалі вас скоро випустять. Я чула, вас тільки на освідчення прислали... Та хіба вам погано тут? Дивіться — зелено як, квіти, повітря яке!..

— Не голубе! Ах, Олю! Од вас тепер залежить, щоб оновилася людина і земля у просторах блакитних, як лебідь біла на тихих ставах, музично і вільно попливла...

Деся за садом зачує лунко заводський гудок. Малахій так і скинувся

— Чуєте?.. Туди, туди, — до гегемонів!.. І божевільним справді буду, коли спізнюсь і не поведу їх за собою...

ОЛЯ

Ой, боже! Гудок у заводі — дванадцять годин. Зараз на сніданок... А де ж другі... Де вони?

МАЛАХІЙ

— Вони вже пішли.

ОЛЯ

— Справді? Пішли снідати?

МАЛАХІЙ

— Так. На голубе снідання пішли.

205

ОЛЯ

Так ходімо ж і ми. Мерщій! *(пішла).*
Малахій пішов був за нею. Скоро вернувся — сам. Взв'явся
лізти знов на мур. Заважався

Ні... Вона мене просила.

10

ОЛЯ вернулась

— Наркоме!

МАЛАХІЙ

— Не бійтесь! Я ж відступивсь і здавсь на вашу просьбу. Проте я маю вас переконати, Олю. Я мушу перший вам преподати голубії мрії, тим паче, що в очах у вас вони ще не зів'яли, бринять, а як коли, так їх там ціла повінь. Я з вас почну...

— А я покличу санітара.

— Олю! Я навколїна стану, ось... До ніг вклонюсь, молитиму, пустить...

— У вас температура, наркоме. Вам треба лягти.

— Навпаки, мені треба встати. Олю, хвилинку... Ви тільки зважте, що дадуть мої проекти вам особисто. Бо хто-хто, а ви колишете завжди голубії мрії. Не пустите ж мене — доведеться, чорний очіпок надівши, однести їх на гробки.

— Гукають.

— А пустите — він вернеться.

— Хто?

— Кирюшик.

— Не вернеться.

— Згідно з проектами моїми — вернеться. Невкоснительно. Уночі зимою...

— Гм... А чом не весною?

— Зимою. Ви, Олю, засвітивши каганець самотности, прястимете нитку жіночого смутку. А коліска рип-рип, а в колісці дитя хлип-хлип, — мати Оля горювальниця пісню співатиме, оту саме, як її... *(заспівав):*

206

Ой спи, дитя, без сповиття. Поки мати з поля прийде, та принесе три квітоньки: одна буде дрімливая, друга буде сонливая, а третя — щасливая... *(Нахилився до Олі) у Олі сльози?..*

ОЛЯ крізь сльози

— Ну, а далі що?

МАЛАХІЙ

— Зимою вночі. Метелиця буде по всіх степах, по всіх світах: гу-гу-у. Коні в степу тупу, тупу — то з походу революційного їхатиме він...

— Хто?

— Згідно з проектами — Кирюшик.

— Так?

— Невкоснительно. У віконця стане, тихесенько постукотить: „одчини, дружино Олю, товаришу вірний“... *(До Олі) Оля?*

ОЛЯ тихо

— Одчине...

МАЛАХІЙ

Засніжений, заметений у порога стане: — „Драстуй“ — скаже. Тоді Оля у відповідь *(Заспівав з відомої салдатської пісні, одмінюючи трохи слова):*

Драстуй, драстуй, милий мій, пожалуй у хату...

Тоді скаже милий: — Олю, оновлений після реформи людини, спокутавши гріхи свої перед тобою в походах і боях за голубосяїні мрії, я вернувся до тебе, прости мене... Оля скаже...

ОЛЯ замріяно

Прощаю! Прощаю!

МАЛАХІЙ

Тоді милий посадить свою Олю коло коліски... Отак *(Посадив Олю на пні).* То на неї любо гляне, то на милее дитя, то к серцю пригорне, то в очі загляне, то ноги цілує святі у чашечки похололі... Оля плаче?

207

ОЛЯ
Ні... це я так дурненька *(замріяно)* Ох, як же я
нагорювалася, тебе ждучи, милий!..

МАЛАХІЙ
Це все відбудеться згідно з моїми проектами...
Я маю поспішати, Олю. Я йду.

ОЛЯ *замріяно*
Ідіть! Ідіть!

МАЛАХІЙ *виліз на мур. Сів*
Ходімо разом, Олю. Я появлю вас РНК яко най-
кращий наочний приклад моєї негайної реформи...
Близько почувся санітарів голос: Олю Манойловно!

ОЛЯ
Кличуть!.. Тікайте!

МАЛАХІЙ
Не тікаю, а йду! Жду вас, Олю, на свято оно-
влення нашого українського роду, що відбудеться
двадцятого серпня за новим стилем, по старому ж—на
спаса. Подобиці: бой конфеті, серпантин і тощо у
моїх декретах... *(скочив і за мур, потупотів десь).*

11

САНІТАР *(побіг)*
Олю Манойловно, там прийшли по Стаканчика
його родичі *(подивився кругом)*. Та де ж він?

ОЛЯ *заступила те місце, де переліз Малахій*
Не знаю.

САНІТАР *(підозріливо)*
Як так не знаєте? Та я черговому лікарю рапорта
напишу, як і хто гуляє з хворими в куцах а тоді—
не знаю... *(Оля мовчала)*. Ви набрехали на Кирюху:
ніякої хвороби, каже він... *(Оля мовчала)*. Де Ста-
канчик?.. А хворі всі де?.. Може повтікали?

208

ОЛЯ *очутилася*
— Хворі? Вони он...
— Де?
— Пішли снідати і Стаканчик...
— Нічого подібного, там їх нема.
— Та он вони, хіба не бачите, за ріг зайшли...
*Санітар побіг. Десь близько почувлися тривожні голоси: Хтось
випустив хворих! Хворі втекли! Оля перелізла через мур*

12

Біля канцелярії стояли, ждали кум і Любуня. Хвилювалися

ЛЮБУНЯ
— Аж не віриться, що зараз папонька вийдуть,
що зараз повезем його додому... Боже! Що вже
находилися, що напросилися, а що наговорилися...
Невже, хрищений?

КУМ
— Спокійно! Хоч і сам я ой хвилююсь... Ось
приклади, хрищенице, руку ік серцю...

— Ой!..
— Та ні... До мого серця.

Любуня приклала руку до кумового серця

КУМ
— Як?
— Ой же б'ється!
— Не серце, а ступа. Чуєш? Гуп-гуп, гуп-гуп.
Сильне хвилююся я *(по павзі)*. Ще б пак не хвилю-
ватися, коли вже зараз бачу: верба ось, Загнибогина
гребля, шу-шу—очерет... Кум сидить і я сидю,
кум вудить і я вудю. У природі й біля неї тихо,
ясно. Коли—дз-з-з, цім-м... Куме, комар! А кум:
га-га? Ляп себе по лобі...

ЛЮБУНЯ
У папоньки завжди після рибальства увесь лоб
у гулях.

209

Вийшов санітар

Це ви прийшли по хворого Стаканчика?

КУМ

Не тільки ми, а й дочка його ось...

САНІТАР

— Його у нас вже нема.

— Як так, нема?

— Він утік.

Кум остовпів. Любуню спазми взяли

Ой... ой... ой...

КУМ

Не кричи, бо я вже нічого не чую (до санітара).
Скажіть, ви мене вдарили?

САНІТАР

Я?... Нічого подібного.

КУМ

А чого ж мені в голові загуло?

ЛЮБУНЯ, знов узяло її на спазми.

Утік...

КУМ

— Не кажи!

— Утік...

— Не кажи цього слова!

ЛЮБУНЯ заплакала

— Уті-і-ік...

КУМ до санітара

— Запитання!

— Будь ласка.

— Коли утік?

— П'ятнадцять хвилин тому... Та ви не турбуйтеся: зараз подзвонили до міліції, зараз його вловлять...

— Спасибі,— тепер уже не вловлять.

— Ви так думаете?

— Не вловлять. Як судився за півня з сусідю, то три роки, аж поки не висудив...

— До чого ж тут півень?

— А до того, молодий чоловіче, що характер у кума така. Раз уже почав тікати — до смерті тікатиме. Розумієте?

— Нічого не розумію.

— Як не розумієте! Він у нас тікає, а ви не розумієте! А як я подам у суд і навіть на раднаркомів, що не встерегли кума, що він утік і може чорзна-що наробити... Бюрократи ви всі після цього!.. А втім, ви тепер нам непотрібний, молодий чоловіче... І взагалі краще б ви ударили мене з дванадцятидюймової гармати в самісіньке моє серце, ніж прийшли з таким повідомленням... Ідіть, бо не можу на вас дивитися!

САНІТАР

А я кажу — міліція вловить. Навідайтесь завтра (пішов).

КУМ

Сяду тепер та посумую... Засмутюся, зажурюся за кумом. Ех, куме, куме! Любив тебе, шанував, як брата рідненького, у серці носив і доносивсь — до музолів... (по павзі). А посумувавши, скажу: шабаш! Додому, любонько, і навіть негайно!

ЛЮБУНЯ

— Без папоньки?

— Не тільки без папоньки,— без кума.

— Хрищений!..

— Додому!

— Хрищений!..

— Шабаш!

— Хрищений! Як же ми без папоньки на очі появимось?

— Прийдем уночі.

— Мамонька ж прокленуть мене... А вам до церкви як, на базар? Скрізь питатимуть, чом без кума вернувся?

— Не піду я до церкви... А втім, чого я хвилююсь, коли я постановив: прийти, захворіти і вмерти...

— Не можна без папоньки.

— Можна,— не можна, годі кажу!

— З ким же тепер рибу ловитимете?

— Сам!

— А не можна, не можна без папоньки... Хто в дамок сяде з вами, хто про політику?

— Сам!

— А з ким „сади мої зелененькі“ заспіваєте?.. А як же на різдво, на великдень?..

— Сам! Сам заспіваю, сам занедужаю, сам і помру! Сам!

— Хрищений! Згадайте, як на ваші йменини ви папоньку додому вели та й заблудились на своїй же вулиці, й якби не Полкан наш, то б і не знайшли воріт...

— Не згадуй, бо хіба я кажу, що кум поганий чоловік? Кажу я так? Кажу?

— Ні.

— Музолі у серці од любови й досади. Хто ми, кум і я? Хто? Хлопчики — пійонерчики, що наввипередки побігли, чи до гробу вже підходимо?.. (по павзі). Він буде по наркомосах усяких бігати, до Бедека скакатиме, а я буду останніх поросят продавати, щоб його завертати додому?.. Годі! Додому!

— Я не поїду, хрищений.

— Що?

— Я сама шукатиму. Знайду, приведу — щастя, не знайду...

— Загинеш!

— Не знайду — загину... Самасобі смерть заподію.

— А як твоя мамонька, а моя кума, хрищенице, та вже хвора лежить і навіть помирає... од тифу?

— Мамонька як благословляли мене в дорогу, да

руки мені цілували, сльозами поливали, просили, молили, кляли, щоб я без папоньки не верталась.

— А як твої сестри Віруня й Надюня і собі лежать, на малярію заслабли, ніхто води не подасть і нікому компреса на нещасний лоб накласти?

— Не можу! Тоді ще, як у церкву заскочила та молилась, тоді ще відчула, що доля нас розлучить.

— А як там без тебе всі квіти на вікнах посохли і в палісаднику посохли?

— Сон мені щоночі, хрищений: одна я немов, один на степу плету вінок з васильків та нагідок, а вони сухі, немов, сухі як ото мертвому в голови кладуть... Доля віщує, її не обійдеш, хрищений.

— І курчата без води заливаються, а квочка не зна, що далі робити, де води шукати.

— Хрищений!..

— І після цього не йдеш?

— Ні!

— Ага! Так ти хочеш показати, що в тебе папонькина характер... Дак знай же, знай, що й я не абищо і маю характер твердішу втричі за кумову й твою. Прощавай! (Одійшов. Посварився). Одумайся! Загинеш! (Любуня мовчала. Кум насунув капелюха). Загинеш, кажу!

IV

Здивувались робітники на заводі Серп і Молот, як побачили, що через мур до них перелазив якийсь чоловічок в брилі

ПЕРШИЙ

Ти дивись — перелазить хтось... Гей, громадине!

ДРУГИЙ

Цс-с-с... Це, мабуть, шпигун або злодій до нас хоче вдертися...

ПЕРШИЙ

Так заарештувати треба!..

ТРЕТІЙ *поважно, спокійно*

Путне тепер до нас через мур не полізе — це факт, проте не гарячіться, хлопці... Перший мовчок та пара очок краще за язичок — отак і вивідаємо, хто воно й яке на масть.

Припали до роботи, не звертаючи на гостя особливої уваги:
лізе, мовляв, нехай лізе

МАЛАХІЙ *з муру*

Вітаю гегемонів! *(Робітники мовчки й скупо поздоровкались. Малахій це помітив, ущипливо).* Вітаю і разом питаю: невже і гегемонів загорожено мурами, та ще якими? *(показав на заводські мури).* Тоді, будь ласка, скажіть, що різнить вас з тими, що сидять по бупрах та по божевільнях? Там мури і тут мури...

ТРЕТІЙ

Там вони обмежують, тут вони захищають права, бо кругом ворогів ще багато.

МАЛАХІЙ

Розгородитись пора, гегемони, зруйнувати мури оці треба негайно, бо вони заступають дорогу до вас...

ТРЕТІЙ

Кому?

МАЛАХІЙ

Друзям вашим, о гегемони, — скажу я.

ТРЕТІЙ *до своїх*

Для друзів, здається, у нас є ворота і двері...

МАЛАХІЙ

Мене не пустили в ворота.

ТРЕТІЙ

Не розпізнали, чи як?

МАЛАХІЙ

Не розпізнали й не визнали, дарма що я показав ознаки й клейноди свої, що про них оповістив у першому декреті і що по них мене мусить впізнати всяк

сущий на Україні *(показав на ціпочок, на бриль, подививсь на робітників).* Невже і ви не розпізнали? *(пов'язавсь через ліве плече червоною стрічкою).* І тепер не впізнаєте? От що виходить, коли не читають декретів. Слушайте ще раз: з ласки великої матері нашої революції, нас помазано народнім наркомом Малахієм...

ДРУГИЙ

Ну й що з того?

ПЕРШИЙ *до третього*

Він п'яний.

ТРЕТІЙ

Ні, ні.

ПЕРШИЙ

Та як же ні? Дивись... Хай би до зеленого змія, а то ж до наркома допився...

ТРЕТІЙ

Уважніше слухай!

МАЛАХІЙ *тимчасом зліз з муру. Підійшов до робітників.*

Що це ви робите?

ТРЕТІЙ

Хіба не бачите?.. Форми.

МАЛАХІЙ

А я прийшов до вас робити реформи.

ТРЕТІЙ

Які?

МАЛАХІЙ

Голубі. Більш точно — негайну реформу людини, бо сьогодні знаєте до чого вже дійшло? Згвалтовано двох старих бабів — газетярі кричать, кричать...

ПЕРШИЙ

То ж охота на когось напала.

МАЛАХІЙ *не зрозумів іронії*

І це напередодні соціалізму, в країні, де про кохання народ утворив найкращу в світі пісню про зе-

лений барвінок, про зорю з місяцем, червону калину,
де нарешті сам народний нарком стереже вночі го-
лубії мрії,— згвалтовано двох старих бабів, о люди,
люди!

За муром почувся дзвінкий, бадьорий хлопчачий голос

Р-р-радіо! Ужасное ізнасілованіє двох нещасних
старух, которая старшая шестьдесят сем лет імеет.

Чуєте?

МАЛАХІЙ

ПЕРШИЙ *іронічно*

Поласували бабусі.

МАЛАХІЙ

Я певен, що коли б роздати увечері на вулицях
людям анкети — метелики з одним запитанням, хто
про що тоді думає, то як ви гадаєте, про що зде-
більшого були б думки?

ТРЕТІЙ

Не скажу. Всячина бредеться в голову людям.

МАЛАХІЙ

А я скажу.

ТРЕТІЙ

Ану?

МАЛАХІЙ

Не про голубі реформи, а про форми жіночих
ніг думають і мріють, зовсім не звертаючи уваги на
те, що в наслідок таким мріям любов обмежується
ногами, в очах не цвіте, в серці не співає,— отож
і згвалтовано двох старих бабів... Ні, далі я ждати
не можу. Пора починати (*засурмив в кулак немов у сурму
військовий сигнал «вставай»*). Тру-тру-ту-ру-ру-ту-
ру-ру, тро-тро-то-то-то-то, тро-то-то-то-то, тру-
ту. Ревуть сирени по заводах, гудуть гудки й дротки,
співає Україна за могилами в долині, та сурма зо-
лота народного наркома над усе: про даль голубу
та про голубі мрії сурмить вона вам, гегемони...

Поприходили ще робітники

— Хто цей оратор? Од кого? Про що?
— Од наркомів до нас...
— Та ні!.. Сам наркомом назався.
— По-моему, клоун з цирку прийшов...
— Попав пальцем!.. Це артист з української
трупі.

ПЕРШИЙ *до третього*

Бачу таки, — помішав горілку з пивом.

ТРЕТІЙ

Ти думаєш?

ПЕРШИЙ

Факт!

ТРЕТІЙ *усміхнувся*

Уважніше слухай, кажу!

МАЛАХІЙ

Негайну реформу людини прийшов я робити до
вас, гегемони. Слухайте мене, а більш нікого...
(*Хтось свистнув*). Хто там свистить на промову народ-
нього наркома. Хто заважа нам, питаю?

ХТОСЬ

А хто нам заважає в роботі?

МАЛАХІЙ

— І так багато свисту на Україні: свистять вітри
суховії, свистять юнаки на дівчат, свистить міліція
внощі, на вулицях мочаться, згвалтовано бабів...
Негайну реформу людини прийшов я зробити і в
першу черк реформу українського роду, бо в стані
дядьків та перекладачів...

Гомін пішов поміж робітників:

— Це божевільний...
— Прикидається.
— До адміністрації його!
— Хай старий виголоситься.

ТРЕТІЙ *спокійно*

— Уважніше слухайте, товариші!

МАЛАХІЙ

— Слухайте мене, гегемони, і я виведу вас з цих закурених мурів. Провулками, закавулками, повз заводи й фабрики, межами та стежками, ген-ген за могили, у голубу даль поведу. Тру-ту, тру-ту! Уставайте, люди, бо несучи на вас реформу, не форму, а реформу! Тру-ту, тру-ту! Збирайтеся до нової Фавор-гори дванадцятого серпня, по-старому шостого, несіть мак червоний, нагідки, а найбільш приносьте голубеньких мрій. Там будемо святитися, святитися — новитися... Заодно приносьте й мову українську. Чи знаєте, між іншим, чого наша мова у порога віки вистояла? Бог про неї забув, як мішав язика на вавилонській башті. Крім того, дух святий зійшов на апостоли всіма мовами, забув тільки про нашу українську. На це РНК звернув уже свою увагу, та тільки без мене навряд, щоб що вийшло...

ТРЕТІЙ *голосно, могутньо*

Виходить і вийде!!! Товариші... (*виступив наперед до Малахія*). Ви селянин?

МАЛАХІЙ

Ні.

ТРЕТІЙ *напорно*

І не робітник?

МАЛАХІЙ

Я народній Малахій.

ТРЕТІЙ

Із провулків та заулків, крученими стежечками, навіть через мури оці пролазять до нас отакі Малахії. А хто вони? Ще добре, як просто собі меланхоли-мрійники, бо таких чимало і поміж нашим братом, на превеликий жаль, водиться — очі, як в ісусів, голубий дим в голові, гріхи все збирають та на тому й їздять — добре, кажу, як ще такі ісусики на осликах...

МАЛАХІЙ

Осана їм! Вони чистять світ.

ТРЕТІЙ

Хочеш чистити, пересядь з ослик...

ХТОСЬ *втулив з боку*

На асенізаційну бочку. (*Вибухнув сміх*).

ТРЕТІЙ

А хоча б і на бочку, бо краще бути бочкарем, ніж таким ісусиком. То добре, кажу, коли ще ісусики вони, бо це ще півлиха. А от коли вчуваєш в їхніх благеньких проповідях десь в одному, в двох словах зовсім другу музику...

МАЛАХІЙ

Голубую музику...

ТРЕТІЙ

Не нашої кляси музику, тоді нам треба сказати — товариші! За голубими їхніми словами ховаються буржуазні шовіністичні жальця. За голубим отим туманом чигають на нас супротивники, в голубих реформах закутано їхні мірочки і форми — стережіться!

МАЛАХІЙ

Негайну реформу людини виголошую я, гегемони, і беруся зробити її.

ТРЕТІЙ *пальцем покивав*

Ой зробиш, дядя, на себе глядя — знаємо вас... Ні, зробимо її краще ми, по образу й по подобию пролетарському.

МАЛАХІЙ

Тру-ту... А реформу українського роду ви зробите?.. Ген-ген сидить біля віконця в хаті, морщить постолі та виглядає, чи не везе йому старий бозя дощу на пшеницю, чи не видно синів із салдатів, із наймів дочок. І день іде, і ніч іде, бозі нема — і дощ не йде, б'ють пороги, місяць сходить, як і перше сходив, нема січі... Очерети у Дніпра питають...

ВИХОПИЛИСЬ ГОЛОСИ

Стара пісня.

МАЛАХІЙ

Де то наші діти ділись, де вони гуляють?

ТРЕТІЙ

Завтра там, де б'ють пороги, вже не місяць зійде.
Завтра зійдуть електричні, можна сказати, сонця і
засяють на весь степ козачий, на всю нашу Укра-
їну, аж до моря...

МАЛАХІЙ

Запитання: до якого моря?

ТРЕТІЙ

Завтра там, де скиглила чайка літаючи, заспіва-
ють сирени, можна сказати, морських пароплавів,
залунають гудки нових фабрик, заводів. Вже сього-
дні Дніпрельстан розбива динамо-моторами оче-
ртяний той сум і дике, хай воно сказиться, тужіння
порогів, бо чув я його на екскурсії...

МАЛАХІЙ

Киньте ваш Дніпрельстан! Тут ось, чуєте, кри-
чать — ізнасілованіє двох старух, о, гегемони! Не
поможе!

ТРЕТІЙ

Поможе! Отам починаєм ми нашу реформу всьо-
го українського роду, отам і тут і скрізь, де тільки
є рука робітника...

3

Підбі робітник, мокрий весь од поту

Готові форми?

Робітники напружились

Готові!

МОКРИЙ РОБІТНИК

Випускаємо чавун!.. *(крикнув туди, де знімалася за-
рава).* Готово!.. Дайош!..

*Полилася рівчакми та жолобами огнена рідина, освітила
огняно-червоним аж гарячим світлом увесь цех ливарний,
загравми полихнула, одсвітилась на обличчях і в очах у
кожного. Знявся рух. Перескакуючи через рівчакми, припадаючи
до форм, повели робітники за собою лопатами огняну лаву
у форми. Несли у ковшах. Гукали на Малахія*

- З дороги, старик!
- Бережись там, гей!
- Станьте осторонь, гей, як вас!.. Малахій!..
- Та покажіть йому, куди вийти, бо ще розтопиться.

*А він в димі та в заправі безпорадно метався між огнених
річечок, аж поки хтось не вивів його до дверей, сказавши:*

Клопіт з такими реформаторами...

Отямившись він глянув на огні, на дим, на заправи і сказав:

У них свої, червоні мрії. Яка трагедія!

Закрив очі й пішов. Услід йому гриміла симфонія труда.

V

*Турбувалася мадам Аполінара, щоб була не накрила її уста-
нову міліція, а найбільше вночі побивалася:*

— Гляди, Агапіє, часом наскочить міліція, кажи:
це мої онуки Оленька і Любонька, допіру приїха-
ли... говіти абощо.

АГАПІЯ на все годилася

А господи! Так і скажу, аби тільки подорожну ви
мені до Єрусалиму виклопотали...

— Виклопочу!

— Чи скоро ж?..

— Зажди!

— Коли ж місяць жду... *(шепотіла)* Ні грошей, ні
Єрусалиму.

*І як на зло Аполінарі в цю ніч десь недалеко зривались три-
вожні свистки*

Вискочив з якогось чуланчику знервований гість

ГІСТЬ

Свистять!.. Ах, мадам Аполінаре, скільки я вам радив знайти безпечнішу квартиру, щоб подалі — далі од радянської влади...

Докірливо, сердито глянув на мадам Аполінару і побіг по східцях через задні двері. Забув застібнути підтяжки.

АПОЛІНАРА *йому вслід заломила руки*

Ах, знаю, що мука, та що ж поробиш — ми тепер нелегальні!

Із того ж чуланчику вийшла ЛЮБУНЯ

Нудно... Хай грають.

АПОЛІНАРА

Не треба, Миронько! Чуєш — свистки?

ЛЮБУНЯ

Втечу!

АПОЛІНАРА *до музики*

Ну, грайте! Тільки, благаю, — піано, піано...

ЛЮБУНЯ *підійшла до Агапії*

А що як папонька вдома?

АГАПІЯ

То бог святий один знає...

ЛЮБУНЯ

Я оце подумала, і весь світ мені почорнів. А що як папонька вдома, а я тут!.. *(на музику)* Голосніше!

Увійшли, по східцях захиталися дві дівчини з гостями й Матильда

— Ось... Прийшли.

ПЕРША

Котики, ви не пожалієте.

ГІСТЬ

Не жалею, не заву, не плачу, всьо пройдьот, как с белих яблонь дим...

ДРУГА

Браво!

ГІСТЬ

Ув'ядання золотом охвачений

МАДАМ АПОЛІНАРА *до дівчат*

Прийшли, мої дітуні... А Оля ж де?

МАТИЛЬДА

Вина! А тоді про Олю...

ДРУГА *до гостя*

Можна грушу?

ГІСТЬ

Будь ласка... Я не буду больше молодим... Чого душенька ваша хоче, те й беріть!..

ДІВЧАТА

Ой, який добренький!

ГІСТЬ *злякався своєї доброти*

Тільки з умовою.

ДІВЧАТА

— З якою?

— На вибір дається півхвилини *(вийняв годинника)*. Півхвилини що завгодно. Півхвилини! Раз, два!..

ДІВЧАТА

Шоколади! Вина! Пундиків!

ГІСТЬ

Якої саме шоколади? Якого вина?

ДІВЧИНА

Червоного солодкого! Ні, білого!

Та якого ж, кажіть? ГІСТЬ

Цукерок! Рахат-лукуму! ДРУГА ДІВЧИНА

Що більш вам до смаку? ГІСТЬ

Цукерки! ДРУГА

Сто грам? Двісті грам? Триста грам? Півхви- ГІСТЬ
лини минуло.

Так скоро? ПЕРША

Жінь моя, іль ти приснілась мне... ГІСТЬ

Я ж шоколади хотіла. ПЕРША

Точно я весенней гулкою ранью проскакал на ГІСТЬ
розовом коне... Ні, годі *(сів на стіл)*.

Постривайте ж! Ми вам теж скажемо: що за- ДРУГА
вгодно, тільки півхвилинки... Ха-ха-ха. Уявляю!
Півхвилинки...

Ах, Мусю, Мусю! Хіба ж так можна жартувати. МАДАМ АПОЛІНАРА
Гості й справді подумують — півхвилиноньки...
Розлила вино по чарках. Гості взялись частувати дівчат.

АГАПІЯ до Любуні
— От якби тобі, доню, папоньку знайти, а мені
дорогу. Може, голубонько, ти знала Вакулиху?..
— Не знаю. Не з ваших країв я, бабуню.
— Я й забула, що ти десь із степів... Коли ж
на всю околицю одна Вакулиха була в Єрусалимі...

— Болить, бабуню, серце, подобно я умру...

— А вона як гарно вмерла—Вакулиха!
Прийшла з Єрусалиму і на третій день померла...

ДІВЧАТА схопились з-за столу
— Мадам Аполінаре! Мамочко! Гості
просять потанцювати. Можна?

АПОЛІНАРА
Тільки благаю вас, дівоньки, піяно! Піянісімо!
*Музика заправ фокстрота. Майнули тіні по стінах, по стелі—
гості й дівчата пішли у танок*

ЛЮБУНЯ
Ось грають, танцюють, а мені млини чогось вви-
жаються, що край нашого містечка. А що як па-
понька до млинів уже доходять, а я тут?

АГАПІЯ
Немов заснула: лице таке ясне та біле, їй-бо, не
брешу. А в труну їй стружок, що од гробу господ-
нього принесла, пахущих поклади і кипарисовий хре-
стик... Дай, боже, тобі, доню, мені й усякому так
умерти, як вмерла Вакулиха. *(Любуня пішла в чуланчик.
Агапія доказувала своє):* Хіба прощення написати? То-
вариші, отак і отак Вакулиха вмерла, то хочу й я
так. То ж не повірите, товариші, аж сниться вже.
Іду, немов пливу в повітрі повз море тепле, і сте-
жечка в червоних квітах, а десь за морем сяйво до
неба, як ото зоря улітку бува... А знаєте, това-
риші, як не вдається до Єрусалиму, так я вже...
(закуняла).

4

Оля привела Малахію. Ще з порогу цукнула
І я з гостем, та ще з яким!..
Дівчата й гості привітали Олю оплесками, вишуками „ура“.
Музика вдарив туша

МАЛАХІЙ *ставши на сходах*
Аж ось де визнали!.. *(велично вклонився)*. Вітаємо
наших вірноподаних!...

АПОЛІНАРА *до Оли*
Це здається Мірин, Любчин...

ОЛЯ
Батько.

АПОЛІНАРА
Навіщо, Олю!.. *Щоб* розтривожити сердешне
дитя!.. На віщо драма!

ОЛЯ
Де вона?

АПОЛІНАРА
Ша! Їй голова заболіла. Спить.

ОЛЯ *залянула в каїбнетик*
Міро, ти спиш?.. Спить! *(Підійшла до Малахія)* *Що*
дорожче, наркоме, батько чи сон?

МАЛАХІЙ
Сон, якщо він по роботі.

ОЛЯ *киво всміхнулась*
Нуда ж по роботі. Вибачте, я піду передягнуся,
ато змокла *(до всіх)*. Дош на дворі.

5

З розгону увійшов іще гість
Здорово, контр-революціє!

АПОЛІНАРА *зраділа і разом занепокоїлась*
Боже мій! Дівоньки! Дивіться, хто прийшов...

ДІВЧАТА *до нового гостя*
А-а! О-о!.. Наше „ніколи“ прийшло.

226

ГІСТЬ *подивився на годинника*
Ого! П'ятнадцять за першу. Поїзд о другій. *Ще*
треба телеграму вдарити... Так! Пляшку пива мені,
дві пляшки вина і цукерок дівчаткам — мерщій!

АПОЛІНАРА
Може б повечеряли, милий...

ГІСТЬ
Ніколи! Ніколи! Де Міра?

ДІВЧАТА
Міро! Міро! До тебе „ніколи“ прийшов.

АПОЛІНАРА *ще їри занепокоїлась*
Ша! Піяно, дівоньки... *(до гостя благально)* Може б
ви сьогодні другу собі подруженьку вибрали.

ГІСТЬ
Ніколи, контр-революціє! Я на п'ять хвилин.

АПОЛІНАРА
— Вона хвора.
— На що саме?
— Їй голова болить.
— Дурниці!

АПОЛІНАРА
Милий, драма буде...

ГІСТЬ
Ніколи!... Міро! Можна? *(пішов у чуланчик)*

МАЛАХІЙ *до Аполінари*
Хто він такий?

АПОЛІНАРА
Знакомий наш... *Що* веселий, а добрий...

МАЛАХІЙ
До кого пішов?

227

АПОЛІНАРА

Я й сама не знаю... Бачте, я харчую їх, себто— приходють їсти, тут і спочивають, а котора, то й з гостем... Хіба вглядиш? Клопоту з ними та клопоту... Може горілоньки з дощу, або пива?

МАЛАХІЙ

Я вам забороняю продавати любов у коробках!
— Яку любов?

— У коробках кажу! Хіба не бачу — нагородили коробок на кохання, немов клозетиків. Де місяць? Де зорі, питаю? Де квіти? *(Вийняв з кишені якусь саморобну дудку, задудив)*. Всім, всім, всім декрет! Однині забороняємо купувати й продавати законсервовану л дерев'яних, тим паче у фанерних коробках любов... Ні, не так. Щоб не зламати принципів нашої економполітики, тимчасово дозволяємо купувати й продавати оюбов, тільки не в коробках, не законсервовану, а при місяцю, при зорях вночі, на траві, на квітах. Коли ж закортить кому вдень, то здебільшого там, те дзвонить у розгонах сонце і гудуть золоті бджілки, вдак: дз-з-з... Нармахнар *(Подумав)* Перший.

6

Убігла Любуня. За нею ість

ГІСТЬ

Куди ти? Мені ж ніколи, Мірко!

ЛЮБУНЯ

Папонькин голос! Пустіть!.. Папонька милий мій, любий, дорогий, золотий!.. *(Поцілувала йому руки)*. Насилу, насилу я вас знайшла.

7

Ускочила Оля, набігли дівчата, підійшли, хитаючись, гості

ОЛЯ

Це я тобі його знайшла.

АГАПІЯ

А мені приснилось, — ангол у сопілку золотую грає... Коли гульк — аж це Любонькин батенько.

ДІВЧАТА

Справді, батько?
Міро! Це твій батько?

МАЛАХІЙ

Я не батько. Я народній Малахій. Та невже ж не читали першого декрета? Зрікся родинного стану... *Гість подивився на годинника, махнув рукою й побіг*

ЛЮБУНЯ

Папонька любий! Ви не дивіться, що я така, що я в таких нарядах...

МАЛАХІЙ

— Зрікся родинного стану, кажу.
— Простіть мене, папонько! Це я не навсправжки. Це я, щоб одшукати вас, копійку заробляла...

АГАПІЯ

Простіть її за блуд, і бог вам ще не такі гріхи відпустить...

Оля не спускала з Малахія очей

ЛЮБУНЯ

Зараз приїде Ванько, ми сядемо, папонько, і до вокзалу... У мене є гроші, аж п'ятьдесят три рублі. Квитки я куплю з плацкартами, ситра в дорогу, помаранчів. Ви ляжете, папонько, спочинете, любий мій, а вже сивенький...

МАЛАХІЙ *одійшовши*

Кажу, нема папоньки!.. І кума нема! Є народній Малахій нарком! Нармахнар! Перший!

ЛЮБУНЯ

Що ж мені тепер?

ОЛЯ до Малахія
Що ж вона тепер робитиме, гей лихо ви, пеня на-
родня!

МАЛАХІЙ
Запалюйте огнища універсального кохання на
вулицях ваших городів, грійте потомлених, — в го-
лубих моїх країнах вам за це спорудять пам'ятники...

ЛЮБУНЯ
Як же мені тепер?

ОЛЯ
Попросимо, щоб він іще одну голубу брехеньку
розказав, і знаєш про кого?.. Про милих, що вер-
нуться до нас зимою вночі. Ха-ха-ха. Скільки їх,
милих, вже зо мною спало, що як доведеться при-
ймати та гріти з походу, то ще задавлять... Му-
зико! Колечко!

*Любуня, як хвора, поточилася в чуланчик. Дівчата й гості
підхопили Олю:*

Браво! Браво!
Колечко!

Оля колечко співа.

ОЛЯ
В супроводі музики заспівала:
Потеряла я колечко,
Потеряла я любов,
через этоє колечко
буду плакати день і ніч.
Мил уехал, меня бросил
ще й малютку на руках,
як згляну я на малютку,
так сльозами і заллюсь —
через тебе, моя малютка,
пойду в море утоплюсь.

МАЛАХІЙ *зійшов на сідці*
Ало, ало!... Перекажіть радіом всім, всім, всім
на Україні сущим — людям, тополям, вербам нашим,
степам і ярам і зорям на небі.

ОЛЯ
Довго русою косою
Трепетала по волне,
Правой рученькой махала:
Прощай, миленький, прощай!

МАЛАХІЙ *самотньо*
Перекажіть, що народній Малахій вже сумує, і срібна
сльоза повзе з сивого уса та й капа в голубе море.
Як це трагічно: на голубих мріях сумує...
*Його оточили дівчата і гості. Сміялися. Танцювали. І от
в цей момент крикнула Агапія:*

— Любина завісилась!

АПОЛІНАРА
— Завісилась!

ДІВЧАТА *заглянули в чуланчик*
— Завісилась!
— Завісилась!.. Мірка!.. Йй-богу!
*Знялась тривога. Гості, дівчата кинулись в розтіч, схиляючись
в двері*

АГАПІЯ до Малахія
Ваша донечка завісилась!

МАЛАХІЙ
Не тривожтесь, вірноподанко, вона не завісилась,
а потонула в морі... Більш точно — в голубому
морі...

8

ОЛЯ *вийшла з чуланчику*
Зняла... Вона вже мертва... (до Малахія) Чуєте!
Це ж ви її довели... до смерті!

МАЛАХІЙ
Он краще ловіть молодика, бо він мочиться у море.

ОЛЯ

Він остаточно збожеволів... Куди ж тепер, після голубих мрій? *(Сама собі одповіла переконливо)*. Чого ж ще думаєш!.. Туди!.. Назад. На службу! *(Пов'язалась хусткою й пішла твердо ступаючи)*.

9

Ускочила Аполінара з невеличкою скринькою, в яку запихала намисто, золоті обручки, шматок шовку тощо

АПОЛІНАРА

Я вже яка, але ж не така, як оцей... *(плюнула на Малахію й побігла)*.

МАЛАХІЙ

І плювали, і били його по ланитах. То він узявши сурму золотую, подув у ню... *(вийняв дудку)* і заграв всевітньої голубої симфонії *(заграв на дудку)*. Я—все-світній пастух. Пасу череди мої. Пасу, пасу та й заграю...

Аполінара засвітила свічку. Малахій грав. Йому здавалося, що він справді творить якусь прекрасну голубу симфонію, не вважаючи на те, що дудка гунявила і лунала диким дисонансом

Місто на борті; місто в бінокль. ДВА РОЗДІЛИ З КНИГИ
Маяк у морі каже: „БЕРЕГИ ДВАНАДЦЯТИ ВОД“

ОЛ. МАР'ЯМОВ

— Йди сюди, на тебе чекають. Вугіль із склепів ладен потекти до твоїх трюмів. Твій якір знайде для себе зручне місце.

Інколи, вогонь маяка спалахує й гасне, попереджаючи:

— Виходь на морський простір. Змінюй свій курс, коли хочеш дійти мети.

У Мармарі й Дарданелах ми ловимо прибережні вогні. З сутіні, що надходить усе пізніше й до схід сонця, що відбувається все урочистіш кожного дня. Дарданельські маяки блимають і погасають у сірому

232

тумані квітневого світанку. Ледве видко передранішні ліхтарі Галіполі; ясніше повстає невеликий порт Ханак.

Голі береги Дарданел сходять до моря; можна подумати, що іржа затоплених крейсерів перекинулася на ці складчасті, поморщені гори, випнуті просто з зеленкуватої води. У коритарі Дарданел доводиться йти кілька годин тяжкою, застиглою водою.

Тут відчувається не міць броньованої протоки, а підсвідома, прихована загроза. Цей вузький прохід, узятий в кільце гармат, ця водяна принада для дотепів од Наполеона до Мілюкова, — такого гнітючотяжкого місця мені не доводилося зустрічати на жадному з пройдених морів. І цей сконденсований тягар, матеріялізовану цю примару війни, затиснено між два найкращі моря в світі: між Мармарою та Егейю. Я бачив закордонні військові паради, бачив індуських сипаїв, привезених до Аравії; сипаїв, поставлених біля брами британської місії в Персії. На Зондських островах я бачив голяндських колоніальних салдатів. На Формозі спостерігав неймовірні жерла гармат японського наддредновту. І я не відчув у всьому цьому такого безпосереднього подиху війни, як у порожніх зовні Дарданелах. Тут курить непомітний гнилий пах військового лаврину, — пах каліченого людського тіла з домішкою нижних і персикових пахошів ціяну та гірничного газу.

Просто після Дарданел, корабель угрузає в Егейю, ніби в килим. Море пухнасте й прозоре. Землі Архіпелагу — теж пухкі — повстають з морського килиму. Багато островів, багато вітрил, — і всі вони прозорі й нарочиті, ніби виготовлені спеціально для двохденного спокійного блукання поміж них. Коли ж ми увиходимо до Середземного — навкруги той самий безкрайній ультрамарин. Островів менше та з невидної землі посилюються пахоші лаврів і тубероз.

233

На морі мертва зиб і червоний місяць сходить на обрії.

Звички на кораблі усталюються, перетворюються на побут. Я вже знаю, в якій годині мені їсти, спати, виходити на вахту, слухати чергові оповідання Миті Золкіна про його діда — волзького лоцмана 122-х років віком.

Нарешті в один із днів упіймали на півбаці чорну єгипетську ластівку. Знесилена довгим польотом, вона вмерла, принесена на стіл до каюти наших наукових робітників. Проте, це вже значить, що нам небагато лишилося до єгипетського берега, і що той вітер, народжений у червонастих смугах заходу — вітер Африки. Море набирає нових відтінків і знову тяжко визначити справжній колір цієї тяжкої зеленкуватої маси.

Надвечір видко маяк і невелике біле місто.

Курсова помилка загнала нас до малого порту Даміетти. Просторінь вод Медитерранії, — рухома пустеля, — котиться під обрій, поглинаючи цитринову кулю сонця й безкрайне тремтіння африканських земель.

Сприймання в подорожі завжди поділяється. Єсть незаперечна реальність — безпосереднє вражіння. Над ним виростає складне мереживо здогадок, образів і вигаданих, уявлених ситуацій. Кругле яблуко думки терпне, вистигає, буяє соком. Нарешті, від нього можна вкусити.

У Порт-Саїді нас найперше затоплює повідь безпосередніх вражінь. Як завжди перший гість на нашому борті височенний, огрядний поліцай. Він у червоній фесці, у широченних білих штанях. За десять хвилин він уже жваво розмовляє, спритно розсипаючи швидкі слова дрібною похвальби. Точний зміст його монологу передати аж ніяк не можна; це сумішка неприхованих спльоток, цинічних визнань і тупої пихи:

— Одержую тридцять два фунти...

— Ходжу в цивільному, але маю право на дві зірки...

— Єгиптяни? Єгиптян я...

І далі йде слово з лексикону найбрудніших закутків людського падіння.

Поліцай справді входить у суцільне сприймання такий, як він єсть. З чобітьми й цинічними фразками. Що можна у нього відібрати і що про нього вигадувати?

Галузі поліцаєвих тем — найнесподіваніші. Від справ політичних він переходить на брудний цинізм, перестрибує по тому на єгипетського короля й діалог його має, приміром, таку форму:

— Ви питаєте, який тут уряд. Може, гадаєте єгипетський? Цим єгиптянам дай огрядну бабу, дай їм гашишу й вони тобі весь Єгипет оддадуть...

— Єгипетський король?

Поліс-ляйтнант виразно бере себе за носа й тягає своє обличчя за цей засмаглий і товстий придаток.

— Ось вам увесь їхній король. Він — good fellow — добрий хлопець — він робить те, що треба, а парламент...

Він знову покладається на миги. На цей раз діють його рука й коліно, що беруть участь в інсценізації одного енергійного стусана.

— А знаєте, як тут лікують гонорею? Треба піти до негритянки. Це найрадикальніше лікування. — Він сміється голосним, лунким реготом людини, що має всі підстави й права сміятися. — Повірте на мій досвід. Я її лікував разів тридцять... сорок. Прекрасний засіб.

Якось, на гамаданському базарі, в Персії, я бачив молодого негра-сомалійця. Він ходив серед перських прокажених і жебраків, серед базарної погані й гнилизни. Його тіло, з легким блакитним відтінком на чорному тлі, хилиталося на тонких ногах. Нічим не прихований, нахабний і страшний переможець-

сифіліс визирає з виразок, з почервонілих страшних ніздрів, з по́жмаканих хворобою товстих губ. Тому сміх поліцає мені страшно чути. Він нагадує поріділі кучерки на голові сомалійця. Сміх товстого поліцає звучить як гасло, як статистика, як самовпевнений звіт фабрики негрів - венериків, алькоголиків, злодіїв і жебраків.

Поліцай іде. До міста тут не випускають. Матроси кажуть: нас залишено „без берега“. Поліційні катери вартують нас.

На пароплаві „Ільч“, пришвартованому поруч нас, мусульманські прочани, що їдуть до Джедди, магометани з Середньої Азії, близькі вже до своєї мети, співають тепер своїх пісень надто голосно й завзято. Вечір; маяк протинає прожектором сутінь, магометани кричать напівгістерично і в місті, близькому від нас, запалено світляні реклями. Місто можна спостерігати в розрізі, вивчати, як модель з світляним пунктиром ліхтарів та реклям.

З Суеду проходять величезні пароплави з льонгшезами, виставленими просто на палубу. Екскурсійні пароплави, випущені французькими і американськими компаніями. Вивіски й прапори цих компаній освітлено. Вони прикрашають квартал будинків по надбережжі.

— John Haig. Scotch whisky.

— Dewar's whisky.

— Cusenieur Це — лікери.

І, нарешті, всюдисуща рекляма дитячого борошна „Nestle“.

Всі ці літери, запалені по стінах і на розі вулиць, підкреслюють дивне сплетіння порт-саїдських вулиць, закінчене винесеною на морський берег вивіскою Casino Palase Hotel з величезним анонсом:

— To night dance.

— Шоночі танці.

Ритм джазу, підтриманий ритмом пробісків з маяка, тримає мене на палубі. На сусідньому „Ільчі“

кінчають вантажити вугіль. Біля освітленого трапу видко постаті співців-прочан. На тихій воді, обмеженій молами, їхній спів стелеться, як зойк, як одчайдушний, божевільний відгомін на рев джазу й шерк підошов у близькому Casino Palase Hotel. Проектори протинають темряву, несподівано виявляючи штучні, кам'яні береги порту, затихлі вулиці міста й простори моря.

На ранок хлопці з кормового кубрика прокидаються з голосною лайкою. Виявляється, що поліцай, старий араб, вартуючи на юті, вночі вкрав з кубрика цитрини, яйця й випив молоко. Паунок рельєфно виділяється тепер під його шенелею, проте хлопці не знають як до нього підійти і здалеку лаються одчайдушно.

Берег тремтить у прозорому серпанку—непрístupний для нас.

Не вважаючи на невихід, місто сприймається глибоко й чітко за подвійною метою:

— я підношу до очей бінокль:— у скляному колі блищить смуга олеографічно-нестерпного неба; потім— нерівний ряд дахів на Маріно-стріт, Казіно-Палас, Месажері-марітім, будинки німецьких і голландських об'єднань та Порт-саїдська цитадель, жовтий будинок з шістьма мортирами й одною пальмою перед ганком. До бачених вночі реклям приєднується веселий джентлмен на величезній, зеленій дощі:— Johnny Walker— Джонні Вокер, відомий кон'як— „Джонні, що гуляє“. В колі біноклевих шкелець— з'анатоване місто; місто— рисунок з рухомими людськими моделями; місто— панорама, частинно розп'ята над морем для споглядання.

Варто ж поглянути довкола, на палубу, і я бачу живе населення цього міста, репрезентоване трьома найвиразнішими верствами: робітниками-вантажниками, крамарями-поставщиками й поліцаєми-охоронцями єгипетських державних підвалів.

Місто на борті; місто в бінокль.

За Маріно-стріт, іде набережжя Тевфік Паші. Зелений пам'ятник Фердинандові Лессепсові кінчає набережжя й починає мол. Двічі на день на пляжі з трьома рядами кабін та на молі з'являються поліс-офіцери, арабські багатії й дівчата в сукнях гарячих кольорів під червоними й зеленими парасольками. Вони виходять в одинадцятій-дванадцятій годині ранку й о четвертій-п'ятій годині вечора. Їхній маршрут стандартний: від пляжу до пам'ятника, там неодмінна затримка на сходах — подивитись на косі реї феллахських фелюг, потім далі, до маяка. Потім — назад. Вранці — поки сонце не почне надто пекти. Ввечері — поки воно зовсім не заїде. Чітка різьба пальмового гілля панує навкруги; у Порт-Саїді є багато садів: Governor-Garden, Great-garden. У місті є три великі вулиці: Короля Фуада 1-го, принця Фарука і, нарешті, третя — найгаласливіша й найзалюдненіша „Вулиця Комерції“. Я так само бачу їхній розріз крізь бінокль; бачу конку, що поволі суне поміж світло-жовтих будинків з рівними клітинами балконів. Різнобарвна юрба рухається поодиножко в сонячній зливі. Арабки вештаються переможні ледарством, напівголі, зрідка прикриті укриттями. Квітнуть червоні фески й чорні сурдути віють за колесами велосипедів.

З-за чорно-білого маяка весь час виходять судна.

Передвідходна метушня на нашому борті закінчується і з'являються двійко людей, дивно подібних до Пата і Паташона, в солом'яних брилях, перетягнених чорними стрічками з написом французькою мовою: „Компанія Суецького Каналу“. З ними прийшов чоловік того гатунку, що їм не можна визначити з першого погляду жадної відповіді анкетного порядку. Це був типовий чоловік специфічного трудового стандарту. Я запитав його:

— Ви єгиптянин чи англієць?

Він подивився розгублено й відповів:

— Я? Я... електрик...

У нас встановлюється спеціальні прожектори, неодмінно потрібні для проходу каналом. Араби довантажують пароплав „чорносливом“, як звивають матроси вугіль, переносючи його просто з барж і плюючись глейкою слиною. Наші кочегари годують їх хлібом, виносять борщ, роблячи все це з мішаниною благодійності й здивовання.

— От народ!..

Кочегари повторюють це, виносячи вантажникам їжу. Ті їдять тут же, нашвидку ковтаючи її.

— Копійка жебракові — єдине в світі, що іще не подорожчало!

Франтуватий інженер компанії „Каналь де-Суец“ проходить палубою, кидаючи ефектну фразу. Один з вантажників обертається до нього й застигає в напруженій павзі. На одну мить. Потім він дожовує матросський хліб і береться до роботи.

Вугіль вантажать з барж, а поліційні катери кружляють весь час довкола.

Величезний американський пароплав відходить на Марсель. Він стає поруч нас; матроси окатують палубу водою з шлангів і один з них співає. Уривок його пісні сягає нашої палуби:

— У Джексон-Сквер я вернуся до тебе, розпустивши вітрила,
У сонячний Н'ю-Орлеан,
У рідну Луїзіану...

Якір ми підіймаємо о шостій вечора.

Спека триває, а ми виходимо до Суецу, бачучи в останнє профіль проспекта Фуада 1-го, малий вагон конки, сумішку реклам і триповерхові будинки найсвітліших кольорів.

Коли ми проходимо повз зелені бані будинку „Canal de-Suez“, палацу змішано-мавританського стилю, що стоїть, ніби просто на воді, я чую поруч

себе голос. Він належить безперечно огрядній, здоровій людині, бо я відчуваю характерну, здорову задишку й специфічне крехтіння.

Голос каже:

— У таку погоду, в нас, на Рівнині, легко пізнати мерців...

Я обертаюся до несподіваного сусіди й бачу поліцейського, що ретельно обтирає хусткою свій спітнілий, повний вид.

— Де саме, на Рівнині? — перепитую я.

Він відкриває товсте, прикрашене жорсткими, чорними вусами, обличчя, посміхається й пояснює.

— У таку спеку у нас, ближче до Судану, пізнають, що людина вмерла, коли тіло її раптом робиться не холодне, а дивно гаряче. Бо така вже навкруги температура повітря.

Оглядаючи свого нового співрозмовника, я переконуюся, що він єгиптянин з походження, поліцейський офіцер у чині лейтенанта, а до всього цього ще й непоганий парубічко.

— Магомед Ель-Каді. — відрекомендувався він. Каді, розумієте, — джеффі...¹, пояснює він іще, посміхаючись.

Цікаво сполучити слова обох лейтенантів про Єгипет.

Магомед Ель-Каді каже:

— В Єгипті всі пости посідають самі єгиптяни. Жадних англійців!

— Чому ж би то єгиптяни не випускають нас на берег? — питаю я.

Магомед Ель-Каді ніяковіє і, зашарівшись, каже:

— Ми... Англійці, бачите...

— Дякую. Я вже бачив.

Береги Африки й Азії однаково сухі й жовті. Хібащо на африканському трохи більше малих застиглих озер з солонуватою водою.

¹ Джеффі — англ. мов. суддя.

— Кгор, — називає їх Ель-Каді.

Непорушні, на одній нозі, стоять по цих озерах флямінго. Сонце над цими рожевими тілами, над цією водою лягун, хворіє на пропасницю. Шафранного, малярійного відтінку коло, сідає в мертві озера. Береги зміцнені пальмами й ще одним гарячо-зеленим деревом, що його Магомед Ель-Каді вживає по-арабському: „сант“, не знаючи інших його назов.

У червоному кутку, переробленому з колишнього горіхового салону, Магомед Ель-Каді роздягає важкий поліцейський френч і кладе на стіл форменну, червону феску. Його рот розтягається в непереможному позиханні. Потім він дивиться на портрети, журнали й газети за той день, коли ми вийшли з Севастополя. До кутка збираються кочегари. Молодий красунь, здоровий і м'язистий кочегар, Мінас Каракаш сідає до п'янина й починає грати „Яблучка“ й романсів. Лейтенант Ель-Каді слухає, замислюється і повторює ще раз:

— Не знаю... Англійці...

Вночі не можна спати. Рівний простір Суєцу розлягається обабіч нашого борту, обмежений плоскими, піщаними берегами і щедре дерево „сант“ ховає приплати. Інколи ми стаємо до берега, пропускаючи зустрічні пароплави. Крізь освітлені ілюмінатори видко прекрасні ресторани, салони, фешенебельну публіку й чути гру оркестрів і джазів. На нашому судні хазяїнує спеціальний суецький лоцман, обізнаний на всіх правилах проходження каналом. Берегами біжать білі поїзди з Сагари, з малими віконцями, щоб у їх проходило якнайменше сонця.

Магомед Ель-Каді спить у червоному кутку, розстібнувши сорочку й оголивши здорові, широкі й волохаті груди. Згадуючи його цинічного попередника й порівнюючи тон оповідань обох лейтенантів, я спостерігаю його рівне дихання і його спокійний сон. І мені здається, ніби я маю підстави бути певним, що Ель-Каді на нашому пароплаві (а може

й до нього) багато замислюється про єгипетську самостійність і англійське невтручання.

Ляйтнант виходить на палубу перед ранком, коли Суец приймає у себе численні „уеди“, напівпересохлі ручаї. Канал розтікається в передчутті Червоного моря. Навкруги виринають, лисніючи спинами, дельфіни.

— Подивіться, — каже Ель-Каді, показуючи стеком на одного з них. — Яка погордлива, самовпевнена риба. У нас, у Єгипті... Ляйтнант робить хитру павзу, ніби знайшовши щось цікаве на вкритому пальмовим буянням березі.

— Що ви кажете про дельфіна? — перепитує я.

І Магомед Ель-Каді, переконавшись, що в тоні мого запитання є безпосередня цікавість, розповідає мені легенду про купця Сулеймана Абу-Закра і одуреного ним дельфіна.

— На одному з островів є невелика гавань Сіді-Юссуф. Купець Сулейман Абу-Закра мав везти туди свій крам і спізвився на корабель. Він пішов, а купець стояв на березі, дивився на гру пурпурних вітрил при далекому обрії й чекав, розгублений, на якийсь випадок, на якусь допомогу волею небесного покровителя щасливої торгівлі. Отут то й з'явився дельфін.

Ляйтнант поліції зупиняється, щоб запалити сигарету. Тонкий запах сумішки тютюну й гашишу лине з його портсигару. Дим стремить до берега, де проїздять новенькі лімузини й триває метушня землеробської праці.

— Сулейман Абу-Закра простяг руки над море і закричав: — О, добрий дельфіне! Мої кораблі пішли, а дружина моя тяжко хворіє в порті Сіді-Юссуф. Перевези мене туди, дельфіне. Я буду тобі довіку вдячний. — Дельфін не був іще тоді такою погорливою істотою, як ви його можете бачити. Він підплив до берега й запросив купця Сулеймана до себе на спину.

Мені доводиться напружено вслухатися в ляйтнантове оповідання, бо скажені гудки пароплавів і великих доків весь час заважають йому.

— Я буду тобі до смерти вдячний! — повторив Абу-Закра; та дельфін відповів: — У тебе, Сулеймане, при боці я бачу прекрасний ніж з срібною рибою на ручці. Дай його мені й не потрібна буде тобі твоя довічна подяка. — Добре, — сказав Сулейман. Я вколю тобі його просто в спину, щоб ти міг ним пишатися перед усіма. — Дельфін пристав на це й коли вони підпливали до порту Сіді-Юссуф, Сулейман Абу-Закра, взявши свого ножа, вирізав з дельфінової спини добрий кілограм м'яса, заховавши під плаща й м'ясо й ніж. — Уже! — сказав він дельфінові. — Маєш ножа, а пам'ять про тебе близька моему серцеві! — і він намацав лівою рукою під плащем шмат дельфінового м'яса. Сулейман Абу-Закра вийшов на берег, а дельфін поплив. Саме через це у їх тепер виїмка на спині й такий погордливий вигляд, ніби вони пишаються купцевим ножем.

Ляйтнант дивиться на мене так, ніби надаючи легенді якоесь подвійне значіння. Ми стоїмо в Порт-Тевфіді. Якір кинено й новий порт квітне навкруги. Дельфіни вистрибують з води, вода затримується в чорній ямці на спині, потім вона лється й вилискує; чорні їхні морди пишуть здоров'ям і задоволенням. Справжні морські свині.

За півгодини після зупинки, я спостерігаю справжній Єгипет. Країна лежить під сонцем з виразом дивного пишання з „власного“ уряду, з „власної“ поліції і все ж — у неї блищить вирізане з тіла живе м'ясо, як довічна подяка купця - господаря з островів.

Ель-Каді закінчує свою легенду, йдучи до човна, щоб з'їхати на берег:

— У порті Сіді-Юссуф, на березі, співали дивні птиці. Як тепер. Небо було прекрасне. Як над нами. А кольору води

в той день, ані дельфін, ні Сулейман Абу-Закра не могли забути довіку. Подивіться на воду і ви її так само не забудете.

II „Сеїл“. Людину зраджують дрібниці. Якесь особливе, майже непомітне пишання з бездоганної англійської вимови, збуджує подив і притягає увагу до нового офіцера, що ступив на нашу палубу. Надзвичайно правильні риси обличчя, світле волосся, тонкий ніс з ледве помітною горбинкою,— впадають в око по тому. На світлому, — не по-арабському, але й не по-англійському, — волоссі — форменна червона феска. Вдягнений він у форму єгипетського поліцає.

Ми проминули всі, один до одного подібні, затишні приплав Суецу: — Раз-Ель-Еш, Фардан, Ізмаїлію, Тусуан, Шалуф. На жовтій землі зелені оази: розкішні пальми й глинясті куби фелакських жител. Обрій заповнили сині тумани єгипетських хребтів. На високій щоглі ледве хилитаються шари й трикутники. У спеці стигне авто.

Магамед Ель-Каді поправляє рукавички, взявши стека під пахву і збирається вийти до моторного човна, що чекає під трапом.

— Будь ласка, — звертаюсь я до нього. — Скажіть мені: хто цей офіцер? — І я показую головою в бік молодого русявого лейтенанта.

— Це мало цікаво, — відповідає Ель-Каді. — Я не знаю... Цей ляйтнант... Так... Пітер Рудіак — його ім'я...

Я відразу згадую мале, наддніпрянське місто, пахоші свіжого клею, що линуть од парканів з тільки-но вивішених універсалів, вісімнадцятий рік і підпис на наказах уенерівської комендатури: — Петро Рудіак, комендант.

— Пітер Рудіак...

Наш пароплав стоїть на карантині й поліцаї перевіряють команду; з каналу ми вийшли в рівні води Суецької затоки.

Я підхожу до свого приятеля Миколи, що стоїть недалеко ляйтнанта Рудяка і кажу йому голосно й виразно:

— Як добре було б плисти зараз десь межі Каневом та Сокирною...

Микола відповідає:

— Наступний рік — останній рік порогів. Треба буде й туди поїхати.

Ляйтнант єгипетської поліції Пітер Рудіак обертається на мить. Ледве помітна зморшка раптом перерізає йому обличчя і ляйтнант продовжує далі перевіряти нашу команду:

— Seventy four, seventy five, seventy six.

— Є надзвичайне арабське слово — „сеїл“. Воно визначає ту тяжку спеку, що встановлюється тут після короткої, раптової зливи. Я живу, весь час відчуваючи навкруги себе оцей самий „сеїл“.

Петро Рудіак сперся на піаніно. Він зняв феску і світле волосся розсипається безпорадно, порушуючи акуратний проділь, геть знімаючи весь англійський лоск, всю роблену певність його нової постаті.

— Оце фіялкове небо, ці зеленкуваті води... Подивіться: густа зелень дерев і такі ж зелені двері. Рожеві будинки й світло-рожеві черепичні дахи. Гаряче-червоні бакани, повторені водою. Місця для сумнівів не залишено, все ясно і навіть природа не має півтонів. Я сьогодні вперше по дев'яти роках почув українську мову. Я так не можу. Я відчуваю знову цей тяжкий, цей гнітючий „сеїл“ добровільного вигнання.

Своє оповідання він починає відразу з Бізerti, та хіба тяжко уявити за його тридцяти років і гімназію, доведену до сьомої класи, і патос ешалонів та вокзалів, сповнених брязкоту рушниць і буферів, багнетів і чайників, гуркоту окропу, що ллється з вокзальних баків і тупоту ніг у захваті наступів та евакуацій.

— До Бізerti я потрапив випадково, буди в Севастополі, на час втечі фльоти. Ви не знаєте цифр. Тисяча руських служать у єгипетській поліції. А скільки пішли кондукторами залізниць, льокаями колоніяльних нуво-ришів, чорноробами тропічних плянтацій. Я був єдиний українець. І ось ви бачите мене в цій фесці, в єгипетському поліційному кителі...

Руки його підсвідомо перебирають плетиво погон і нервово сіпають чорні шнурки на фесці.

— Я звичайно ненавиджу вас, вашу нетактовність, вашу егоїстичність у ту хвилину, коли ви згадали Дніпро. Я уявляю спокій тополь і хмарки над ними, легку зиб на Дніпрі і дуби-галари під спокійними вітрилами, що йдуть на той берег. „Той берег Дніпра“! Це ж шмат викраєний з мене і я боюся, що в ньому — імпульс мого життя. Ви не бачили тутешніх емігрантів? Вам пощастило. У них всіх характерна пожовклість обличчя, злісілий череп і урочиста опуклість пухирів. Це — морфіномани. Так вони знищують тягар „сеїлу“, тої жакливої внутрішньої спеки, що сама ладна знищити всіх нас. Я переборю це. Я зумів захватись у цей захисний китель, під цю захисну феску цілком. Приховати себе вкрай. Спочатку, уявіть собі Бізертю тисяча дев'ятсот двадцятого року. Середовище матросів, офіцерів, акторів і проститутток з севастопільського „Примбуля“. Вони всі танцювали по матроських притонах і, зголоднілі, шукали роботи і якихось захисних обов'язків. І вся Бізерта, — чи не правда, ця формула звучить уже, як кожне провінціяльне: „всі Лубні, вся Золотоноша“, — вся Бізерта нюхала „сніг“, кокаїн, називаючи його огидно-фамільярним словом „коко“.

Тепер я зрозумів уже, чому й на наш пароплав привіз і пропонував усім матросам білі порошки кокаїну, — високий худий араб, при лодманській шлюпці в Суеці.

Рудяк спинився, обтираючи хусткою лоба, обливаючи пересохлі губи, заспокоюючи силоміць знервовані рухи пальців.

— Ви знаєте, що варто було тут, під цими застиглими пальцями, при цій тяжкій воді, відмовитись од наркотиків. Ось тільки палю. Прошу.

Дим сигарети заспокоює його і він продовжує:

— Потім я змусив себе повірити в те, що я заспокоївся. Знаєте, місце в затишному Тусуані. Приплав — Дніпровська баржа в мініятурі; між двох пальм і групи незнайомих пишних дерев, — станція і мій новий притулок — єгипетське поліційне управління. Щогла з сигнальними значками. Подивіться...

Петро Рудяк показав рукою на берег.

Я побачив білий поїзд, що вганявся під семафор. У довгому вагон-ресторані — спокій, в двох останніх колесних закутках для феллахів — галас і бруд. Сусіднім шосе біжать автобуси й автомобілі з Суецу до Порт-Саїду й назад. І все це підкреслене бездоганним люстром каналу, облямованим рівними, штучно зміцненими берегами. Так. Рудяк правий. Спокій тут — одверто нарочитий, приправлений якоюсь специфічною санаторійністю.

— Не нагадуйте мені про Дніпро, про Україну. Я вже призвичаївся до тутешнього пейзажу, до арабських сприймальних асоціацій. От ми стоїмо тут самі і я дуже хочу, щоби мене ніхто зараз не побачив: — мене й мого раптового відступу, моєї раптової кризи. Що це у вас? Газети? Навіть українські?..

Він, одвертаючись, одсуває рукою журнали й газети, що лежать на столі.

— Ні. Не треба. Я знаю вже, що розуміння „дому“ можна виховати в своїй уяві. Доречі, — арабською мовою слово „дім“ визначає особливу, дику гіллясту пальму, що росте в пустелі. Я тепер навчився сприймати „дім“, саме так. Я змусив себе до того ж повірити в те, що я психологічно здорова людина,

і що взагалі зі мною нічого особливого не трапилось. Тут, у Єгипті є такі ручаї... Араби взивають їх „уеди“... Вони течуть до моря, чи до великої ріки та, не дійшовши її, пересихають у піску. Я не дотік своєї води. А може й того моря не було. Лише пісок.

Пароплав „Інсулінда“ з Роттердаму проходить повз нас. Його величезний корпус ховає береги. У шикарному освітленому dining-room'і, певно, вечерея. З горішнього салону чути музику і в рідких льонг-шезах тіневої палуби розташувалися випадкові дорожні пари. Петро Рудяк робить спробу переконати себе в чомусь:

— Хіба погано? Вечорами проходять такі пароплави. Дівчата плывуть з колоній; молоді вертають із шлюбних подорожей. Яка барвистість поглядів, яке надзвичайне піднесення захоплених очей, з-під кожної парасольки! Я, звичайно, не вірю в ті казки, що у нас, — вибачте, — у вас, на Україні, не ходять трамваї, немає електрики й вулицями возять самих мерців. Але я певен, що такого простору й повноти життя там зараз немає. Погляньте но на береги на три хвилини, порахуйте, скільки автомобілів майне повз ваші очі й подивіться: в котрому з них не буде обличчя задоволеного з життя? Чому б мені, як-то кажуть, — не „переключитись“; чому б мені не вважати за свою батьківщину, за рідне своє місто не якісь екзотично-далекі Лубні, а близьку зелену зарошену долину — „ваді“ — й згадувати дитинство не в малому одноповерховому будиночку з палісадником, не в коритарах гімназії за рогом, а в просторому білому шатрі — „дуарі“. От, приміром, знаєте, — ніби єсть у мене батько, що я його кличу: „Абу!“ й мати, що я її взиваю: „Умм!“, а вони звуть мене до дуару, кричучи в просторинь поміж пальм: — „Сег'ір! Сег'ір!“, а це значить: — „Маленький! Маленький наш!“ І, звичайно, логічно, послідовно повстає звідси мій мундир, одержаний після

французького коледжу десь у Каїро. Га? Чому б і не так?!

Петро Рудяк сміється хоробливо й переривчасто. Я вдивляюся в його перекивлене сміхом обличчя і згадую, як узимку, в Харкові, довелося мені бачити негра, що сидів у санках, насунувши на вуха хутрянного малахая, тонучи в шкіряному пальті й у високих чоботях. Санки вганялися в сніги, пірнали з замету в замет, і мені здається, що в негра був приблизно такий самий вираз на лиці, як і в Петра Рудяка.

— Земля прекрасно устаткована для безнадійно божевільних!..

Після павзи, потрібної, щоб запалити нову сигаретку, ляйтнант випростується і пробує кволо, нецікаво запитати:

— Ну, а от скажімо, як тепер у Києві? Оперний сезон? Я чув, що опера там уже українська. Розкажіть дещо...

І вже по п'яти хвилинах він підводиться, нашвидку натягає білі рукавички й кидає уривки швидких слів:

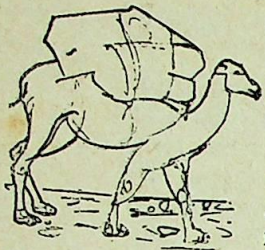
— Ні. Досить. Час іти. Не можна так! Дякую. Хоч, може, швидше й — ні. Бачите, — знову ця жахлива вага рівної води за бортом і немає жадних хмарок. Сім тижнів не було дощу! — І, вибігаючи на трап, він кидає в салон останні українські слова: — Бажаю щасливої подорожі!..

Він виходить на палубу. Там триває нудна й довга перевірка команди; не можуть закінчити якихось дрібних формальностей. За мить — чути рівний ляйтнантів голос, його прекрасну чітку англійську вимову:

— Please, m-r Captain! That man is your sailor? Fireman? Thank you. Sixteen. Seventeen. Eighteen.

Команду вишикувано на спардеці.

Поліцаї мають переконатися, чи прибули до Порт-Тевфіку всі, хто вийшов із Порт-Саїду.

Суец — мале припорошене місто. Глина будинків порепалася під сонячним промінням. Далі від моря, на тлі декоративного ланцюжку гір, вимальовуються вілли колоніальних урядовців. Вулички майже порожні. Все застигло: білий поїзд недалеко дерев'яних парканчиків провінційного вокзалу, косі реї човнів біля приплавів Дуани і навіть постать арабського проповідника на розпаленому майдані, на смугнастому тлі стін невеличкого мечету.

Проповідник стоїть, розіп'явши чорні руки; його постать нерухома, а з опечених екстазом і сонцем губ рвуться хрипкі гортанні слова, уривки речень. Його слухають чотири феллахи. Більше на майдані немає нікого.

Із глини стін стирчать чорні шматки заліза.

На місто лягають білі плями сонця. Проміння пропарує все. Повне світло викриває приховану істоту будівельних матеріалів. Є світло й тіні, без жадних півтонів.

З-за стін доків Хедівіяль брязкає залізо. Будинок карантину стоїть над водою, заброньований у білі фіранки.

Місто, як твердження стиглої лихоманки, ясности, переведеної на абсурд.

Пам'ятаю, як на одному малому базарі хіромант відповідав на два найпоширеніші запити;

Переменю ли я квартиру?

і — Переменю ли я життя?

Петро Рудяк шукає в Суєці такого хіроманта. Він робить спроби відшукати його в собі.

У Порт-Тевфіці і в Суєці є багато висушеної вкрай глини, є чиновництво, що мріє про відпустку, проведена в метрополії, є ще Бі-Сі-Ді, що панує над портом, — вкладена в три альфабетні літери, могутність англійської компанії „Бритиш Кол Депо“, —

є ще одне з управлінь французької компанії „Каналь де-Суец“ та інтернаціональна, добре муштрована поліція з англійським начальством.

Ввечері корабель наш проходить повз маяк Раз-Шеріб і, надібуючи далекий вогник маяка Ашрафі, виходить у Червоне море.

І хоч уже спадає на воду сутінь — над нами загускле повітря і в ньому тяжить те, що араби вважають одним словом: — „сеїл“ — тяжка спека, що надходить після зливи, або перед нею.

Редакція Літературного Ярмарку. На стіні поміж

Е П І Л О Г

малюнками Анатолія Петрицького великий портрет одного із видатніших сучасних письменників того ж Петрицького. Письменник їде на тварині, що нагадує вкупі осла, ламу, козу і тапіра. Поруч нього з одного боку зануда з косою, з другого корова шведської породи — безсмертний твір поета Антона Дикого. Біля двох коров'ячих дійок написи: „для редактора“, „для секретаря“. В кімнаті повно людей і диму. Дим „синій“. Він легенькими хмарками перерізує надвоє обличчя людей: внизу підборіддя і губи, зверху очі і лоб. Крім людей і диму, в кімнаті ще повно гомону. Це суперечки — не суперечки, диспут — не диспут, балачки — не балачки. На столах лежать стоси рукописів з усіх кінців етнографічної України: поеми, поезії, вірші, драми, новели, листи, проекти інтермедій, шахи, альбом та „Книга Мудрости“. Тут же поруч цього на тих же столах, на стільцях, на підвіконнях отаборилося десятка з півтора досить відомих українських пролетарських поетів, письменників, критиків. Здебільшого це публіка середнього і молодого віку. В даний момент всі надзвичайно захоплені балачкою про шляхи нової пролетарської літератури. Стан піднесений, гострословість перемішано із звичайними буденними думками. Говорять, як це

властиво слов'янам, часто - густо всі вкупі або розбившись на декільки окремих гуртків. Але поступово виокремлюється один голос. Гомін поступово ущухає. Дим, що трішки піднявся вгору, дає можливість бачити фізіономію промовця. Це наш першорядний драматург. Він каже:

Яка особливість літературної доби, що ми її зараз переживаємо? Я не критик, тим більше не філософ. Проте, ті матеріяли, що є в моєму розпорядженні, дають мені змогу висловити такі ось постулати. В нашій літературі панує, на жаль, те явище, яке можна визначити одним словом — пересічність. Що це таке? Це перш за все книжка, книжка поезій, новел, навіть п'єс, або й цілий роман повнотою на всі 25 аркушів. Але діло не в тім, шановні товариші. Чи траплялось коли вам, чи були ви коли в такому стані, в ніяковому, а то навіть і дурацькому, коли, перечитавши ось таке спорудження на всі 25 аркушів, раптом відчуваєш, що неспроможний висловити своєї думки ні за, ні проти такого шедевр, а то й більше, навіть відчуваєш раптом абсолютну порожнечу у своїй власній голові. Скоїть-ся з вами таке, сидите й думаєте: в чому ж справа, хто винний, чи той шедевр, чи ваша голова. Починаєте аналізувати, перечитувати, досліджувати, дивитися. Звичайно, твору, а не своєї голови. І от виясняється.

Цікава річ, товариство; всі крапки, коми, знаки оклику, запитання — усе на своїх місцях, грамотно написано, навіть ніби думка є яка. І от коли від ком і крапок переходите до цієї думки, то тільки тоді ви зрозумієте, в чому справа. Справа в пересічності, або бульварності. Цим словом зветься все те, що не тільки усім відомо, а й давним давно відомо. Саме через свою пересічність, що обтирає усі загострення, опуклості, вибалинки, словом, що із найтоншого досягнення людського розуму робить щось

пласке і сіре, як картопля в мішку. Мені здається, що це в однаковій мірі стосується і до літератури РСФРР'івської і до літератури української. І там і тут вплив цього лиха пагубний для розвитку мистецтва, пагубний і для суспільства, здебільшого для читача, що поволі, в нівець змучений цією картоплею, почне шукати собі якоїсь іншої поживи, здригуючи в смертельній пропасниці навіть од однієї згадки про „пролетарську літературу“, яка через вищезгадану картоплю може ототожнитись в його уяві з усім найбільш відсталим і тупим. Особливо велика небезпека від цієї пересічності для української пролетарської літератури і незміцнілого молодого українського пролетарського читача. Адже як не як і ми всі гуртом, і наша преса, і наше радіо, наші агітатори, українізатори, популяризатори — всі ми гуртом кричимо про великі скарги і української культури взагалі, і української пролетарської літератури зокрема. І от загітований, розпропагований робітник-читач з величезним захопленням накидається на книгу. Тепер уявімо, яке враження справить на нього ось така пересічність, про яку я тількищо говорив. Прочитає людина одну книжку, прочитає другу, прочитає третю. А далі що буде, — питаю це я вас, товариші. Ви не знаєте, я знаю. Далі він не буде читати можливо не тільки української книжки, а й книжки загалом. Це в тому разі, коли ми маємо справу із читачем малодосвідченим і малокультурним. У читача ж з великим стажем і досвідом така література, а вона ж, як відомо, убога на майстерство і мислі, спричиниться просто до „покровительственного“ ставлення до української культури взагалі, як до культури нижчої, нацменівської, як до такої, якій треба співчувати, може навіть допомагати, але користатися із її надбань — даремна справа. Це вже в деякій мірі ми й помічаємо тепер у затушкованій формі у пресі, і в одвертій в бібліотеках, кіосках, книгарнях, трамваях і т. ін. Ви скажете

мені, що я перебільшую, що ця пересічність вже не така страшна, що, не дивлячись на все, читач її читає і навіть з охотою. Припустімо, що це все так, але я вас питаю, які ж будуть наслідки від того читання. Я маю сміливість стверджувати, що оця пересічність сучасної нашої літератури є найпевніший шлях до знищення художнього відчуття, художнього смаку, художнього розвитку у людей, що примушені читати згадані шедеври. Я не знаю, може хто вважає це явище за нормальне, але мене просто кидає в жар, коли я спостерігаю, як подібну творчість рекомендують, ухвалюють і друкують та передрукують у десятках тисяч екземплярах.

Голос. Я згоден із вами, що такі книжки часом бувають справді нікудишні, але ж вони розходяться і розходяться добре. Це ще проблема ота оцінка книги. Те, що нам з вами здається іноді чепухою, навпаки, захоплює і хвилює читача як робітника, так і службовця. Взагалі естетика маси, коли так можна сказати, ще не досліджена, ще не розроблена. І я б не радив вам легковажити цієї справи. Я щодня одержую десятки листів із низу. Там є чого повчитися і над чим добре і добре поміркувати.

Драматург. Це все гаразд. Але чи не здається вам, що вашими устами говорить отой видавець Ситін, чи як його, який щобожого року накручував мільйони найновіших „руських песельників“, „Ерусланів“ та „Бов-королевичів“. Я не думаю, щоб тиражі його були менші ваших. Навпаки, багато й багато доведеться вам попрацювати, щоб, реалізувати наше наздогнати й перегнати.

Попереду я говорив про „Еруслана Лазаревича“ більш-менш абстрактно, тепер дозвольте трошки і поконкретничати, хай дарують мені мовознавці цей невірний новотвір.

Що таке Еруслан Лазаревич? Без сумніву, це герой, отакий безстрашний, вічно юний—блакитноокий герой. А коли він такий, оцей герой, то ви вже, шановне

товариство, догадалися, що він має високе світле чоло, твердий погляд, бадьорий крок, енергійно складені губи, і то такі, що ні сум, ні журба, ні гнів ніколи не торкаються їх милих обрисів. Цим фізичним якостям його цілком природно відповідають і якості, так би мовити, духовні. Перш за все, вимірюються вони ніби на світові масштаби під кутом зору світових проблем, світових інтересів. Пробачте, наш герой абсолютно нездатний на всякого рода дрібниці. Адже вони були, є і будуть власністю якогось там незаможничка, якогось там робітника чи голови районної земельної комісії. Зрозуміло, що, відчуваючи в собі колосальні сили, наш герой шукає і відповідної точки прикладання для неї. Але така точка через велику відсталість героя не завжди трапляється, але зате багато всякої дрібноти, можна сказати, непомітної буденщини. Тут постає величезна трагедія, породжена от цими своєрідними ножицями.

Шановне товариство! Я боюся, чи не занадто багато чести віддаю я ось такому Еруслану Лазаревичу, малюючи його в такий спосіб. Насправді він безконечно мізерніший, правда, йому не чужі і загальнолюдські проблеми, але зрозуміло, що лише в галузі статевої відносин зо всіма їх модульціями. Ставши на цей ґрунт і ув'язнувши в ньому по шию, наш безжурний Еруслан Лазаревич мусить зрештою з величезним трагізмом у виразі тягти себе за чуба, як той анекдотичний барон Мюнхгаузен. Отже конфлікт готовий, трагедія наростає до апогея. Великий душ властиві і великі відчуття, ясному розумові— великі мислі. І то вже не біда нашого героя, що вони, ці великі ідеї і великі почуття, скеровані на розв'язання свого особистого індивідуального, адже це лихо, мовляв, суспільне і не його, нашого героя, вина, коли до останнього часу ще не вирішені такі проблеми, як проблема використання, так би мовити, послуг вечірніх дівчаток, які, цебто послуги, а не

дівчатка, і стають зрештою за основну проблему, яку і намагається розв'язати теоретично й на практиці Єруслан Лазаревич. Як бачите, зрештою він знайшов достойну своїх здібностей працю. Я думаю, що тут не треба багато говорити про те, як він розв'язує соціальні конфлікти. Для вас апіорі буде зрозуміло, як він із цими завданнями справляється. Махнув наліво — вулиці лежать, махнув направо — вулиці із завулками. Словом, тріскотня страшенна, барабани б'ють, сурми сурмлять, „ми переміли і враг бежить“. Це одна сторона справи із отим Єрусланом Лазаревичем, так би мовити, ідеологічна. Коли ж прийти до художньої сторони, то тут уже маємо справу з цілим „безобразієм“. Ви зверніть увагу на те, як ось такий голубоокий Єруслан Лазаревич на першій сторінці — на другій вже він має сірі очі, на третій, чи там п'ятій — фіолетові, в останньому ж розділі вони звичайно палають як жар. Я міг би вам іще навести кілька ось таких перлів, але ви розумієте, що це непотрібно, що й без цього ясно.

Ось який герой часом „полонить“ сучасного читача, якому, дежто читачеві, я, одверто кажучи, не заздрю... Бо, на жаль, розчарований, він читає звичайну міщанську халтуру. А втім, товариство, я заговорився й тому кінчаю гаслом: непримиренна боротьба із пересічністю, з графоманськими Єрусланами, халтурою і — за високохудожню, високоідейну літературу, критерієм для якої має бути не смак читача Єрусланушки, а ті ідейні надбання в галузі пролетарської філософії, пролетарської естетики та науки, які ми маємо як наслідок напруженої роботи мисли цілих поколінь із передових загонів організаторів Жовтня, і які (ідеї та естетичні надбання) ми повинні всіма засобами, які є в нашому розпорядженні, тобто через пресу, через школи, через радіо, через популярні приступні брошури прищеплювати відсталішим прошаркам нашої людности. Тут постає таке питання: коли справа пролетарської літератури для нас така ж

саме важлива, як і питання кооперації, колективізації, соцзмагання, індустріялізації (насправді це є єдиний комплекс в боротьбі за соціалізм), то чому тоді поруч брошур на згадані теми не видавати тими ж мільйонними тиражами робіт клясиків марксизму з галузі пролетарської естетики, пролетарського літературознавства? В одній із своїх промов т. М. Скрипник говорив про те, що в справі боротьби за соціалізм в нашу реконструктивну добу робітники освіти відстали приблизно на два роки. Ми, здається, також належимо до лав цих освітян, але я боюся, що й у цьому ар'єргарді ми не виб'ємось на передні позиції. Я вас питаю, а ви скажіть мені, чи зробили ми щось, чи спроектували для п'ятирічки свій плян літературно-естетичної роботи. Ви скажете — „ні“ і я так само скажу „ні“. Хай собі іде країна шляхами пляновости, а ми — вперед „без руля і без вітрил“.

(Бурхливі оплески, голоси заперечення, нервові протести й стримана лайка).

Голос видавця. Промова т. Драматурга, видимо, має поспіх, але він очевидно не зважив усього. Наш комерційний досвід...

О. Досвітній (що уважно читав газету, перебиває видавця; говорить як і завжди з запалом, енергійно). Товариство, людському нахабству є межа, але підлість цього боярського холуя, Панаїта Істраті, безмежна!

Голоси. В чому річ?

О. Досвітній (читає). „Панаїт Істраті агент румунської сигуранці“.

Голос видавця. Так от, я продовжую. Наш комерційний досвід...

Редакція. Вашу промову, т. Видавець, вмістимо в наступному № (до зборів). Пропонуємо оголосити в пресі наш протест:

Довідавшись з преси про провока-
торську діяльність румунсько-бояр-
ського охранника Панаїта Істраті,
що так підло, по-провокаторськи
використав гостинність нашої кра-
їни, — висловлюємо в імені україн-
ської пролетарської літератури своє
обурення й огиду до цього бояр-
ського слимака, для запламування
вчинків якого бракує навіть най-
гостріших слів.

До книги сто тридцять дев'ятої	1
Микола Хвильовий — Ревізор	6
Лист П. Панча до Літярмарку	36
Олесь Донченко — Йоська	40
Лист Ол. Досвітнього до М. Куліша	59
Григорій Епик — Мецевати	63
Лист Ю. Яновського до М. Хвильового	128
М. Йогансен — Талалай. *** До рад краю. Поезія	135
Д. Фельдман — Прогулянки	136
Лист М. Ялового до всього ярмарку	145
Микола Куліш — Народній Малахій	151
Ол. Мар'ямов — Два розділи з книги „Береги двана- дцяти вод“	232
Епілог	251

Сорочка роботи худ. Ан. Петрицького

Карусель і малюнки на берегах роботи худ. Ів. Севе-
ріна.

ХАРКІВСЬКИЙ
ЛІТЕРАТУРНИЙ МУЗЕЙ
Вст. № 698 Інв. № ТМ-27

Ціна 1 крб. (Р)

ХАРКІВСЬКИЙ
літературний музей
Вст. № 698 Інв. № Тм-27

